

VII

35 213

B, e

Handwritten signature or initials in red ink.

15

KNEZOVA
KNJIZNICA

F. Pavšarski

Ljubljana.

1909.

ZEIR
AZABAL
NIH INFOUC
NIH SPLEAV

IZIAE
IENENEKA
MATICIA

KNEZOVA
KNJIZNICA

KNEZOVA KNJIŽNICA

ZBIRKA ZABAVNIH IN POUČNIH SPISOV

IZDAJA

MATICA SLOVENSKA

XV. ZVEZEK

UREDIL

DR. FRAN ILEŠIČ

V LJUBLJANI, 1908

TISK „NARODNE TISKARNE“.

KAZALO.

	Stran :
Šlebinger Janko dr.: Vatroslav Jagić	1—XIV
Cankar Ivan: Novo življenje	1—91
Golar Cvetko: Dve nevesti	92—116

VI, B 352132

Vatroslav Jagić.

Častnemu članu „Matice Slovenske“ k sedemdesetletnici.

Napisal dr. J. Šlebinger.

Sedemdeset let je dolga pot življenja, toda krasna za moža, ki se pri tem mejniku lahko ozira na sijajne uspehe svojega vztrajnega dela. In ta prijetna zavest je morala navdajati prvaka v slovanski filologiji, ko se je v minulem poletju po 47 letnem delovanju poslovil od stolice, ki je po njem, vrednem nasledniku velikega Miklošiča, slovela daleč čez avstrijske meje. Hvaležni učenci in mnogobrojni prijatelji so mu, svojemu učitelju in voditelju pri veličastni zgradbi slovanske vede, o njegovi sedemdesetletnici dne 6. julija poklonili slavnostni „Zbornik“, ki prinaša 88 člankov iz vseh panog slavistike ter je verna slika vsestranskega delovanja slavljenca: saj ni slovanskega jezika in slovstva, kateremu bi Jagić z ljubeznijo ne posvetil svojih moči. V znak hvaležnosti in spoštovanja so ga odlikovale razne akademije, in tudi slovenski narod mu je poklonil najvišje odlikovanje, ki ga premore naše prvo književno društvo: 21. redni občni zbor „Matice Slovenske“ ga je dne 28. aprila 1886 soglasno sprejel med redko število svojih častnih članov. — Zgodovina slovanske filologije bo nekoč objektivno določila, kolik napredek v raznih vprašanjih znači Jagičevo delo; v naslednjih vrstah sem očrtal le v velikih potezah tok njegovega življenja in podal kratko vsebino njegovega plodonosnega delovanja.

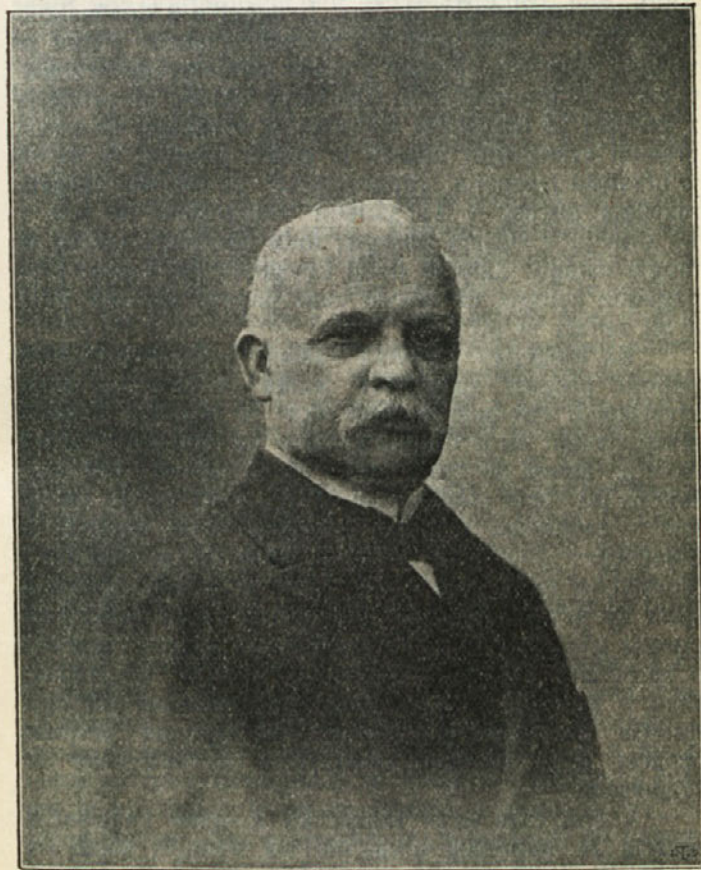
I.

Vatroslav Jagić se je narodil kot najstarejši sin Ane in Vincenca Jagića v Varaždinu dne 6. julija 1838, kjer so imeli njegovi roditelji hišo z vrtom in kos polja; oče se je bavil vrh tega prav pridno s čevljarско obrtjo. Vatroslav je kazal že v rani mladosti izredno nadarjenost; v petem letu je znal čitati in l. 1844. je prišel v šolo, kjer je bilo nemščini odkazano posebno častno mesto. Ljudsko šolo in prve tri gimnazijske razrede je dovršil v rojstnem mestu. L. 1851. je bil sprejet v zagrebški nadškofijski zavod za sirote (Orphanotrophium) in stopil v četrti gimnazijski razred. Ker pa ni čutil v sebi poklica za duhovski stan, je po triletnem bivanju ostavil konvikt ter se preživel v sedmem in osmem razredu s poučevanjem. Med drugim je učil tudi pri voditeljici neke privatne ženske šole, in mlada učenka mu je postala čez osem let verna družica na potu življenja. Ves čas gimnazijskih študij je bil prvi odličnjak in je dovršil z najboljšim uspehom maturo l. 1856. Dobil je ustanovo in na jesen je krenil na Dunaj, da bi slušal pri Bonitzu, Hoffmannu in Vahleu klasično filologijo. Te študije je gojil kot dolžnost; toda z ljubeznijo se je oklenil slovanske filologije in Miklošiča, s katerim je mnogo občeval v dvorni knjižnici. Po Miklošičevem posredovanju se je seznanil z Daničićem in Vukom Štef. Karadžićem. Oba reformatorja srbskega književnega jezika sta močno vplivala na mladega Jagića. Z 22. letom je odlično prebil državni izpit iz klasične filologije ter se vrnil na jesen l. 1860. v Zagreb, da prevzame mesto učitelja na tamošnji gimnaziji. Poučeval je latinščino in grščino v višjih razredih in bil več let razrednik v osmem razredu.

Delovanje mladega, za svojo vedo navdušenega učitelja je zbudilo živo zanimanje za predmet tudi pri gimnazijski mladini; posebno je zanimal način, kako je razlagal Homerja in ga primerjal z domačimi epskimi spevi. Iz teh študij je vznikla prva večja Jagićeva razprava: „Pabirci po cvieću našega narodnoga pjesništva“; v tej razpravi, objavljeni v gimnazijskem

izvestju za l. 1861., primerja hrvatsko-srbske junaške pesmi v formalnem oziru s starogrško epiko.

Odsle ni minilo leto, da bi ne objavil plodov svojih temeljnih študij, ki so bile posvečene edino le

slovanski filologiji. V programski razpravi „Deklinacija imena samostavnoga, kako se razvi u staroslovenskom-srbskom-hrvatskom jeziku“, je l. 1862. pokazal zgodovinski razvitek deklinacije naštetih jezikov.

L. 1863. je slavil ves slovanski svet tisočletnico prihoda slovanskih blagovestnikov na Moravo. Literarni spomenik trajne vrednosti je „Tisućnica slovjenjskih apostolah sv. Cirila i Metoda“. Rački je ocenil književno delo solunskih bratov, Jagić pa objavil znamenito zgodovinsko-filološko študijo „Evangelije u slověnskom prievodu“. V njej govori o staroslovenskem jeziku in njegovi domovini, podaja pregled staroslovenskih rokopisov, njih gramatične in leksikalne razlike, jih primerja z grškimi in latinskimi izvirniki ter dokazuje, da so vsi prevodi evangelijev potekli iz grških predlog in da se je hrvatska recenzija, „popravljena“ po latinski vulgati, razvijala počasi, v 11. stoletju v manjšem in šele v 13. stoletju v večjem obsegu; toda iztočnega izvora ni mogla zatajiti. Zato je dobil Levaković od rimske propagande nalogo, da izvede ukaz papeža Urbana VIII., a tej zadači ni bil kos.

Za Riegerjev „Slovník naučný“ je sestavil l. 1864. popoln pregled zgodovine jezika in slovstva srbohrvatskega. Uredništvo „Slovníka“ je priznalo znamenitost članka, da je bogato gradivo nakopičeno v takem izobilju, kakor do tedaj nikjer in da zasluži, biti razširjeno po vsem slovanskem svetu; zato ga je izdalo tudi v ponatisku obenem z Macunovimi doneski o Slovencih: „Jihoslované. Obraz národopisno-literární“. Slovstveno zgodovino je tu prvič rešil bibliografskih spon ter očrtal kajkavsko književnost pred dobo preporoda (ilirizma) in dodal navdušeno pisano razpravo o narodnem pesništvu Srbov in Hrvatov. V „jeziku“ slika v kratkih potezah njegovo zgodovino od najstarejše do najnovejše dobe; tu najdemo prvokrat označen pravi odnošaj kajkavščine in čakavščine do štokavščine.

V tem času se je kraljevska dvorska kancelarija zavzela za napredek hrvaščine na srednjih šolah ter zahtevala, da se znanje materinščine izpopolni s staroslovenščino in s starohrvaščino. Pozvala je Jagića, da sestavi na podlagi novih naredeb šolske knjige. Temu častnemu pozivu vlade se je odzval in izdal l. 1864. prvi del, t. j., glasoslovje „Gramatike jezika hěrvatskoga, osnovane na starobugarskoj slověštini“. Delo je ostalo

sicer nedokončano, toda je važno v znanstveni hrvatski književnosti, ker nam podaja prvo historijsko razlago hrvatskega glasoslovja na podlagi staroslovenščine. A. Schleicher, ki mu je bil v marsikateri točki vzor, omenja to delo izredno pohvalno: „Die Grammatik zeugt von Vertrautsein mit der slawischen und indogermanischen Sprachforschung der Gegenwart und von selbständiger Arbeit und Forschung auf slawischem Gebiete so wie von kritischer Methode.“ (Beiträge V., 476). Nad dvajset let je bila slovnica uvedena kot šolska knjiga in odgojila več generacij v pravih gramatičnih pojmih.

Vzporedno z glasoslovjem je sestavil za sedmi in osmi gimnazijski razred „Primère starohrvatskoga jezika iz glagolskih i cirilskih književnih starinah“ v dveh delih (1864, 1866). Ker je menil, da se zgodovinski razvitek hrvaščine ne more razumeti brez znanja staroslovenščine, je v prvem delu združil primere skoraj iz vseh do tedaj znanih staroslovenskih spomenikov, jim dodal slovarček in obširen uvod, v katerem govori o delovanju Cirila in Metoda, o usodi njunih učencev, o slovanski liturgiji pri Jugoslovanih, o glagolici in cirilici ter podaja pregleden načrt staroslovenskega slovstva. Drugi del obsega starohrvatske tekste, cerkvene in posvetne; mnogo jih je tu prvič objavljenih. Pravopis je pustil neizpremenjen, akoravno je mislil Miklošič, da bodo ljudje pač občudovali glagolico, a je ne bodo čitali.

Z zgodovinarjem Fr. Račkim in prirodopiscem Fr. Torbarjem je ustanovil l. 1864. znanstven četrtletnik „Književnik. Časopis za jezik i poviest hrvatsku i srbsku, i prirodne znanosti.“ Matica Ilirska je z materialno podporo omogočila to literarno podjetje, a duša mu je bil Jagić. V prvem letniku je priobčil dva obsežna članka „Naš pravopis“ in „Iz prošlosti hrvatskoga jezika“. V prvem je razložil, kaj je bilo v tedanjem hrvatskem pravopisu dobrega in kaj neporabnega, je razpravljajal o prepornih točkah ter zahteval, da se piši refleksi *t (ě) ie, je*, namesto *tj—ć* in v množinskem genetivu naj izgine *âh* ter se piši *â*. Akoravno je svoje zahteve podkrepil z zadostnimi razlogi, vendar je ostalo

še dovolj skritih in javnih nasprotnikov. Precej ostra polemika z Ad. Veberjem je razburila jezikoslovne duhove po vsej Hrvatski; toda nazadnje so vendar obveljali Jagićevi nazori. Drugi razpravi, ki je izšla v okrajšani obliki že v Naučnem slovníku, je dodal vsestransko oceno Vukovega književnega delovanja. V drugem letniku „Književnika“ je objavil zgodovinsko-filološki načrt slovanskega jezikoslovja ter posegel nazaj k Grkom, Rimljanom, v srednji vek in nas po tem ovinku dovedel k slovanski filologiji; ocenil je zasluge Dobrovskega, Dobnerja, Kopitarja in ruskih učenjakov in očrtal preporod jezikoslovja po Boppu, Grimmu in Humboldtju. Na podlagi primerjalne slovnice je napisal „Primjetbe k našoj sintaksi“. V tretjem letniku poroča o starinah, posebno o onih, ki jih shranjuje zagrebški narodni muzej, pojasnjuje razmerje med lingvistiko in antropologijo, razpravlja obširno o hrvatskem epu iz 17. stoletja: „Adrianskoga mora Sirena iliti Obsida Sigetska“, ki ga je v madžarščini zložil grof Nikola Zrinski, v hrvaščino pa prevel Peter Zrinski. Točno analizira njegovo vsebino in pesnikovo razmerje do Tassa, njegovega italijanskega vzora, ter ocenjuje pesniško vrednost in jezik prevoda. Opisal in izdal je cirilski zbornik 10.—17. stoletja iz Kukuljevićeve knjižnice, poročal o novonajdenem Vramčevem evangelistaru iz l. 1586. in sestavil kratek pregled hrvatsko-srbske književnosti. Razen naštetih razprav je poročal v vseh treh letnikih „Književnika“ o vsakem važnem pojavu slavistike: o Daničićevih „Oblicih srbskoga jezika“ in „Rječniku“, o Berčićevem „Bukvarju“, o Šafaříkovi „Jugoslovanski literaturi“, Marjanovićevih „Hrvatskih narodnih pesmah“, o Miklošičevem „Staroslovenskem slovarju“, Erbenovi „Slovanski čitanki“, S. Ljubićevem „Ogledalu“ i. t. d.: v resnici neverjetna delavnost, ako pomislimo, da je razen šolskih poslov opravljal pri „Matici Ilirski“ v gospodarskem odseku še službo tajnika.

Vendar je bil z razmerami nezadovoljen, čutil se je osamljenega. Čitati je treba obširna pisma, pisana Preradoviću, kjer nam v temnih barvah slika tedanjo zagrebško duševno ozračje: „Ali su Vam čudna vremena, u kojih mi danas živimo: nekako je vse grozničavo,

mного truda i napora na sve strane, ali je svuda više jalovo nego li plodovito naše poslovanje. Imenito osjeća se slabo naša literatura, kojoj su morale nekoje najbolje umne sile za čas barem uskratiti svoju pomoć.“ (Arch. f. slav. Phil. 26, 611.) Tudi hrvatska mladež ne obeta boljše bodočnosti. Da bi jo pridobil za leposlovje in jo seznanil s starejšo in sodobno poezijo, je stopil s knjigarjem v dogovor, da se pod nekim splošnim naslovom izda zbirka najlepših umotvorov za mladino po nizki ceni s potrebnimi opazkami. Toda načrt se ni uresničil.

L. 1865. je izdal dr. Fr. Rački „Assemanov ili vaticanski evangelistar“ v glagolici. Prvikrat je bil izdan ves glagolski tekst večjega obsega, in to tekst, ki je posebno važen v velikem kulturnohistorijskem vprašanju o pismu in književnosti glagolski. Žalibog je tekst zaradi premnogih pogreškov neporaben (Črncić je to popravil v svoji, v latinico prepisani izdaji), toda obširni uvod, ki obsega med drugim tudi Jagićevo gramatično, leksikalno in kritično analizo spomenika, je še dandanes velike vrednosti. Po daljših študijah je prišel do trdnega prepričanja, da spada Assemanijev evangelistar med najstarejše književne starine, kar jih imajo Slovani iz one prve dobe, ko sta Ciril in Metod s svojim uspešnim delovanjem širila krščanstvo in prosveto med slovanskimi rodovi. To odlično mesto je moral spomenik tekom časa prepustiti drugim, ki so bili najdeni in izdani šele pozneje.

Ustanovitev Jugoslovanske akademije v Zagrebu, ki se je po nemalih zaprekah srečno izvršila l. 1866., je v razvoju hrvatske prosvete neprecenljive važnosti. Cvet jugoslovanskih znanstvenikov se je združil v kulturnem delu pod pokroviteljstvom velikega mecena J. J. Strossmajerja in predsednika dr. Fr. Račkega. Med prvimi pravimi člani akademije, ki so bili izbrani 9. maja, je bil tudi V. Jagić. V prvi javni seji je čital odlomek iz svoje zgodovine srbsko-hrvatske književnosti o Bogomilih, o grškoiztočnih pripovedkah kot izvoru narodnih pripovedek. Po mnenju tajnika akademije, Gj. Daničića je s tem delom postavljen prvi trdni temelj primerjanju srbohrvatskih narodnih pesmi

in pripovedek s pesmimi in pripovedkami ostalih evropskih in azijskih narodov in s tem je bilo utemeljeno pravo poznavanje in dostojno ocenjevanje narodne poezije, „i to je učinjeno učenošću, i dubokom i prostranom, tako da ovaj trud g. Jagića podiže našu književnost u svojoj struci na visinu evropskih književnosti“. (Rad. I., 58.) Iz te razprave se je akademija pričala, da je to delo vredno vsake pomoči, ki jo more dati; odločila se je, da prevzame tiskarske stroške. In tako je izšla l. 1867. prva knjiga „Historije književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga“. Delo je bilo preračunjeno na tri knjige: prva obsega staro dobo od 7. do 14. stoletja; za drugo je bila odločena srednja in za tretjo nova doba, ki pa nista izšli. Kritika je delo sprejela s pravim navdušenjem; M. Petrovskij ga je l. 1871. prevel v ruščino. Res da se je od tedaj naše znanje tuintam poglobilo in so nazori postali drugačni, vendar je ohranila knjiga, ki je slavila že svojo štiridesetletnico, po svojem jasnem, živahnem pripovedovanju in bogati vsebini še do danes veliko vrednost. — V Kukuljevićevem „Arkivu“ je izdal v naslednjem letu (1868) kot dodatek bogato zbirko starih, posebno apokrifnih tekstov: „Prilozi k historiji književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga,“ ki jih je načrpal iz zagrebških rokopisnih zakladov.

„Književnik“ je prenehal po triletнем obstanku, toda le po imenu; kajti njegovi najboljši sotrudniki so se oklenili akademije in njenih publikacij. Jezikoslovec Gj. Daničić, Valtazar Bogišić, znamenit poznavatelj zgodovinskega prava južnih Slovanov, zgodovinarja Fr. Rački in S. Ljubić, prirodopisec J. Torbar in med njimi najmlajši — V. Jagić so ustvarili preporod znanstva na slovanskem jugu v drugi polovici minulega stoletja. Kakor prej v „Književniku“, tako je poročal Jagić sedaj v akademijem „Radu“ o vsakem važnem pojavu v slovanski filologiji. Taki pregledi so važni, ker nas seznanijo z uspehi študij, z rešenimi in nerešenimi vprašanji, posebno važni pa v slavistiki, ker te vede ne veže edinstvo jezika in ker medsebojni odnošaji slovanskih narodov niso toliko razviti, da bi ustvarili eno ali več središč, kjer bi se stekali vsi važnejši

plodovi duševnega življenja slovanskega. V Jagićevih ocenah, ki so po svojem obsegu majhne razprave, se zrcali vseslovanska znanost; nikjer ne govori iz njih zli duh separatizma. V poročilu „Istorije srpske književnosti“ St. Novakovića (Rad I, 236 do 242) posebno krepko poudarja pisateljevo zahtevo, „da je književnost prva, koja može i koja treba, da u život uvede misli o jedinstvu našega naroda, pocepanoga zlim okolnostima“.

Petranovićeve zbirke srbskih narodnih pesmi iz Bosne in Hercegovine mu daje priliko, da razvija svoje misli o postanku srbohrvatske narodne poezije obširneje, nego mu je bilo mogoče v slovstveni zgodovini. (Rad II, 204—231.). V peti knjigi „Rada“ nas seznanja z vsebino Miklošičevih študij, ki so izšle med l. 1863. in 1868. „Komparativna mitologija“ (VIII., 188—200) nam podaja verno sliko novih potov, ki so jih pokazali tej vedi Kuhn, Schwartz, M. Müller in po njihovem vzoru Rus A. Afanasjev v svoji študiji „Poetično naziranje Slovanov o prirodi v zvezi z mitskimi pripovedkami ostalih sorodnih narodov“. Jagić pokazuje način in načela enakih študij, da bodo rezultati pravi. Ocenil je nadalje I. I. Sreznjevskega izdanje slovanskih književnih starin (VIII, 200—210), St. Novakovićevo Srbsko bibliografijo za novo književnost (XI, 260—265).

O napredku v slovanski filologiji je čital v akademijskih sejah 15. marca in 7. novembra 1871. Na polju jezikoslovja se je v tej dobi posebno bujno razvijala etimologija. S pomočjo „lingvistične paleontologije“, kakor jo imenuje Francoz A. Pictet, so izkušali zgraditi kulturo praveka, predno so se ločila razna indogermanska plemena. Med Slovani se je tem študijam posvetil P. Lavrov, ki je natančno raziskal rodbinske razmere Slovanov na podlagi sorodstvenih imen. — Na polju etimologije indogermanskih jezikov poroča o študijah Potta, Curtija, Avg. Ficka. Primerjalno jezikoslovje se ne sme zadovoljiti s samim zunanjim primerjanjem vokalov in konzonzantov, ampak to primerjanje mora prodreti tudi v duh in misel besede. Pohvalno omenja v tej smeri napisano Gebauerjevo razpravo: „Etimologické počátky Řeči“ in zavrača ponesrečene

poizkuse S. Mikuckega, ki je ogromno besedno bogastvo arijskih jezikov hotel izvajati iz nekoliko enozložnih korenov in ves obseg človeškega mišljenja iz nekoliko primitivnih pojmov. — Slovanska leksikografija ima v tej dobi edino pri Rusih znamenite početke. — Kakor je primerjalno jezikoslovje ustvarilo prava načela za etimologijo, tako je tudi v gramatiki spoznala nova struja znamenitost onega dela, ki motri življenje glasov — fonetike, ki je ne pozna starejša gramatika. Uspehe novih, v prvi vrsti nemških nauk, si je osvojila tudi slovanska slovnica. V „Radu“ samem so bile do tedaj fonetskim vprašanjem posvečene tri študije: v prvi knjigi govori Daničić o *ć* in *dj* v slovanskih jezikih, v četrti se nahaja razprava M. Hattale o početnih skupinah hrvatskosrbskih soglasnikov in v deveti knjigi „Rada“ je objavil Jagić znamenito študijo „Pomladjena vokalizacija u hrvatskom jeziku“ ter je v njej izkušal med drugim pojasniti postanek sekundarnega *a* namesto starih polglasnikov in *u* iz *l*. — Češkemu vokalizmu je posvečen Gebauerjev „Prisspěvek k historii českých samohlásek“; o tem poroča Jagić v svojem akademiskem predavanju posebno natančno. Dalje govori o razpravah P. Lavrovskega in A. Potebnje, ki se bavita z razlago ruskega polnoglasja, o Krynskega nazalizmu v slovanskih jezikih ter nadaljuje s poročilom o Miklošičevih slovniških študijah in o njegovih „Slovanskih elementih v novogrščini, albanščini in madžarščini“. Sploh ni znamenitejše slavistične razprave iz te dobe, katere bi ne omenil in ocenil v tem bibliografsko-kritičnem pogledu.

Malo se je do tedaj storilo na polju paleografije glagolskih starin, najmanj za glagolico hrvatske redakcije. Kopitar, Šafařík, Miklošič, Sreznjevskij in Berčić so prispevali le poedina zrnca. Važna je torej v tem oziru Jagićeva „Gradja za glagolsku paleografiju“ (Rad II, 1—35), kjer je izdal, opisal in paleografski ocenil odlomek glagolskega praksapostolara iz Mihanovićeve zbirke. Odkritje te starine je velikega pomena v zgodovini glagolice; kajti do tedaj so bili znani le zapadni hrvatski teksti z oglato in vzhodni teksti macedonske redakcije z okroglo glagolico. Tekst tega spomenika je po

narečju hrvatski, toda sestavljen po grškoiztočnem obredu in pisan z okroglo glagolico. Splošna karakteristika, po kateri se dele glagolski spomeniki na bolgarske in hrvatske, se izpopolnjuje tako, „da je u isto doba bilo još i na nekojem trećem kraju južnoga slovinstva glagolskih starina, pisanih takovim karakterom glagolskoga pisma, koji je stajao u sredini između bugarskoga i hrvatskoga, te bi se mogao prozvati bugarskohrvatskim“ (str. 15). Kar je tukaj izrekel, to je podkrepil pozneje z Grškovičevim odlomkom.

Častnemu članu jugoslovanske akademije, Avgustu Schleicherju, profesorju primerjajočega jezikoslovja v Jeni, je postavil v nekrologu (Rad VI, 180—203) dostojen spomenik, ocenjujoč njegove zasluge za jezikoslovje vobče in za slovansko jezikoslovje še posebe. Schleicher je bil eden izmed redkih nemških učenjakov, ki je temeljito poznal tudi slovanske jezike in jih v indogermanskem jezikoslovju dvignil na ono častno mesto, ki jim pristoja; on je otel v svoji gramatiki polabski jezik. Jagić hvaležno priznava, da se ima njegovim delom „i sam puno zahvaliti za ono skromno znanje, što ga u mene ima“.

V tem času se je začel baviti tudi z naglasnimi študijami. Za četverovrstni srbohrvatski naglas išče vzporednic v grščini, litvanščini in v letskem jeziku (Rad XIII, 1—17).

Še pri dveh važnih publikacijah je sodelovanje Jagićevo znamenito. L. 1869. je akademija začela izdajati „Starine“ in „Stare hrvatske pisce“. V „Starinah“ je objavil za zgodovino hrvatskega jezika važno staro prozo, tako življenje Aleksandra Velikega (Alexandreis) v 3. knjigi. Od 5. knjige dalje najdemo njegove „Opise i izvode iz nekoliko južnoslovinskih rukopisa“, ki obsegajo apokrifne tekste, srednjeveške leke proti raznim boleznim, vraže, bolgarsko-slovenski oktoih iz Mihanovićeve zbirke.

Jugoslovanska akademija mu je nakazala 200 gld. podpore, da obišče Dalmacijo, zibel hrvatske književnosti, posebno pa slavni Dubrovnik. Dne 6. avgusta 1868 se je napotil čez Trst proti Dubrovniku, kjer so ga gostoljubno sprejeli. Cilj njegovega potovanja je

bila samostanska knjižnica, ki hrani mnogo rokopisov starih hrvatskih pisateljev, večinoma dubrovniških pesnikov. Izpisal si je vse, kar je našel zbranega o Menčetiću in Držiću; pesmi Vetrančića je dal prepisati na svoje stroške, Nikolo Dimitrovića je prepisal, kar je manjkalo Kukuljeviću. S pomočjo sopotnika Gj. Daničića je pregledal rokopise Cubranovića in jih primerjal s Kukuljevićevim tiskanim izvodom. Nalješkovićevih ljubavnih pesmi ni več našel v knjižnici; prepisal je Marina Borešića prevod Katonovih stihov. Suhoparni posel prepisovanja si je osladil „uz žarkoga ljubovnika Nika Brnje Gjorgjića“, ki ga je primerjal z Mažuranićevo izdajo. Bil je lahko zadovoljen s sijajnim uspehom šolskih počitnic, ko je 10. septembra ostavil Dubrovnik. V naslednjem letu je izšla prva knjiga „Starih piscev hrvatskih“: Pjesme Marka Marulića, ki jih je pripravil Iv. Kukuljević-Sakcinski za tisk, Jagić pa jim je dodal kritične opazke in predgovor.

Znanstvena književnost tvori le del narodne prosvete, njen delokrog je omejen na izvoljence izmed inteligence; maso naroda mora dvigniti leposlovje. Zato je „Matica ilirska“ začela izdajati ob lastnih stroških l. 1868. leposlovni list „Vienac“, ki naj bi imel nalogo, buditi ljubezen do čitanja hrvatskih knjig v širših krogih, s sistematičnim honoriranjem vseh člankov, ki se natisnejo v listu, buditi istotako dobro voljo za pisateljevanje ter na tak način gojiti in dvigati narodno beletristiko. In v resnici je postal „Vienac“ središče, okoli katerega so se zbirali vsi književniki, iz katerega so se porodili vsi pesniki in pisatelji nove dobe. Med peteroglavim uredništvom raznega mišljenja in raznih idealov je bil tudi Jagić; do njega se je obračala, polna zaupanja, z željami in nasveti mladina z Dunaja, iz Gradca, Prage, prijatelji iz Srbije in Dalmacije. On sam ni bil zadovoljen z listom, kakor poroča Preradoviću, ker mu je bil preveč poučen in premalo zabaven, preveč kozmopolitski in premalo naroden, v jeziku preveč afektiran in v izbiri premalo strog in tendenciozen. „Osim toga nisu ljudi zadovoljni, ni ja nisam, što se toliko, već dva puta, Rauchov bal spominje, gdje je ove godine svečano frak inauguriran! To su magjarske marote!“

V kratkem so se pri „Viencu“ razmere izboljšale, ko je postal Perkovac pravi urednik. Literarno zaradi drugih nujnih poslov Jagić pri listu ni mogel sodelovati.

Lepo začeto narodno delo se žalibog ni moglo povoljno razvijati, ker je po Rauchu in njegovih pri-staših okuženo politično ozračje oviralo vsak napredek. Tedanje obupne razmere slika Jagić v pismu do Pre-radovića v sledečih temnih barvah: „U književnom svietu nema u nas ništa nova: životari se vrlo ku-kavno; knjiga nam gotovo nitko ne čita, mladež nam malo valja, a još joj manje valjaju i profesori. Biste li vjerovali, da Vam kažem, da se već na zagrebačkoj gimnaziji mladeži u školi govori ovako: Učite njemački, jer bez njemačkoga jezika nemate pristupa u nijednu poštenu kuću! I zbilja, naša se mladež toga savjeta više drži, nego kad joj tko drugi govori: Ljubite hrv. jezik, nemojte se stiditi svoga. Naši su pravnici gotovo starčevićijanci, to će reći: ljudi, koji ne uče ništa, ne čitaju ništa, a svemu se rugaju, jer im nitko osim njih i njihovih nije pošten ni pametan! To je doista strašna slika naše budućnosti, ako nam sam Bog s neba ne pomogne! Što smo s politikom učinili fijasko, tomu su mnogo krive okolnosti, a mnogo dakako i mi sami; ali što nam narodni život tako očividno propada, to je dokaz naše pokvarenosti, naše nevaljalštine. Može biti, da se Vama, koji ste iz daleka, ne čini stanje naše tako jedno! ja Vas smatram sretnim i zavidim Vam; kamo sreće, da i mene nema u Hrvatskoj — ne bi se toliko zatirao duševno, koliko ovako, boreći se u uskoj sferi svoga zvanja proti nevaljalštini naše raz-kalašene mladeži. Nu ja se tješim tim, da što nije, može biti: nadam se, da ne ću morati dugo ostati, gdje sam; ako me drugi ne odazovu, a to će me bar magjaroni protjerati, pak je i to dobro!“ (Arch. 26, 622).

— Kar je pričakoval, to se je tudi zgodilo: 8. junija 1870 je postal žrtev madžaronske lopovščine in z njim še par kolegov. „Što ćemo, kad živimo u takovih vre-menih, gdje ne može čovjek služiti s poštenjem — a ja volim nešto i stradati, nego li biti nepošten.“ Za devet let vestnega službovanja so ga odslovili na grši način, nego se natira nepoštena dekla iz hiše.

Tako in toliko Ti, prijatelj Šlebinger! Baš dovolj si nam povedal. Dovedel si nas do križepotja, odkoder se nam otvarja zanimiv razgled. Križ stoji ob njem, pod križem pa čakata skrb in težava, da bi Jagića spremljali iz domovine v širni svet. Bog je blagoslovil potnika, ker se ni ustrašil teh spremljevalk, temveč govoril: „Ja volim nešto i stradati nego li biti nepošten.“ Bog ga je blagoslovil, ker je v srcu vzel v tujino s seboj svojo domovino, ki mu ni bila le zibel, ampak tudi življenje.

Miklošič, Sreznjevskij, Grigorovič in drugi so mu pomagali, da je bil pozvan na vseučilišče v Odeso, a že 1874 za prvega slavista v Berlinu. Sedem let pozneje je postal naslednik Sreznjevskemu v Peterburgu, a l. 1886. Miklošiču na Dunaju; in tu živi še sedaj.

Že v Berlinu je zasnoval svoj širom znani „Archiv für slavische Philologie“, ki je tem laže mogel postati prava zakladnica slavistike, ker je urednik Jagić imel ne le ugled, ampak tudi osebno znanje po vseh treh velikih državah, koder bivajo Slovani. Vendar mu delo za „Archiv“, ki je prinesel tudi nebroj njegovih lastnih študij (kritik, naznanil in beležk), ni moglo vzeti vseh moči; poleg njega je izdal zagrafski in marijanski evangelij, vinodolski zakon, korespondenco Kopitarja in Dobrovskega itd., a zadnja leta snuje veliko „Enciklopedijo slovanske filologije“.

Sredi znanosti Jagić ni izgubil smisla za poezijo. Zroč v prošlost, ni prezrl sedanjosti. In v tem oziru ga njegov razvoj ugodno loči od Miklošiča. Jagić je teoretično spoznal in faktično branil edinstvo srbsko-hrvatsko, tudi v časih, ko je bil to greh — Bosanci so si sami krivi, če jim jezika ne moremo imenovati s pravim imenom — in v to etnografsko enoto je uvedel tudi Slovence, ko je ovrigel staro teorijo o dvojnosti jugoslovanstva ter z jezikom in zgodovino dokazal, da Slovenci poleg Hrvatov in Srbov prvotno nismo posebna narodopisna ali zgodovinska individualnost. To teoretično spoznanje je že rodilo in mora roditi sad. Pri Jagiću samem se je dejanje krilo s spoznanjem in v tem je njegova veličina. In zato mu ob sedemdesetnici posebno rada čestita „Matica Slovenska“.

Dr. Fr. Ilešič.

Novo življenje.

Ivan Cankar.

I.

Vlak je hitel preko štajerske ravní, mimo požetega, blagodišečega polja in se je bližal kranjski meji. Začelo se je svetlikati, vzduh je bil rezek in vlažen.

Grivar se je vzdramil iz trudnega poluspanja, odprl je okno na stežaj in je spoznal pokrajino; ne z očmi, temveč s srcem jo je spoznal.

„Glej, domovina!“

Ni se razveselil, tudi ne razžalostil; nikoli in nikomur bi ne bil mogel povedati, kaj se je oglasilo takrat v njegovem srcu: Če je bilo sovraštvo, ali če je bila ljubezen, ali če je bila neznana in neizmerna bolelost. Pokošena senožet je švignila tam mimo, tam rumeno polje, tam še vsa zaspana bela vas, cerkev z rdečo streho; vse kakor spomin. Stal je ob odprtem oknu, jutranji veter mu je rezal v obraz; gledal je s široko odprtimi, zameglelimi očmi na pokrajine, ki so bežale mimo; izpreletelo ga je kakor mráz in zvil se je tesneje v suknjo.

Žena je slonela v kotu in je dremala s poluodprtimi očmi; zavita je bila v pregrinjače in plahte, glava je klonila na prsi; njen obraz je bil droban, ozek in zelo bel, nos je bil tenak kakor mrličev. Na klopi je ležal otrok, odet preko obraza; drobna roka je ležala na plahti in se je včasih zganila v sanjah.

Tudi žena se je vzdramila, ko ji je zapihal v lica jutranji vzduh. In tudi ona se ni razveselila, ozrla se je vsa plaha. Velike, še vseh daljnih sanj polne so bile njene oči, tako da je bila nenadoma čisto mlada, bolnemu otroku podobna.

„Kje sva sedaj?“

„Sedaj sva v domovini!“ se je nasmehnil.

Pogledala mu je v obraz in je zaslutila njegove misli; tudi sama se je nasmehnila.

„Pozdravi jo prijazno, zato da bo nama tudi ona prijazna!“

Zla misel mu je segla takrat v srce in je zasenčila njegov obraz; zamahnil je z roko, gledal je skozi okno in je molčal; zla misel je bila, v njej žalosten spomin.

Zemlja je dihala v hladno jutro, megla je puhtela iz polja; vzdignila se je in se je razpuhtela; zasijalo je čisto nebo. Sijalo je na pisano polje, nato na zelene holme, nazadnje na črne pečine, na strme čeri; beli neurniki so se igrali med skalami, kolesa so pregrmela njih šumenje. Kje so čeri, kje neurniki? Pozdravljena, ti široka, ponosna Sava! Kamor se viješ, kamor šumiš, Bog s teboj in moj pozdrav! Tudi vi pozdravljeni, dolenski holmi, beli gradiči, v daljno daljavo sanjajoči! Vsi pozdravljeni — ampak tebi, ki so te sedaj ugledale začudene oči, ti prostrano polje, mati moja, tebi sinovski poljub . . .

Ves pozdrav en sam trenotek; vsa radost kakor krik, ki je nenadoma zasekal v tišino.

Sunkoma je zaprl okno in ga je zagrnil. Pogledal je ženo in se je naslonil v kot.

„Dve uri je še . . . otrok naj spi . . . mraz je!“

Tudi sam se je tresel, v čelo in v lica pa mu je bilo vroče. Kakor v mrzlici se je prikazala vsa preteklost in je švignila mimo v eni sami minuti — bežeči holmi, bežeče polje . . .

Kdo je bil tisti, ki je s prešernim smehom zadel na pleča butaro svojega trpljenja? To sem bil jaz, Anton Grivar! Takrat ni bilo meni enakega; vsi drugi so padli pod svojo butaro. Morda je bil samo slučaj, da so drugi padli in da sem jaz ostal . . . morda tudi ne slučaj, temveč božje znamenje: čistejši so bili od mene, zato so padli . . . Glej, kaj nisem padel tudi jaz, najgloblje padel izmed vseh? V grob so šli, glavo pokonci, jasne oči . . . jaz pa grem v življenje s sklonjeno glavo, lica rdeča od sramu . . .

Ne samo ob tisti uri: takoj od začetka, že na Dunaju, je občutil, da stopa v popolnoma novo življenje. Nikakor ne v tisto „novo življenje“, ki ga pričinja človek po divji noči z brnečo glavo in skesanim srcem in ki se neha pred mrakom — temveč življenje, ki ni s prejšnjim v prav nikaki zvezi, ne notranji, ne zunanji, in ki ni porojeno iz preteklosti kakor kes iz greha, tolažba iz bridkosti, temveč stoji samo zase, ustvarjeno samo iz sebe . . . Ko ga je prvokrat pozdravilo, je ves ostrmel; nato pa je begal nemiren, omamljen, brez misli, kakor otrok pred veselim potovanjem. V tistem hipu je bilo vse kakor presekano — čisto, kakor da bi presekal napeto struno, tako da odskočita obadva konca in se ne spojita nikoli več. Ni žaloval za preteklostjo, pa je tudi ni preklinjal; komaj da se je še spominjal nanjo, vse je zatonilo v meglo. Samo želel je, da bi se hitro vse končalo, da bi bila ta „gnusna brkljarija“ že pospravljena, da bi bil voz že naprežen. In vse male popotne skrbi so ga neizmerno jezile, da mu je bilo skoro do solz in da je zmerjal ženo ter kričal nad otrokom . . .

Ko je po trudnem poluspanju nenadoma ugledal domovino, tolikokrat prokleta in tolikokrat objokovano, ga je pretreslo do srca in vse, kar je bilo, je švignilo jadrno mimo prestrašenih oči. Strah je bil v očeh, kletve ni bilo in tudi ne obžalovanja.

Bojevniki, preroditelji so šli takrat v svet. Mnogo jih je bilo. Sedaj so izginili — tako tiho in neopazno, kakor ugašajo solnčni žarki pod večer; bili so in ni jih več. Morda še hodijo po ulicah, mrtva generacija, sence iz davnine; ampak čas je minil in kar je ostalo, je topo čudenje nad tisto veliko zmoto.

„Kako se je pač moglo zgoditi,“ je premišljeval Grivar, „da je izkravelo toliko življenja zaradi ene same zmote? Šli so bojevniki, preroditelji — v kakšen boj, počemu? Kaj je bilo treba podirati, kaj prerajati? Da so vedeli sami! Španski vitez je bil resnejši — on je videl vsaj lesene perotnice, nekaj je bilo! Ampak tako — kam si se napolil, junak od mejdana? V boj, basta! O blagoslovljena smešnost, sedaj si izpregledala: z umetnostjo, prav resnično z umetnostjo je hotela

preroditi domovino in kar je sveta naokoli! Hotela . . . to se pravi, hotela ni nič; vse se je na prečudežen način „samo naredilo“; kakor se pač usoda izpolni. Pa kaj bi? To je bila lahko samo mladinska in mladostna nespamet, ki se od drugih nespameti razlikuje le toliko, da stane par src in par življenj. Nekje drugod je jedro smešnosti — v pregrozni zavesti teh španskih vitezov, da so središče sveta, takorekoč srce in razum sedanjosti in vihrajoči prapor prihodnosti. Dvomili so drugače na vse štiri strani, ampak v tej glavni stvari ni bilo ne dvoma, ne prerekanja. Vsa preteklost do njih slavnega rojstva je bila zmota in klavrno tavanje . . . kaj je bilo pogrešnega v tisti preteklosti, kje, kdaj in kako se je razvoj izgubil v goščavo? Ne izprašuj, pergamentni učenjak, filistejec po poklicu! Zato ni bilo nič, kar je bilo . . . zato pač, ker še ni oznanila repatica našega slavnega rojstva . . . in ker še niste vedeli, da je vse življenje in ves svet postranska reč, nič drugega, nego poslušna in ponižna snov umetnosti . . .“

Sam se je začudil Grivar svoji grenki misli. In vedel je sam čisto jasno, da v tej grenki misli ni bilo niti kapljice sovraštva. Zalotil se je, kakor je ves trepetal: tako misli mati na otroka z očitanjem na jeziku in s solzami, pa z neskončno ljubeznijo v srcu. Vzdignilo se je v njem, da je stisnil pesti in da so se mu v glasnem stoku napele prsi.

„Trpeli so, padali . . . čemu, o Bog, ki si nas gledal?“

Tudi Grivar je šel takrat, kakor so šli drugi. Tudi on se je „bojeval“ in je „prerajal“. Z lahko culo v roki se je napotil, ampak dvomil ni čisto nič, da je nastopil kraljevsko pot. Kar se je zgodilo od začetka, še pred prvim korakom . . . to je bil pač začetek. Pogumen človek zamahne, za hip si zakrije oči z dlanjo . . . in kje je stud? Lep ni bil tisti začetek, ampak Grivar se je zarotil, da bo „filistejce učil manir“. In ko se je tako zarotil, je spoznal, da je bilo vse čisto prav in dobro in da je za bojevnika nad vse koristno, če pretakne bojno polje do najsmradljivejših mlak. Ponižati se pred . . . Tisto noč, ko se je prvikrat vozil, mu je bilo slabo ob spominu nanje in mraz ga je tresel . . .

Ampak ponižati se pred njimi za umazan vbogajme je kakor poravnan račun: ni dolga, ne hvaležnosti. In čista vest je v vsakem oziru potrebna stvar, posebno za bojevnika . . .

O Kriste, ti varuh vseh zaradi lepote trpečih — saj je bilo vse drugače, vse od začetka do konca! Tisto ponižanje je bilo kakor zlohotni vrisk lokomotive; nato so se zavrtela kolesa in so zabobnela — glej sedaj, popotnik, kako boš stokal do poslednje štacije!

Takrat, tisto noč ga je stresel mraz; spomin je bil, ki je potrkal na okno: „Pojdi, Anton Grivar, pojdi, kakor so hodili pred teboj!“ Spomin, črna senca, se je držal z roko ob oknu kupeja in je gledal Grivarju v obraz. „Pojdi, kakor so hodili pred teboj; vrnil se boš, kakor so se vračali pred teboj!“ Ampak Grivar je mislil, da so bile hude sanje.

Sanje ali ne sanje; zgodilo se je, kakor je bilo treba . . . Kako je to, da človek občuti rahel udarec, pa da ne čuti bolečine, ki grize iz noči v noč, od dne do dne, in ki je v vsakem trenutku hujša od biča in škorpijona? Kako sme biti in kje je zapisano, da zardi človek do srca ob slučajnem in bedastem ponižanju, pa da ne vidi, kako polagoma trohni in gnije in odpada kos za kosom njegove kraljevske halje, tako da stoji nag pred ljudmi in ga nič ni sram? . . . Bog vedi, kako je to; zgodilo se je.

Njim vsem se je zgodilo, vsem do zadnjega. Visoke so bile njih misli, pa so se razpuhtele proti nebu neopažene in nerodovitne, kakor jutranja megla; bogato je bilo njih srce, pa je trpelo v samoti; velika je bila njih moč — ampak šla je kakor voda v pesek . . . Ob tem spominu mu je bilo, da bi se na glas zasmel: Romal je paglavec v hrib in ko je mukoma došel do vrha, je iztegnil tanko roko in ukazal: Bodi luč! Pa je bilo tema kakor prej in zvezde so se mu smejale.

Že drugi dan, ko je bil Grivar na Dunaju, je videl v Pratru tistega moža, ki je zato napravljen in postavljen, da mu dajejo klofute. Top in neumen obraz je imel, desno lice je bilo že vse ogoljeno in se je svetilo; če je dobil klofuto, se je zamajal, rekel je: „mê-ê-êk“, nato pa je bil tiho. Pred njim je stal golorok

junak, pest mu je tičala v ogromni blazinasti rokavici in bil je neprestano po ogoljenem desnem licu, tako da mu je lil pot curkoma z obraza. Grivar je gledal in premišljeval. „Koliko klofut je že dobil in koliko jih še bo? Pa se ne gane — kakor štor stoji in bo zmerom stal . . . Čemu bijejo? Čemu se poti ta goloroki junak ter zapravlja moč, kakor da bi jo v veter pihal ali v pesek izlival?“ . . .

Nasmehnil se je, ko ga je obsenčilo spoznanje, grenko v svoji neizmerni smešnosti.

„Saj si bil sam tisti goloroki junak, dolgo si bil! Vsa moč — v pesek izlita, v veter razpihnjena; izgubljena, brezplodna!“

Misli, svetle in velike, so kipele takrat v toliki preobilici, da bi jih bili lahko sproti ponujali na semnju in da je bilo bogastvo že trpljenje. Pa so jih metalí na cesto, kakor otroci nepoznane cekine; ljudje so pobirali in spravljali in niso vedeli, odkod nepričakovano bogastvo. Če so slučajno opazili prešernega razsipnika, so se mu smejali in so ga zaničevali; in kadar je bilo treba, so mu celo rekli, da je berač in negodnik. Razsipnik pa je povetil glavo in je na vse zadnje tudi sam izprevidel, da je berač in negodnik. Slepó razsipanje ni dobrotljivost in razsipnik nima pravice, da bi se naposled razjokal ter vzkliknil: „Vse sem jim dal, pa me bijejo!“

Nekoč je živel v Novem mestu človek, ki je podeval veliko premoženje. To ga je tako omamilo, da se mu je pamet napol zasuknila. Nosil je zmerom polne žepe tolarjev in je kar trosil. Na semanji dan pride na trg, pa do Ribničana, ki je ponujal tam svoje lonce. Razsipnik udari z gorjačo, pobije lonce vse do zadnjega, Ribničanu pa vrže polno pest srebra pod noge. „Bes te dal!“ pomisli Ribničan in pripelje naslednji teden trikrat toliko loncev na trg. Razsipnik pride mimo, pobije vse lonce ter vrže v Ribničana vrhano perišče srebra. „Ni slabo!“ pomisli Ribničan ter pripelje naslednji teden devetkrat toliko loncev. Razsipnik pride mimo ter pobije iz same prevzetnosti vse lonce do zadnjega. Nato odšteje po vrsti in pošteno

vse, kar mu je ostalo od dediščine, vse do beliča. In gre ter se obesi . . .

Grivar se je domislil tistega razsipnika in je takoj vedel, da mu je prijatelj in brat. Čemu mu je bilo treba razbijati lonce? Pred zadnjo uro je najbrž klel tistega Ribničana — čemu ga je klel? Ampak Grivar je natanko čutil: „Da napravim danes dediščino, pa bi razbijal lonce. Ne . . . danes bi jih morda več ne razbijal, prelen bi bil; samo zato ne, ker bi bil prelen. A Bog nebeški, da sem jo napravil takrat, ko sem bil bojevnik . . . ne bilo bi mi loncev zadosti! Tudi tisti bebasti dedec je bil bojevnik in umetnik . . . zato ni storil čisto nič, zato je v svoji prešernosti razbijal lonce ter se nazadnje obesil!“

Izpreletela ga je čudna misel — topo ji je pogledal v obraz, kakor neznanču, ki ga je nenadoma ogovoril.

„In nazadnje se je obesil! . . . Zakaj mi nikoli ni prišlo na pamet, da bi storil, kakor je on? Saj se mi je zazdelo, ampak samo kakor . . . estetično poželenje. Takemu pa se nič ne zazdi, takemu, ki je dosegel spoznanje; vstane, še ne ozre se ne, pa stori, kar je treba . . . In vendar se mi je zazdelo, čisto resnobno zazdelo!“

Takrat namreč se mu je zazdelo, ko se je zaljubil. Tisti večer, ko je prvokrat, trepetajoč in jecljajoč, objel žensko. Drobna je bila in plaha, vredna pogumne ljubezni in močnih rok. On pa je pod srcem vse natihoma zaslutil, da bi celo perče lastovičje bila skala v njegovih rokah. Bojevnik za narod ali za karkoli, gromovnik na nebu, samo ne ljubimec . . . o neskončni Bog! In takrat je šel, romal je po temnih ulicah vso noč, zato da bi se obesil . . . To perče, to lastovičje, to nedolžno — kako bi ga držal v teh nerodnih rokah, ki so ustvarjene samo za . . . španskega viteza boj! . . . Vso noč je romal, naposled pa se ni obesil, temveč oženil se je.

Komaj sam je še vedel, kako se je to zgodilo. Tudi takrat je bilo vse kakor v nespametnih, otroških sanjah. Ampak vedel je v svojem srcu in tudi sedaj se je natanko spominjal, da je tisto noč, ko se ni obesil, zagradil pota na vse štiri strani in da se je sam zaklenil za zmerom.

Konec je bil, vse podpisano in zapečateno. Sramoten konec, nad vse neestetičen. Kaj ni bilo znamenje nizkotnega in nemoškega srca, da je nase, na umirajočega, privezal živo truplo? Da je storil to hudodelstvo iz same jokave, zaljubljene malodušnosti? O, ampak glavo je nosil pokonci, lagal si je v obraz s toliko predrznostjo kakor nikoli prej, tudi ne tedaj, ko je spraval ponižanje v suknjo in je rekel, da je koristna izkušnja. Pokonci je nosil glavo in je hudodelstvo imenoval junaštvo. Rekel je namreč: Do svojih svetlih višav si povzdignil ubornega dekleta, ona pa je trnjevo krono tvojega mučeništva ovenčala z dišečim cvetjem ljubezni . . . kakor so vse tiste lepe in mile besede, za katerimi se smeje laž . . . Natanko teden dni so se glasile, od nedelje do nedelje. Nato pa . . . v spominu samem je zakril oči z dlanjo.

Kakor črna, tiha reka je šlo življenje. Mraz je srcu ob teh črnih valovih, globoko na dnu zamolklo šumečih, ječečih, kakor v pritajeni boilesti. Tako je šlo življenje.

Kje boj? Kje ponos? Upanje? Prihodnost? — Saj ni bilo življenje — klavrno, brezkončno umiranje je bilo; umiranje brez upora, brez tihega upanja, celo brez velike kričeče bolečine. Topost po dolgem pijančevanju . . . Čudno se mu je zablislilo v spominu. Nekoč je dobil opravila pri človeku, ki je tržil na debelo z dekoracijami za gledališča. Velik oderuh je bil; Grivar je delal tam v potu svojega obraza od jutra do noči. Ogromno platno je bilo razpeto na tleh in Grivarju se je zdelo, da drži z obema rokama veliko metlo ter pometa to izbo . . . od jutra do noči, dan za dnem; izba pa nikoli ni pometena, še bolj umazana je zmerom . . . Domovina, poglej skozi okno, da vidiš svojega bojevnika, in smej se mu na glas! . . . Šel je nekoč, truden od pometanja, in je popival pozno v noč. Ko se je napotil domov, je bila v njegovem srcu zla misel; tam je bila, pa je ni čutil, ne poznal. Šel je po stopnicah s tihimi koraki, oprezno in narahlo je odklepal duri, s tresočo roko je prižigal svečo. Postavil je svečo na zaboj v svoji prazni delavnici, nato je stopil k durim do spalnice in je poslušal.

Mirno dihanje; skoro se mu je zdelo, da vidi trudni obraz, rahlo odprte ustnice in roke sklenjene na odeji. Okrenil se je, stopil je s sklonjenim životom, z dolgim, opreznim korakom do zaboja, vzdignil je svečo in se ozrl po izbi z motnim očesom, kakor v sanjah. Na polici pod oknom je ležalo kladivo; zla roka ga je bila položila tja, drugače ga nikoli ni bilo. Zelo drobno, čisto novo kladivce, ki se je pod nemirnim plamenom svetilo, kakor da bi živel. Grivar ga je vzel v roko in ga je pazljivo ogledoval — tako hodi človek po izbi, tako ravna v spanju — nato se je vrnil proti durim in je postavil svečo na tla, tik pred prag, „zato da bo svetila samo meni“. In ko je tako storil, je pritisnil na kljuko z opreznimi prsti, odpiral je duri pač dolgih pet minut, zato da bi šum ne zašepetal v tišino — prej vzdrami plaho srce šepet nego krik — in da bi svetloba prejarko ne segla v temo. Postelja je bila čisto blizu, en sam korak; luč je svetila do zglavja, obraza ni dosegla; komaj da se je razložil, droban in miren, kakor je bil. Grivar se je sklonil, postelje se ni dotaknil; visoko je vzdignil desnico, toda stal je kakor kip od kamna, ni se ganil; kladivce je živel v luči in se je smejalo, kakor da je bila zla misel v njem, le v njem samem, ne v srcu . . . Polagoma so se oči odpirale, ne v strahu, temveč v otroškem začudenju; narahlo je bilo potrkalo na mirne sanje, pa so se najprej zganile in vzdignile dolge črne vejice, na licih speče, nato so se počasi razmikale bele trepalnice, oči so se napol vzdramile in so vprašale: „Ali si prišel?“ — „Prišel sem!“ je odgovoril in je vztrepetal in kolena so se mu zašibila. Njene mirne oči so ugledale kladivce in nasmehnili se je. „Kaj si mi prinesel?“ — Takrat se je zgrudil, kakor je bil, in je jokal v odejo s tujim, vse daljnim glasom, kakor da bi ječalo iz gozda . . .

Zazeblo ga je ob spominu. „Kaj nisem bil takrat, natanko ob tisti uri, še . . . bojevnik? Tako grize ujeta, uklenjena žival, rani blagodarno in neblagodarno roko; zakaj vsi, vsi, vsi so ječarji in sodniki! Dokler grize, pa naj grize kamorkoli, je še upora in svobode v krvi . . . Reklo je srce: Pojdi! In ker oči niso več

videle poti, bi stopila slepa noga kamorkoli, tudi v hudodelstvo . . . samo da bi stopila . . . Pest bi udarila poslednjikrat; morda v čist obraz, od Boga blagoslovljen . . . ampak udarila bi . . .“

O, sedaj ne ukazuje srce ničesar več, noga je zaspana, pest leži na kolenu. Temna reka je bilo življenje, umiranje; toda valovi so romali, videlo jih je oko, na dnu je šumelo, pa če je šumelo v bolesti. Zajezila se je sedaj reka in se je vsa izlila v smradljiv tolmun brez dotoka in iztoka . . .

Grivar ni videl, da so velike in žalostne oči spremljale njegove sanje po vseh strmih klancih, skozi vso bridkost in grozoto. Nič ni bito očitanja v tistih očeh; veliko usmiljene ljubezni je bilo in globokega oproščenja.

Vzdramil ga je vzdih otroka, ki je zamahnil s tanko roko preko odeje ter se ozrl prestrašen; žena se je sklonila k njemu in ga je vzdignila v naročje. Temno je pogledal Grivar na obadva; v srcu se mu je vzdignilo kakor sram in samoobtožba, zato je bil še temnejši njegov pogled; uporno sovraštvo je bilo v njem — sovraštvo do preteklosti in do prihodnosti, do vsega in do vseh.

Okrenil se je s stisnjenimi, trepetajočimi ustnicami, sunkoma je odgrnil okno, obrisal ga je z umazanim pregrinjalom in je nenadoma planil.

„Saj smo že tam . . . za božjo voljo!“

Kakor da je zarja udarila v noč, so izginili spomini.

Solnce je sijalo na nizke, pusto in enakomerno zidane delavske hiše, samujoče sredi polja in senožeti; črna proga se je širila, tir se je devetstročno cepil, visoka skladišča so vstajala kakor iz tal; na daljnih, v stran potisnjenih tirih so samevali mrtvi tovorni vozovi. Solnce je sijalo, toda nekaj težkega in trdega je bilo v tej luči; kakor da bi vsa prazniška sijala na pozorišče.

Grivar je pogledal v luč, pogledal na pozorišče in sam ni vedel, kako se mu je zgodilo. Vse je zahtelo v njem; sklonil se je globoko, skoro je pokleknil in je pritisnil k sebi z obema rokama ženo in otroka.

„Saj ni bilo tako, ti mučenica . . . ti usmiljena . . . Jaz sam sem bil grešnik . . . nevreden tvojih sladkosti . . .“

Ni slišal svojih besed, govoril je, kakor plane krik iz srca.

Ona se je nasmehnila, vstala je v njegovem objemu.

„Glej, tam je že peron!“

Ko je slišal njen glas, je takoj izpustil njene rame in se je ozrl z nemirnim pogledom, kakor da je bil skočil v poluspanju iz postelje.

Do poslednjega trenutka, še do tistih delavskih hiš in do razcepljenih tirov — same nestalne sanje, daljni spomini, daljno pričakovanje; in nenadoma je bilo vse resnica; stala je tik pred njim, zastrmela mu naravnost v oči.

Ozrl se je na ženo s takim nasmehom, kakor se nasmehne človek, ki mu je srce do vrha polno bojazni in malodušnosti.

„Stopimo v božjem imenu!“

Tudi žena se je ozrla nanj; nagnila je glavo, na njenih ustnah ni bilo smehljaja več.

II.

Grivar si je izbral dom v eni izmed tistih samotnih, starinskih hiš, ki slone ob klanecu nad florijansko cerkvijo. Zgodilo se je po naključju; ampak takoj, ko je videl hišo in izbo, je rekel: „Kako pa bi moglo biti drugače? Tukaj je moj dom, ustvarjen zame že od začetka; celo čakal je name!“ Bolj samotno je bilo tam nego na požetem polju. Bil bi klanec poln glasnih ljudi, procesija bi se vila v hrib proti Gradu; a hiše bi gledale zaspano s poluslepimi okni in bi se ne vzdramile; ne vzdramil bi se človek, ki bi ležal v izbi, strmел v začneli strop in sanjal nerazločne, brezoblične sanje.

„Prijetno bo tukaj, za naju je ustvarjen ta kraj; nama je ta hiša postavljena; tisti, ki je zidal pred sto leti, je naju gledal v duhu, predno je umrl!“

Tako je rekel, žena pa mu ni odgovorila. Predno je izpregovoril, se je nasmehnil, nato pa je bil nenadoma ves resen njegov obraz.

„Prav je tako — kaj bi norce bril! Saj se nisva selila, da bi šla v svate, temveč da bi se skrila, za-

klenila, komaj še skozi okno pokazala osle tistemu svetu, ki pleše. In za take reči je ta kraj ustvarjen... Bog sam mi je kazal pot!“

Še tisti dan, ko se je udomil, se je napravil Grivar, da bi se pokazal in poklonil svojim gospodarjem. Oblekel se je v črno, prevezal si je črno pentljo in se je skrbno počesal. Ko je stal pred ogledalom, mu je šinilo mimo oči kakor spomin... samo trenilo je, da ni videl in ne razumel. Podobno je bilo prešernemu nasmehu — kakor se časih nenadoma prikaže na okamenelem licu davne, pozabljene preteklosti.

Opoldne, ko se je vračal s križevega pota, prav tedaj, ko je stopal počasi in s sklonjeno glavo po kamenitih stopnicah, po kmetski šegi zunaj na hišo prizidanih, se je vdrugič prikazal tisti prešerni smehlaj na okamenelem licu davnine. Grivar ga je videl, spoznal ga je in se je zasmeljal.

Smejal se je še, ko je stopil v izbo ter pozdravil ženo. Prijel jo je za obedve roki in jo je posadil poleg sebe na zofo.

„Čuj, potrpi... veselo zgodbo ti bom povedal. Tja sem šel — saj veš kam, k tistim imenitnikom. Spodobilo se je — ali se ni spodobilo? Seveda se je, niti za hip nisem dvomil. Tako v navadi je že in na vse zadnje tudi tako potrebno, kakor kosilo in večerja... in tepec, kdor bi se kujal... Ne, nekaj drugega sem ti hotel razložiti... tisto, kar mi je seglo v misli tam zunaj na stopnicah... Ali ni čudno, da so tukaj, takorekoč sredi mesta, stopnice zunaj na hišo prizidane, kakor da se je bil mojster prepozno spomnil nanje?... Vrag s stopnicami! Tako je torej: tisti ljudje, ki sem jih danes videl in ki sem se jim klanjal z dolgim hrbtom, so natanko tisti, kakor sem jih gledal pred petnajstimi leti... ali koliko je! Natanko tisti, prav nič se niso izpremenili! To se pravi značajnost! Enaki obrazi, enake kretnje, enake besede, celo v naglasu enake... in, to čudo pomisli, celo v besedilu; kakor da so izvlekli iz arhiva star papir, petnajst let star... Takrat, ko sem se napravil v boj — preudari in smej se: v boj — sem stopil k imenitniku, vrhovnemu poglavarju naše kulture. In sem mu rekel: Tako in tako: jaz sem umetnik, stremim za

visokimi cilji, božji ogenj je v meni in tako dalje, ampak denarja nimam; ker pa je takorekoč dolžnost domovine, da pospešuje . . . Položil mi je roko na ramo, nasmehnil se je usmiljeno in mi je odgovoril z blagim glasom: Ljubi moj! Božji ognji in visoki cilji so lepe reči, da lepših ni na svetu. Tudi naš narod se je kljub vsem zaprekam, tako notranjim kakor zunanjim, povzpел do nekake višine in tako dalje . . . ampak denarja nima. Resnično vam povem, naš narod je ubog, komaj da zmore vsakdanje potrebe . . . kakor kmet, ki je odrajtal davke in v nedeljo še za žganje nima, kaj za vino! . . . Drugače pa . . . ali se ne bi rajši lotili česa pametnega? — Tako je rekel, dal mi je troje srebrnikov, ker je bil v srcu blag človek, in se je okrenil . . . Nato sem šel k drugemu imenitniku, ki še dandanašnji na debelo prodaja idealizem, kulturo in splošno navdušenost. Sprejel me je po očetovsko, malo da se ni razjokal. In je dejal: O gospod, o prijatelj moj, ki ste velik med mnogoterimi upi našega naroda! Umetnost . . . kaj bi še nadalje govoril? Vrhunec . . . takorekoč blagodišeči cvet kulture! Jaz sem bil zmerom zanjo — vse za umetnost! O, prijatelj moj, zavidam vam od srca! Ko bi jaz mogel . . . o, ko bi mogel pobegniti samo za kratko uro, samo za hip temu pustemu, morečemu vsakdanjemu življenju ter se posvetiti skrivnemu koprnenju svoje duše! Zavidam vam — zavoljo trpljenja vam zavidam, ki mu greste naproti s tako veselim in junaškim korakom! Zakaj trpljenje bo vaš delež, to ste pač premislili . . . kaj premislili: saj to trpljenje vabi in kliče mladino! Bog vam ga dodeli v obilni meri, narod vam bo hvaležen! — Tako je gobezdal brez nehanja, položil mi je naposled obedve roki na rame, ves ginjen je še stresel z glavo in je šel. Jaz sem pljunil debelo in sem šel tudi. Kako bi mu mogel dokazati, da se mi je rogal? Pa kakor sem pljunil, sem šel še k drugim; nalašč sem šel, čudno poželenje me je gnalo. Hodil sem, lice pa mi je gorelo od sramu, kakor da sem tekел skozi špalir klofut. Nazadnje, ko je bila noč, sem s hinavskim jezikom hvalil Boga za izkušnje, ki jih je poslal, srce pa je vpilo od srda in ponižanja . . . Glej, Minka, duša

moja . . . kakor črn oblak je šel spomin po nebu . . . stran se ozriva! . . . Davno je bilo, zatonilo je že — pa sem jih nenadoma vse ugledal pred sabo in bilo mi je hudo na smeh . . . res, v ustni sem se grizel, da bi ne bruhnilo. Tiste obraze sem gledal, tiste besede poslušal . . . le vse je bilo še malo slajše, mečje in blažje; kajti sedaj nisem bil prišel prosit in tako so bili brez strahu. Blage besede — tako se je cedilo, da bi človek podstavil dlan — ampak koliko iskrenega, resnega zaničevanja v njih, koliko poniževanja! Resnično: tisti so bili, kakor prej! Niso zaničevali umetnika, zato ker je prišel prosit — ničesar jih nisem ne prosil ne vprašal — temveč zaničevali so ga zategadelj, ker je pač umetnik . . .“

Pogledala ga je začudena, dvom v nasmehu in v očeh, Grivar pa ji je trdo stisnil roko in se je sklonil niže k njej.

„Tako je — brez prerekanja! Tudi takrat so me zaničevali samo in edino zato, ker sem bil umetnik. Tisto, da sem prosjačil, je bila le smradljiva zabela na vsem drugem . . . Ženska, sedaj ti pa razložim poglavitno stvar! Ali nisem zardeval takrat, ali ni moje srce vpilo, se vilo vso noč ječe in trepetaje, ko je lažnivi razum iskal medicine po prepovedanih potih? No, glej, ženska: danes nisem zardeval in moje srce prav nič ne vpije! . . . Tam, na stopnicah mi je prišlo na misel, zasmejala se mi je v obraz . . . da sem namreč pozabil zardevati pred temi . . .“

Vstal je, kakor da se je vzdramil.

„Pred temi krščanskimi ljudmi! . . . Ženska, ljubica moja, ali veš, kaj se to pravi? To je — nov človek, novo življenje!“

Skrb je napravila tanko gubo na njenem čelu.

„Zakaj take besede?“

Šel je preko izbe, postal pred ženo, zamahnil in se urno okrenil.

„Res so nepotrebne! Kakor da bi pisal komentar o pesmi, ki se je izgubila . . . čemu sedaj komentar? Tako sva šla, da bi se zaklenila, da bi v miru umirala — kdo bi se sedaj cmeril?“

V tla je gledal, vzel klobuk in palico ter je stopil proti durim.

„Kam? Kaj ne boš kosil?“

„Ne bom kosil . . . južina je bila preobilna . . . še ves sem pijan od nje!“

Pred durmi se je vrnil, pobožal je otroka, nasmehnil se je ženi in je šel.

Nikamor niso bili namerjeni koraki; ampak ko je pobožal otroka in ko se je nasmehnil ženi, je čutil v srcu, kam. Iz velike bolesti je pozdravila sladkost, je tiho zaklicalo poželenje po ljubezni.

Ne misli ni vprašal, ne očesa, ne koraka. Po strmem klancu v hrib, tako zasopljen, koprneč, kakor k ljubici . . .

Nikjer ni take jeseni, polne tolikih čudežev, kakor jo razpenja nebo nad ljubljanskim poljem. Če beže oblaki — ne vidi oko oblakov; če se tiho smehljajo planine v žarkem solncu, molče daljne, visoke — ne vidi oko planin; ne vidi pokošenih senožeti, ne požetih njiv, ne zelene otave, tudi ne samotnih gruč rumenečega drevja in ne hiš ob cesti, ki bele pozdravljajo iz daljave. Zakaj vse je ena sama pesem, iz neskončnosti bučeča, zvok tisočerih strun in — tiha; zamežal bi človek, razprostrl roke . . .

Grivar je stal na hribu; od lepote in svetlobe se mu je meglilo pred očmi. Kaj je tam? Kaj se vali od izhoda in od zahoda, buči od neba, poje iz zemlje — ali je preteklost, ali je prihodnost? Ali je večnost?

Kralj, ves svetel, se je pred nevrednimi ljudmi ogrnil v beraško haljo; pa je stopil na hrib, v travo je zdrknila halja in zableščal se je v veličastvu . . . Tako je padel od srca umetnikovega delavni dan.

Kje še skrb, kje ponižanje? Vse je utonilo v luči . . . Črna jata se je vzdignila proti nebu in solnce jo je popilo.

Omamljen, brez razločnih misli — ker je bil v tistem hipu sam kakor del vesoljne misli: drevo na poljani, oblak na nebu — je hitel Grivar v dolino, da bi od blizu objel lepoto, da bi užil vse njene skrite sladkosti, kakor jih je videl mogočno razgaljene.

V dolgem ovinku se je ognil mesta; brez pre-mišljevanja — tako je srce na tihem ukazalo. Prišel je na polje že o mraku; rdele so planine, nebo je bilo

nad senčnim poljem še svetlejše; pesem lepote, prej v solncu pojoča, je bila tišja, mehka. Tiho, mehko je bilo Grivarju pri srcu. Kakor je človeku, ki vzklikne, sam ne ve zakaj: „Vse bo sedaj drugače . . . v tem trenutku se je vse izpremenilo!“ In ne bi mogel odgovoriti, kaj je tisto „vse“ in čemu se je izpremenilo.

Storilo se mu je blago in sladko, da se je sklonil ob poti ter pobožal z dlanjo nizko, mehko travo. Čudno ga je izpreletelo, kakor da je bil pobožal vso domovino, razložil ji svojo srčno ljubezen. In kakor da se mu je v tistem trenutku materinsko nasmehnila: „Tudi ti pozdravljen, popotnik!“

Hladen večer je bil, ko se je vračal. Tako ves čist je bil in miren, kakor da bi se vračal nedolžen in blagoslovljen od obhajila. Z dolgimi koraki, ves lahek in nič truden, je hitel proti mestu.

„Saj to je novo življenje! Kod sem ga iskal v svoji nespameti — sedaj pa me je samo pozdravilo, vzdignilo me v naročje!“

Pa razložiti ni mogel ob tisti uri, odkod ga je bilo pozdravilo novo življenje. In tudi mu ni bilo do razlaganja. Ozrl se je včasih, kakor da je stala tam daleč zadi mati na pragu, pozdravljala ga še z ljubečimi očmi, blagoslovljala ga z belo roko . . .

Razgret, vesel, željan prijateljstva in ljubezni, poln lepih besed, kipečih iz nerazločnih, svetlih misli, se je vrnil Grivar v mesto. Človeku, ki bi ga najprej srečal, bi stisnil roko in bi mu rekel nekaj ljubega, karkoli. Hvaležen je bil vsem — Bog vedi čemu; tudi sam ni premišljeval. In čutil je, kakor da bi moral stopiti prednje, jih prositi oproščenja — zato ker je bilo toliko nezaslužene sladkosti v njegovem srcu.

Hodil je po ulicah, da bi srečal znanca izza davnih let, da bi ugledal človeka iz „onega življenja“. Ulice so bile že vse mračne, svetilke še niso gorele. Grivarju so se zdeli vsi obrazi čudno tuji, celo njih jezik je komaj razumel. Kakor da se je bilo vse mesto izselilo v Ameriko in da so prišli v prazne domove čisto drugi ljudje iz daljnodaljnih krajev. Samo imenitniki da so še ostali — kakor mrtvi spomeniki mrtvih časov; tam stoje slovesno, govore z votlim glasom svoje molitvice in se ne ganejo.

Nameril se je v krčmo; ampak predno še je prestopil prag, mu je legla na ramo težka roka.

„Servus, idealist!“

Poleg njega je stal visok, postaven, dobro rejen človek; veselo zdravje mu je žehelo iz obraza, ampak obraz sam je bil zelo dolg, kakor pretegnjen in posvaljkan; na glavi je imel širok, nečimurno pomečkan klobuk in nosil ga je postrani.

„Servus, idealist, iz daljnih krajev prihajajoči, po domovini koprneči!“

Grivar se je veselo zasmel; bilo mu je, kakor da si je bil želel natanko tega človeka, ki ga prej nikoli ni maral.

„Kaj ti si?“

„Jaz sam: Bogomil Majer! Večni mladenič! . . . Kam pa siliš? Drugačne brloge imamo dandanašnji! Z menoj, tujec, puščavnik!“

Prijel ga je pod pazduho, romala sta po ulicah ter sta krenila v eno izmed tistih krčem, ki so v Ljubljani ustanovljene za upokojene uradnike, zakotne politike, literate in druge dostojne pijance.

Bogomil Majer je posadil Grivarja v kot in mu je položil roko okoli vratu.

„Sam Bog ti je kazal pot, da si mi prišel naproti! Snoči šele — ne, že pred tednom dni smo brali, da prideš. Pa si mislim: Kod vraga hodi, da ga ni na izpregled? . . . Micka, liter jeruzalemca! . . . In glej, nenadoma, kar na cesti . . . ampak veš kaj, postaral si se!“

„Gobezdalo, kakor je bilo!“ je pomislil Grivar. „Pa naj gobezda; zmerom je bil, kakor . . . dnevnik svoje dobe in svojega kraja!“

„Kako pa žena? Kako bi pač! . . . O, tisti časi so bili na vse zadnje vendarle imenitni! Neumnost je bila seveda, sama neumnost od začetka do konca . . . idealna poza takorekoč — sami spomeniki smo bili: levo nogo naprej, pest ob bok . . . Minilo je, nič te ne zmerjam . . . in tudi ne sebe!“

Grivar se je prestrašil; piti je mislil, pa je postavil kozarec na mizo.

„Kakó neumnost? Kakó — poza?“

Bogomil Majer mu je zastrmel v obraz, nato pa se je zasmejal na glas in od srca.

„Mislil bi, da si pijan; ampak ti nisi nikoli pošteno pijan... Kaj torej... kaj torej ni bila neumnost? Ne poza? In vse resnobno? Grmenje na nebu in ne za kulisami? O!“

Smejal se je, da so se mu oči zasolzile. Naposled je zamahnil z roko in je izpregovoril s prisiljeno resnim glasom, kakor človek, ki se boji, da bi po nepotrebem ne žalil nespametne blage duše.

„To se pravi, če reč premislimo . . . takrat res ni bilo poze. Pošteno smo mislili, saj je tudi Pavliha pošteno mislil v svoji neumnosti, pa je vendarle nosil duri na grbi, ko mu ni bilo treba. Kakor že pač in od katere strani pogledaš stvar: če si trezen, se smeješ, če si pijan, se jokaš. Danes je lep spomin, svetal kakor sama glorijsa . . . jutri pa boš zardel ter pljunil. Poglavitno je le to, da preteklost ostane preteklost in da smo se z lune preselili na zemljo . . . in celo v Ljubljano!“

Grivarju je bilo sitno pri srcu; zdelo se mu je, da je majhen in otročji poleg človeka, kateremu se je nekoč pomilovaje smehljaj. Nezaupno mu je pogledal v vesele, zasolzele oči.

„Kako pa ti — ali ti je lep spomin, ali zardevaš ter pljuvaš?“

„Nič! Čemu bi se spominjal in čemu bi pljuval? Ti si bil takrat cigan in jaz sem bil tudi; ti si bil umetnik, jaz pa sem se navduševal za umetnost in za druge reči. Sedaj se več ne navdušujem, temveč vbijam smrkavcem matematiko; ti nisi več umetnik, temveč boš vbijal smrkavcem risanje; obadva pa sva šolmaštra. Tako sva prišla po različnih potih do enega cilja in — pijva!“

„Kaj res, kaj res ni nič grenkobe v njegovem srcu?“ je strahoma pomislil Grivar.

„Misliš torej . . . kakor klada da bi živel človek? Da bi se nikamor ne ganil, kamor ga po naključju ne sune življenje?“

„Kam?“ se je začudil Majer. „Kam da bi se ganil? Le verjemi: življenje že ve, kam sune klado;

kakor stori, je najbolje — in norec, kdor se sam prevali; zakaj ne prevali se nikamor drugam, nego v globel, da tam strohni in segnije . . . Stoj: kam pa si se ti ganil, kam pa se misliš ganiti?“

„Ni res!“ je vzrožil Grivar. „Še res ni, da misliš, kakor si govoril! Tako zastrupljen ni v domovini zrak, da bi napravil klado iz človeka! Ko sem naletel nate, je bila sama lepota v mojem srcu — ne boš je zasenčil! Tako ti gredo pač besede z jezika, kakor zaspani starki molkove jagode izpod prstov. Kdo bi poslušal!“

„Pa nikar! Pa nikar!“ se je smejal Majer. „Pa vtaknimo v gumbnico rožo mogoto!“

Okrenil se je ves glasan in je pozdravljal z dolgo roko.

„Servus, umetnija! Teci, da ti pokažem idealista!“

V izbo je bil stopil mlad, slok človek; njegov obraz je bil lep, ves ženski; skoraj prenežna je bila polt njegovih lic in izraz njegovih rdečih, polnih usten je bil premehkoten; oči, tihe in sive, so gledale motno, kakor skozi pajčolan sanj, ostalih izza noči. Pomislil bi človek: „Kdo je za tem pajčolanom? Ali je umetnik, ki leži na hrbtu, strmi v strop in sanja — ali pa je prijatelj, ki stoji z nožem prijatelju za hrbtom?“

Ko je stopil k mizi, ga je zgrabil Majer z obema rokama za rame.

„Gospodična, glej: Grivar — tisti Grivar iz generacije, ki je bila . . . Pomisli — ostal je idealist! Bistro poglej, Lavrin, če nisi še videl take sorte idealista, kakor jih je mrgolelo nekoč po naših krajih!“

Lavrin se je otresel njegovega objema in je narahlo zardel.

„Pozdravljen, Grivar!“

„Pozdravljen, Lavrin!“ je vzkliknil Grivar in mu je ponudil roko preko mize. „Že ko sem te videl prvič, sem te imel rad in sem te spoznal. Tudi ti si naše sorte!“

Bogomil Majer se je zagrohotal.

„Ta? Razbojnik je! Klade imajo vražje oči: ne vidijo daleč, ampak vidijo bistro; zato so pač klade! . . . Glej, kako je zardel — na tihem pa si misli: Tudi tebe bom še uščenil, ki preveč vidiš in preveč govoriš!“

Lavrin je nalahko trenil z očmi in se je prijetno nasmehnil.

„Gobezdalo! . . . Vesel sem, Grivar, da si prišel, in veliko nas je, ki bodo veseli; zakaj pusto je tukaj . . . Tako je človek obsojen, da svoj živ dan sedi na zapečku, gleda v črni strop in puši pipo . . . ampak kadar je odrešen, se mu toži po zapečku!“

Osupel se je ozrl nanj Bogomil Majer in je bil ves resen.

„Bog vedi, kakšno hudobijo kaniš! . . . Glej, Grivar, jaz sem namreč res gobezdalo — pa komu škodi? Boj se tistih, ki hranijo v sebi, kar imajo . . . pa molče namigavajo o bogastvu, ki ga nimajo!“

Lavrin je kakor mimogrede z lepim in mirnim obrazom pogledal nanj; Majer pa se ni ganil; sunkoma je govoril, kakor da bi trosil besede, droben grah, po mizi in po tleh.

„Kar so bila nekoč dejanja, so le besede sedaj! . . . Tudi takrat niso bila dejanja, človek pa vsaj sam ni vedel, da so bile le besede! In zato — vrag me vzemi — so bila dejanja! Nekateri so celo trpeli, resnični spoznavalci in mučenci . . . celo umirali so. Vse brez koristi — še trpljenje je bilo le dim. Če se namreč sedaj okrenem in pogledam v dolino, se mi zdi tako . . . morda le zategadelj, ker sem gledal te stvari preveč od blizu. Pozneje nekoč, čez sto let ali kaj, se morda izkaže korist, ki je nam še skrita . . . Nocoj pa ne vidim prav ničesar, nikar ne zameri, nego par ljudi, ki so se potili za prazen nič in ki sedaj večjidel leže trudni na tleh . . . Le to je: pri tej priči naj me vzame vrag, če bi enemu izmed tistih rajši ne stisnil roke, nego tebi, Lavrin, kanalja, ki delaš pozo in veš, da jo delaš!“

Grivar se je čudil tej plohi besed in ni mogel razločiti, če zares kaj pomenijo ali če so pač le ploha.

„Poza — si rekel, mislil pa si: mladost. Nocoj, ko sem se na polju pogovarjal z domovino, sem spoznal, da vse, kar smo sanjali in trpeli, ni bilo drugega nego: mladost. Pa kaj, če je bila smešna, pa kaj, če brezkoristna? Popita je bila do dna — če sladka ali grenka! Nespametno in otročje je bilo, da smo posa-

dili umetnost na previsok tron; ampak sivolasa, kašljajoča mladost, ki ne pretirava! Danes vem, da sem suženj sužnjev, in gorje mi, da vem! Tudi vem, čez kakšen prag sem radovoljno stopil: da bom, po Kettejevo, na dobitke kegljal ter zraven, če pojde, po Prešernovo rumenjake koval in bokale praznil. Glej, in vendar sem globoko občutil nocoj, da bi za vrečo zlata ne dal tiste nespametne mladosti; glej in še to sem občutil, da si bom iz njenega bogastva rešil vsaj par srebrnikov za hude čase!“

Bogomil Majer je napravil napol kisel, napol hudomušen obraz.

„Skrbno spravi srebrnike, skrbno jih hrani; časi so taki in kraj je tak, da jih lahko izgubiš ob belem dnevu sredi ceste! Jaz nisem nič hranil, zato nisem ničesar izgubil. Ti boš kegljal, praviš; jaz kegljam tudi, poleg pa imam še višje cilje in potrebe . . .“

„Kaj?“ se je začudil Grivar; tudi Lavrin je pogledal in se je nasmehnil.

„S politiko se pečam, zato ker mi je deveta dežela; in kritike pišem, študije o naši kulturi . . . o vsej kulturi, od začetka do konca . . . zato ker se nikoli nisem ukvarjal z njo. Zadnjič sem napisal feljton o Velasquezu, prav čeden feljton . . . pa še nikoli nisem videl podob njegovih in ne sanja se mi, kakšne so. Počemú? Če bi jih videl, bi najbrž ne mogel napisati feljtona . . .“

„Norce briješ!“ je vzkliknil Grivar; Lavrin pa se je prijazno nasmehnil.

„Kako pa s politiko?“

„Kakor ti z umetnostjo! Žametno kamižolo nosiš in pisano kravato, dekleta zapeljuješ in luno nadleguješ, pa si prav toliko umetnik kakor moj škorenj! Jaz ne glodam spominov, po tebi se rajši ravnam, kanalja, ki nikoli ne boš krvi prelival za jetične teorije, temveč boš ob polnem loncu solze pretakal nad dekletom, ki si ga osleparil. Poznam metodo! Kakšen siromak bi ti bil, da si res, kar kažeš! Nocoj, ta večer bi bil konec tvoje glorijske in še pes bi te ne oblajal več! . . . Ampak to je: tisti, ki pride na maškarado v zakrpani beraški suknji, je graščak in priklanja se

mu do pasu — čemu bi se bil drugače našemil? Bodi res kaj prida . . . karkoli . . . duri bodo zaklepali pred teboj in pod mostom boš spal . . . Kaj pa se je z Vidričem zgodilo? Tak butec je bil, da niti tarokirali nismo z njim, in še dandanašnji mu pride iz ust rajši cekin nego pametna beseda . . . pa se je povzdignil v nadoblačne višave in dela narodno politiko . . . Kako je ukrenil? Troje stvari je napravil: priženil je hišo, navadil se je bítí s peto ob tlak in brado si je dal rasti . . . Butec, smo mislili, da je bil, pa je bil učenjak! Ti, Grivar, se odreši spominov, za pečjo pusti srebrnike in stori kakor mi: na maškarado!“

„Po svoje bom storil!“ se je smejal Grivar. „Črno gledaš, belo misliš; Mefisto bi rad bil, pa si otrok . . . Tako je torej treba verjeti, da se klatijo po domovini le še sami hinavci, našemljene malopride, prazni sodovi! In da je na vse zadnje res — kaj bi ne bilo nič lepote in umetnosti v tem pretvarjanju?“

„Vprašaj Lavrina, kamižolo vprašaj!“ je z rezkim glasom odgovoril Majer. Njegov obraz se je bil nenadoma izpremenil; ves pust je bil in še daljši nego prej. Ozrl se je proti durim, nato je točil in pil. Lavrin je urno vstal izza mize in smehljaj, napol sladek, napol zoprn, mu je šinil preko lic — tako tiho in hipno, da ga je Grivar komaj opazil.

Mlada ženska je stopila v izbo; postala je na pragu in se je ozrla po izbi z napol zatisnjenimi, mežikajočimi očmi, kakor da so jo zaskелеle od gostega dima. Njena lica so bila polna, mehke in prijetne so bile poteze, toda polt je bila izpita, vodena, kakor po prečuti noči. Oblečena je bila malomarno in še čisto poletno, dasi je bil že hlad zunaj; tanka svetla bluza je bila pod vratom globoko izrezana in tudi roke so bile do komolcev gole; na kuštravi frizuri je imela zelo širok, od solnca opaljen slamnik z ogromno rdečo pentljo.

Za njo se je prikazal dolg, suhljat človek z zaspanim, neobritim obrazom in motnimi očmi brez vejic na trepalnicah in brez obrvi.

Lavrin je stopil k njej in jo pozdravil zelo prijazno. Bogomil Majer pa se je nenadoma in ves jezen

okrenil k dolgemu, zaspanemu človeku in mu je kričal v obraz.

„Kaj pa se vlačiš tod, motovilasta senca? Ali res nimač boljšega opravila, kakor da dremlješ v tisto pentljo — fej!“

Vstal je, udaril je z nožem na kozarec, da se je prevrnil, in je klical natakario; očitno je bil pijan.

„Jaz pojdem, Grivar — vstani, če misliš! To je namreč . . . Felicitas!“

„Kdo?“ se je začudil Grivar.

„Felicitas! Cigarete kadi in pogrjava! . . . Ali ne pojdeš?“

Grivar je bil len, vino mu je bilo seglo v glavo in ni se mu hotelo v hladni večer. Lavrin je bil spet sedel, lice je naslonil ob dlan in se je smejal; tudi njegove oči so bile že motne.

„Čemu pa si se razljutil, Bogomil Majer, čemu si se razljutil?“

Majer je stopil proti pragu, tam pa se je okrenil.

„Ti, Grivar, kar se tiče tistih srebrnikov . . . je bila prav lepa beseda . . . ampak varno jih spravi!“

Zaloputnil je duri in je šel.

III.

Na Lavrinovih ustnicah je bil čuden nasmeh, ti-hemu roganju podoben; narahlo se je poklonil.

„To je Grivar, tisti umetnik, ki se je povrnil v naročje domovine, nam vsem na veselje in blagor . . . In to je Filicitas . . . drugega nič; če je še kaj, boš že spoznal!“

Tudi dolgi človek se je vzdignil, gledal je pa zaspano, kakor poprej.

„Nanj sem pozabil, kakor vselej!“ se je veselo smejal Lavrin. „To je . . . vrag vedi, kaj je . . . senca, polnočni duh . . . piše pa se Mikš . . . Peter Mikš . . . ne zasmehuj ga, se ne izplača!“

Peter Mikš je izpregovoril prvokrat in na čudenje Grivarjevo s silno globokim, skoro bobnečim glasom; na glasu in na govoricu se mu je poznalo, da je Korošec.

„Res je, da se ne izplača!“ je rekel, nato pa je dolgo molčal.

Grivarju je bilo sitno, skoro zoprno, ko je ugledal Felicito. Spomnil se je na zakotne dunajske beznice in na tiste kričeče opravljene, izžete, starikave ženske, ki so kričale s hreščečim, oskotnim glasom, pile v dolgih požirkih kislo pivo in kadile cigarete ne iz poželenja, temveč nekako vsled stanovske dolžnosti. Vselej, kadar se je oziral na svojo mladost, kakor na daljne sanje, so se prikazale tiste ženske — pijane pustne šeme so pozdravljale pomlad in so se ji rogale.

„Kakšno ime — Felicitas! Kakor Flora, Amanda in Korinta na polnočni cesti! Še psa bi v Ljubljani tako ne krstil! . . . Glej, resnično je izpraznila kozarec na en sam dušek in resnično si je zapalila cigareto!“

Kakor da mu je bilo mahoma šinilo vino v glavo, je bil Lavrin ves vesel in glasan, takoj ko je Majer zaloputnil duri za seboj; celo njegova bela mehkobna lica so narahlo zardela. Okrenil se je k Grivarju in je govoril vse glasneje in živahneje nego prej.

„Kar si pravil o mladosti, je bilo vse resnično, od prve do zadnje besede! Ampak na vse zadnje je bilo tudi resnično, kar je pravil Bogomil Majer o maškaradi . . . Kdo razloči resnico od pretvare, kdo spoznaj, kje kri in misel, kje suknja in beseda? Na sebi ne moreš, kako bi na sosedu? . . .“

Grivar je bil ves osupel, besede so bile resnobne in trde, kakor da bi govoril izkušen starec, ki gleda s trdnomirnim očesom v dolino, glas pa je bil mehak in otroški. Neprijetno je bilo Grivarju: kdo je za tem pajčolanom? Ali je otrok, ki sanja v zvezde, ali je starec, ki je prebrodil že vse luže?

„Pa kdo bi se ukvarjal s to maškarado? Poglavitno je — mladost! Kaj poglavitno — edino je, vse je!“ — Čisto razvnel se je Lavrin, sklonil se je bliže do Grivarja. — „Ampak Majer ni mislil na mladost, temveč na šablono! Tako je treba, da opravimo svojo mladost, kakor ste jo vi opravili: da mislimo vaše misli, trpimo vaše trpljenje ter naposled — kaj? — ter se naposled pošolmaštrimo! In če na to sorto ne storimo, smo grešniki in našemljenci! . . . Kako kmalu

se človek pošolmaštri! Komaj je zlezel iz jajca mladosti, lupina se ga še drži, pa bi že stresal glavo nad tistimi, ki so še v jajcu . . . Glej, ta-le Mikš, ki je mlajši od tebe, je užival svojo mladost s Tomanom in Zarnikom; in jo še uživa, kakor je neroden in len. O zatiranem narodu poje, o tužnem Korotanu, o bedni Istri, o slovanski Adriji; nikar da bi žensko ljubil, če je Urška ali Emmy, prepeva v mesečini o čednostih slovenske deklice in bolj od vseh potresov kulturnih in socialnih ga zanima napis na poštnem pečatu . . . Pa misliš, da je ta mladost manj lepa nego moja in tvoja? Blagor otroku, ki mu je vinar cekin!“

„Krasno! Resnično!“ je vzkliknila Felicitas.

„Kaj je krasno in resnično?“ se je zlovoljen ozrl Lavrin. „Kdo pa ti je rekel, da ne lažem?“

Spet se je prikazal na njegovih ustnicah neprijeten nasmeh, ko je pogledal Grivarju v oči.

„Tudi ta ženska je tiste sorte, ki misli, da je največje zasluženje v solzah in vzdihovanju. Prepisana je iz nemških romanov, le malo preoblekla se je.“

Grivar je pogledal preko mize in v megli in dimu pred seboj je videl kakor v daljavi polne, mehke ustnice, nekoliko napete, kakor na jok.

„Jaz pa ne vzdihujem rad!“ se je smejal Lavrin. „Drugачe sem si uredil svojo mladost!“

Grivar je stresel z glavo.

„Kako uredil? Kaj se to pravi — uredil? Mladost je barka, ki te nese kamorkoli . . . kako boš vetrom ukazoval in valovom?“

„Jaz sem zgrabil za krmilo . . . Bog vedi, morda včasih nalašč sunem med vrtince, nalašč v vihar . . . lahko je, da se nalašč ognem bregu — če bi ne bilo samovolje, kje mladost?“

„Kriste — torej veš, da si mlad?“

Lavrin se je samo nasmehnil.

„Nisi mlad!“ je vzkliknil Grivar.

„Kaj bi se rvala za besedo? — Mladost je uživanje. Ti si jo nezavedno užival v trpljenju, jaz jo zavedno uživam v veselju; to je ves razloček. Ker vem, da živim, morda ne bo toliko lepih spominov, tudi ne tako sentimentalnih; zato je resnica toliko slajša . . .

Kaj umetnik — kljub kamižoli in kravati! Kaj umetnost — navdušenost — ogenj — donkihotski boj! Suknja je, ki strohni in odpade — ostane pa zmrzujoč filistejec, ki gleda z debelimi očmi nazaj . . . Zato je treba gledati, dokler je čas, da je suknja trdno zapeta in da si priredi človek nekoliko masti pod njo za lačni večer: zavedno je treba živeti in zavedno uživati . . . To je mladost: kakor po neskončnem vrtu hodi človek; če se mu zahoče, se skloni, da utrga cvetico — zrelo rožo ali pohleven popek; če se mu zahoče, se vzpne, da odtrga jabolko — ter ga poje ali pa zaluči preko plota; in kadar se mu naposled zahoče, leže v senco ter podremlje in nič ne izprašuje, čigav je vrt . . .“

Temno in nezaupno ga je pogledal Grivar.

„To ni mladost, to je . . . podlost!“

„Kakor že, kakor že!“ se je smehljal Lavrin.

„Kaj bi z besedami! Če je jabolko rumeno ali če je rdeče, samo da je sladko!“

Grivar je gledal megleno, tobakov dim ga je skelel v oči in močno vino ga je bilo omamilo. Nekaj tujega, zoprnega, kakor že napol gnilega se je izlilo iz besed Lavrinovih v njegovo srce. Ozrl se je na Felicito, kakor da bi na njenem obrazu bil zapisan pomen in smoter tistih besed, pa je začuden opazil, kako je bil njen polni, od vina narahlo zardeli obraz nenadoma ves plah in ozek, kakor ptičji; strmela je v Lavrina z nemirnim, boječim pogledom.

Lavrin je vstal in je ponudil Grivarju roko.

„Nocoj si kakor romar, ki je prišel od božje poti in je njegovo srce še vse polno svetih pesmi in velikih čudežev. Žal mi je, če sem povedal kaj hudega . . . in da nisem obrisal čevljev, predno sem stopil v ta hram . . . Bolje se bova videla, kadar bo solnce . . .“

Ogrnil si je suktnjo, nato pa se je okrenil k Feliciti.

„Kar se tiče te-le ženske . . . saj ni Felicitas, temveč Urška je!“

„Čemu to — kam ta beseda?“ je planil Grivar, kakor da je bil izpregovoril Lavrin nekaj nad vse nespodobnega in podlega.

Lavrin je šel, zaspani Peter Mikš pa se je naslonil s komolci ob mizo in kakor je gledal krmežljivo in leno, je bilo očitno, da se je oddahnil.

„Tako pride, pove svojo stvar do konca in kadar premišljuje človek, da bi mu po pravici odgovoril . . . ga ni več. Ali se to spodobi? . . . Zmerom je bil tak . . . Nalašč je tak . . . Pa sam, pomislite, jo je bil krstil za Felicito, dasi to ime nikomur ni pogodi, že zato ne, ker ni slovensko . . . Jaz sem rekel, da naj bi jo klicali Svitoslavo, pa se je tako smejal, da me je bilo sram . . . Zmerom je bil tak, nalašč tak . . . ampak mlad je še, napol otrok — in rad ga imam, kakor je . . .“

Tudi Grivar se je bil oddahnil; mahoma mu je bilo čudno lahko pri srcu — kakor da je po neprijetnih sanjah odprl oči ter ugledal solnce. Z veselim obrazom se je ozrl na obadva, na dolgega Mikša in na plaho Felicito; govoril je tako hitro in sunkoma, da se mu je jezik opletal; hudo je želel, da bi povedal nekaj zelo prijetnega in lepega — da bi z eno samo besedo pregnal vse tisto, kar se je bilo kakor težak duh po trohnobi izlilo v izbo in v potrta srca.

„Koga bi žalile take besede? Razpuhte se kakor tobakov dim, le okno je treba odpreti! Če je v srcu resnična mladost, tista, ki ne šteje in ne tehta in ki se ni uredila . . . pa če je tudi že vse zatono in je ostal en sam srebrnik — kje je beseda, ki bi se je strašil, kje je roka, tako močna, da bi mi jemala, kar je na vekomaj moje? . . . Vesel sem, da sem vaju našel . . . zdi se mi, da smo si sorodni, če ne drugače, vsaj v bridkosti . . . tako je: v bridkosti in v užaljenem hrepenenju! Felicitas . . . verjemi, da me je zbolelo, ko sem te ugledal; in sem rekel: Glej, sestra ti je po rodu in duhu! In tudi takrat sem bil žalosten, ko si bila tako plaha . . . Čemu si bila plaha, kdo te je strašil? Pijva bratovščino, Felicitas . . . in tudi s teboj, Peter Mikš! . . . Nič mu ne zameri, če ti je očital tisto zakasnelo tabo-ritsko mladost! Narobe, pomiluj ga rajši, zakaj nikoli ne bo občutil siromak tiste sladkosti, kakor je bila nam dodeljena! Sanjati visoko, pa če v trpljenju sanjati — to je naš sladki delež . . . in kadar se bomo nekoč ozirali nazaj, ne bo naše srce prazno in ne bo nas strah!“

Oči so mu bile s solzami zastrte in roka se mu je tresla, ko je vzdignil kozarec.

„Narodu!“ je vzkliknil Peter Mikš.

„Mladosti!“ je vzkliknil Grivar.

„Ljubezni!“ je vzkliknila Felicitas.

„Ljubezni!“ je ponovil Grivar in ji je stisnil roko ter jo držal v svoji, ne da bi vedel čemu in ne da bi jo čutil.

„Mladost je kelih, ljubezen je blagoslovljeno vino v njem! Brezmadežna, neoskrunjena ljubezen, ki je sama sebi užitek in plačilo . . . Kaj je pač bilo hrepenenje v naših srcih, in kaj je še nocoj in bo za zmerom? Tako bogata je ljubezen, tako prepolna, da bolešno in nemirno išče struge, kamor bi se izlila. Zahvale neče, ne odgovora — odprtih rok išče, da bi jih oblagodarila, odprtih src, da bi jih napolnila s svetlobo . . . To je vse hrepenenje, to je mladost!“

Z motnimi očmi, s poluodprtimi ustnicami je strmela nanj Felicitas. Kakor čudenje je bilo v tistih očeh in v tistem tihem smehljaju; in kakor otroško, radovedno poželenje.

„Nikoli še nisem slišala takih besed . . . nikoli še o ljubezni . . .“

„Nikoli še, Felicitas? Nesrečnica!“ je vzkliknil Grivar, ves omamljen od vina, od svojih besed in od utrujenosti. Obraz mu je gorel, pogled je komaj še razločeval obraze in oblike.

„Nisi še občutila tiste ljubezni, ki se uživa sama, kadar daruje od svoje preobilice! Zasmehovali so te, polne roke si jim ponujala, pa so pljuvali nanje . . . Tudi jaz sem izkusil, o! . . . Takoj ko si prišla, ko sem slišal tvoj glas in ko te je z besedo oskrunil tisti kodrolasi starec, Bog mu ne zameri . . . takoj sem te spoznal, pa sem videl, da si občutila naše trpljenje . . . Občutil sem ga, o! . . . In tudi ti si izkusil, siromak, ki te je tisti potepuh, Bog mu ne zameri, imenoval rodoljubno šlevo! . . . Ampak nič ne žalujmo, veselimo se in vriskajmo, zakaj sladka je bridkost prepolnega srca!“

„Nisem še občutila, tiste ljubezni!“ je rekla Felicitas s solzavim, že skoro pijanim glasom; Grivar jo

je držal za obedve roki, sklanjal se je k njej in ni več vedel, ne kaj je govoril, ne kaj je slišal.

„Nič žalostnih besed, nič žalostnih besed, Felicitas! Jaz sem sedaj ob tvoji strani — okleni se me! Moje srce v tvoje, tvoje v moje, zato da bo ena sama bridkost, pa eno samo veselje . . . dovolj sva gnojila s solzami, sedaj pa naj rože cveto!“

„Okleni se ga!“ je rekel Mikš s tako globokim, čudno hropečim glasom, da se je Grivar, kakor je bil pijan, osupel ozrl nanj; videl je sklonjeno kuštravo glavo in dvoje zakrvavelih oči. Mikš se ni ganil, strmел je na mizo in je govoril dalje; Grivar ni razumel besede več, stiskal je gole roke, poljubljal goli vrat in zdelo se mu je, da plava s stolom, z mizo, s krčmo in s Felicito nekam daleč v sladkolenih, pijanih sanjah.

„Okleni se ga! Vreden je . . . tudi ti si vredna! Obadva iz trpljenja . . . iz jarka globokega . . . na suknji se še blato drži, tudi na skorji se drži . . . ampak na dnu je srce čisto kakor prvi dan . . . Otrok se smeje, brez greha so njegove oči . . . ubogi otrok! Preko močvirja je šel, kakor Tamino skozi trojni ogenj, in je ostal čist . . . Sirota brez varuha, oskrunjena, na cesto pognana v noč in veter . . . raduj se, veselo svatuj . . . ná mojo odvezo in moj blagoslov!“

S težkim jezikom, zmerom bolj tiho in nerazumljivo je govoril Mikš; onadva ga nista poslušala. Slonela sta drug ob drugem, šepetala sta, pa tudi svojih besed, komaj napol izgovorjenih, nista razumela. Ni bilo potreba; telo je samo govorilo telesu . . .

Grivarju nikoli ni bilo čisto jasno, kaj se je dogodilo tisti večer. Iz luči, dima in smradu so stopili na ulico — nenadoma je bilo vse temno, tiho, tuje; šli so in bilo jih je strah, Bog vedi česa; srce se je stisnilo, Bog vedi čemu. Grivar je objemal Felicito okoli pasu, z levico ji je stiskal desnico.

„Kam sedaj, Felicitas?“ je vprašal.

„Kam?“ je vprašala Felicitas.

Grivar se je ozrl — dolgega Mikša ni bilo več; utonil je bil nenadoma in tiho, kakor senca v senco.

„Ne hodi od mene nocoj!“ je prosil Grivar. „Nocoj, ko sem te našel ter spoznal . . . Kje je tvoj dom?“

„Ni doma . . . ni ga bilo nikoli!“ je odgovorila Felicitas s pojočim, vzdihujočim glasom.

„Pa bodi moj še tvoj dom, pa naj bom jaz tvoj dom . . . ti sirota, popotnica!“

Stala sta sredi ceste in sta se poljubila; prišel je mimo človek, je pogledal, zažvižgnil ter šel dalje. Zazdelo se je Grivarju, izpreletelo ga je, kakor da je ugledal čudno podobo od daleč — suhoten, droben obraz in v njem oči, globoke in temne, strmeče naravnost nanj. Zamahnil je z roko in se je okrenil.

„Ne tja . . . tam ni moj dom . . . Tudi jaz, ti sirota popotnica, tudi jaz nimam doma . . . okleni se me, pa pojdiva in trkajva, popotnika, ki sva izgrešila pot! . . .“

Hladna je bila noč; Grivar je čutil, kako se tresne roka v njegovi in kako mrzel je goli vrat.

„Nič ne trepeči, sirota, nič se ne boj . . . ogrel te bom s poljubi, z ljubeznijo te bom ogrel!“

Šla sta s hitrimi koraki, roko v roki, obadva tiha. — — —

Vse, kar je bilo in kar se je godilo, je občutil z grozno, svetlo razločnostjo šele v tistem trenutku, ko je sunkoma odprl duri ter stopil na hodnik z odpeto suknjo, kuštravimi lasmi, klobuk v roki. Hodnik je bil teman, skozi duri pa je sijala luč v širokem, nemirnem žarku preko stopnic.

„Kam, dragi, kam? Strah me je same!“

Stopila je na prag v belem krilu in bosa; razpleteni lasje so ležali na golih ramah; v visoko vzdignjeni roki je držala svečo, oči so bile široko odprte, polne osuplosti in strahu.

Grivar se ni ozrl. Posegel je v suknjo in je za lučil po hodniku srebrn denar, da je tanko zažvenketalo.

„Na, išči, pobiraj!“

Hitel je po stopnicah, vzdramil je vratarja, ki ga je začuden pogledal z zaspanimi očmi, ter je planil na ulico gologlav, kuštrav, z razgaljenim vratom in odpeto suknjo.

Zgodnje jutro je bilo, temno in pusto; hladna megla je rosila; hiše so stale črne in mrke ob ozkih ulicah. Na mostu se je sklonil Grivar preko ograje in je gledal v Ljubljano — tiha in temna je bila, kakor

okamenela, komaj ob stebru se je ganil val, zašumelo je plaho, kakor šepet iz daljave.

Mraz je izpreletel Grivarja, zavil se je v suktnjo; v goli vrat mu je rezala megla in močila mu je lase.

„Bežal sem kakor razbojnik . . . in hujsi sem bil od razbojnika!“

Kakor so bili koraki mirnejši in kakor se je bližal domu, so bile misli glasnejše in svetlejše, bušile so v pamet z jadrno silo. Postal je sredi ulice in bilo mu je, da bi se zgrudil kar tam, kjerkoli, zatisnil oči ter ne videl nikogar več in ne mislil ničesar več, na vekomaj. Silen sram se mu je bil zvrnil na srce, kakor temna gora in krenil je spet proti Ljubljani.

„Kar tja . . . in še slečem se do nagega, da se vsaj operem, predno me sak zagrabi za tilnik . . .“

Ampak predno je stopil na most, se je studoma okrenil, ko je ugledal črno, tiho vodo. Zamahnil je in se je hudobno nasmehnil, kakor da bi se gledal v ogledalu.

„Še plaval bi morda v tej mlaki in kričal . . . Če sem se že oskrnil in opljuval, zakaj bi se ne še vdručič? Zbudila se je kanalja, dobro se je razmahnila, ne bo še kmalu sita! . . . Sedaj je čas, sedaj le sem, kdor bi rad ničvrednosti! Ali naj se na cesti razgalim, pobalinom v radost in zasmeh? Takoj, gospoda, na uslugo! Ali naj se prodam na očitnem trgu? Za groš, gospoda, napol zastonj! Kdo bi me lasal, kdo klofutal? Nič se ne bojte, ne obotavljajte — slast mi je ponižanje, sramotenje milost! Zakaj, ljudje božji, jaz, Grivar, sem nastopil novo življenje!“

Sredi sramu in samozasmeha mu je bilo pri srcu, da bi jokal in kričal. Nasproti mu je prišla mlekarica, mlado deklo z zdravim, rdečim obrazom in veselimi očmi; Grivar se je ognil in je povetil glavo. Ob tisti uri bi se bil priklonil bosemu paglavcu ter se ponižno odkril razcapanemu vagabundu. Plah je bil, majhen in osramočen, ker je čutil, kakor da hodi ves oškropjen od nog do glave med čistimi ljudmi.

Šel je počasi proti domu. Iz sramu se je izlila globoka, skeleča bridkost.

„Snoči, dragi moj, si nastopil novo življenje . . . Vse novo, vse drugo: v trpljenju, v peklu dolgih let je bila očiščena duša; sedaj, ko je svobodna, naj živi, kakor je Bog ukazal od začetka! . . . Poljubil sem domovino, z razprostrtimi rokami sem jo pozdravil in ona se mi je prijazno nasmehnila. Očistil sem se, kakor razbojnik, ki gre v izpovednico namesto na vešala ter zadobi svoj srčni mir. Nato pa sem šel med šobasta gobezdala . . . vsaka njih in moja beseda je bila klofuta čisti resnici . . . pretvarjali smo se, da bi se komedijantje čudili . . . in naposled — fej!“

Pomislil je in se je nasmehnil.

„Kaj je bilo prej in kaj je bilo naposled? Kakor nekdanj in kakor zmerom! Radovoljno se okoplje v blatu nečistnik, nato pa prosi nedolžno solnce, da bi mu dalo odvezo ter ga osušilo . . . Še nizkotnejše je kesanje od greha!“

„Kakor nekdanj in zmerom!“ — To je bil tisti večer, ko so govorili — predikantje-reševalci — o prihodnosti in slavi domovine; koprneli z zardelimi lici in bleščečimi očmi po tistem velikem poslednjem boju, ki naj bi podrl v prah in blato — kaj? — vse, kar je gnilega, hinavskega in tujega, vse skupaj in hkrati nič po vrsti in ničesar posebe; ko so posajali čisto, neoskrunjeno umetnost na prestol, kakor ga še ni imela, ter ji kadili z zlatimi kadilnicami . . . In ko je bilo besed dovolj in zadosti dimastega paradiža, so vstali ter so se opotekali, pojoč in vriskajoč — kam? K vlačugam, kam drugam? Tam so prodajali nekoliko sentimentalnosti o krivicah človeške družbe, na vse zadnje pa se je še tista sesedla kakor pena v starem pivu in ostalo je, kar je bilo od začetka in kar ostane na vekomaj: prvotna, neizpremenljiva srčna podlost. Kje narod in njegova slava? Kje večna pravica, kje metuljasto pisane sanje o prihodnosti, kje vse sladko koprnenje po paradižu in kje umetnost? Utonilo je vse v enem samem umazanem, do zadnjega podlem nasmehu pobarvanih ustnic! Utonilo je in se nikdar več ne vrne tako čisto, kakor je bilo od začetka; dolgi, črni madeži ostanejo na najlepšem spominu in ni je roke, ki bi jih izbrisala . . . Ob lepi uri . . . spomladi,

ko šušté lipе v večernem vetru . . . v tistem sladkem trepetu, ko se plaho vzdignejo dolge, temne trepalnice in pogleda v srce izprašujoče oko otroka . . . v blagoslovljenem trenutku, ko se kljub vsej bridkosti zave duša svoje moči in svoje pravice — takrat se vrne mladost, vstane svetla, žarki njene gloriје so v solncu . . . In glej, poklekni, povesi glavo, bij se na prsa — kaj si storil? Pega je na njenem licu, omadeževane so njene roke, gobavo je njeno telo . . . Sanjaj, upaj, ljubi — nikoli več ne bodo sanje nedolžnočiste, nikoli več upanje, nikoli več ljubezen! Oskrunil si oltar, duh tvojih darov ne sega več do neba . . .“

Grivar se je bližal domu; počasi je šel v klanec; truden je bil, da bi sedel ob poti na kamen, položil roke na kolena ter skrtil obraz.

Tiha je bila hiša, okna so bila zagrnjena. Stal je in poslušal.

„Čakala je name nocoj . . . do noči, še do jutra morda. Tudi jokala je . . . ugasila je svetilko, da bi ji še luč sama ne videla v obraz, in je jokala. Prva noč je bila tistega — novega življenja, ki se mu je smejalo naproti . . . jokaj v božjem imenu, tudi jaz se ne smejem!“

Zgrabilo ga je nenadoma kakor upor in sovrašтво. Hitro je šel po stopnicah ter je odprl vrata. Veža je bila še vsa temna, tipal je po zidu, da je našel duri; tiho je odpiral, z opreznim korakom je prestopil prag. Ko je stal med durmi na pragu ter pogledal v izbo, v katero je skozi tanke zastore dremalo zaspano jutro, ga je izpreletel mraz, da so mu zašklepetali zobje, ustnice pa so se mu zakrivile v nelep nasmeh.

„Kakor . . . takrat . . .“

Kakor takrat je stal tam s sklonjeno glavo in upognjenim životom, kakor takrat je tiho, tatinsko zapiral duri ter stopal po prstih proti spalnici. Tam so bile duri samo zapahnjene; dotaknil se jih je narahlo, nagnil je glavo in je pogledal skozi špranjo.

„Danes ni treba prižigati sveče . . . kakor takrat!“ se je nasmehnil.

Spalnica je bila še svetlejša od izbe; malo okence nad posteljo ni bilo zagrnjeno, celo napol odprto je bilo in beli zastor ob njem se je narahlo pozibaval.

Na postelji je ležala žena; Grivar je strmel nanjo s široko odprtimi očmi in se ni ganil. Odeta je bila do vratu; obedve roki, tanki in drobni, v belih dozapestnih rokavih, sta ležali mirno na rdeči odeji; miren je bil tudi obraz, ne ustnice se niso zganile, ne trepalnice; čelo je bilo svetlo in gladko, čudo bleda so bila lica . . . mirna in bleda . . . brez bridkosti in brez spomina.

„Kakor . . . novo življenje!“ je presunilo Grivarja v blodni misli.

Stal je in strmel, noge so se mu tresle in bilo mu je, da ga vleče silna teža k tlom, na kolena . . .

Zelo počasi, zelo natihoma je stopil v izbo in se sklonil preko postelje; skoro se je dotaknil z ustnicami njenih lic, a njenega dihanja ni slišal. Dušilo ga je, hropeč glas je prišel iz grla.

„Minka!“

Ne roke se niso ganile, ne ustnice; toda počasi, „kakor takrat“, so se vzdigale dolge črne vejice in v obraz so mu pogledale velike, začudene oči. Gledale so mu v obraz, ne očitajoče, ne izprašujoče.

Ni se upal dotakniti njene roke, ne poljubiti njenih ustnic. Jecljal je, da ni sam ni slišal ne razumel svojih besed.

„Minka, ljubica moja . . . jaz sem kakor takrat . . . kakor tisto noč . . . zdaj ni bilo treba kladivca . . . veš, tistega kladivca . . . razžalil sem te brez kladivca in krvi . . . nič odpuščanja, nič milosti . . .“

Njene tihe oči so strmele nanj, niso razumele in ne odgovorile. Na srce mu je trkal strah pred nečim nerazločnim, čisto novim.

„Kaj milost, odpuščanje . . . samo reci, prav natihoma . . . da me poznaš . . .“

Ona je molčala.

Grivar je trepetal kakor v hudih sanjah, obraz mu je bil prebledel in ustnice so se trudoma premikale.

„Poznam te!“

Ob njenem glasu in njenem rahlem nasmehu se je zgodilo, kakor da je žarek presekalo temo in strah. Na mali postelji pod oknom je zašumelo in zastokalo. Grivar se je zavedel, opotekel se je, začutil je na čelu mrzel pot.

Otrok se je bil napol vzdramil, ozrl se je s plahimi, zaspanimi očmi po izbi ter zamahnil z rokama, da je zdrknila odeja na tla. Grivar je stopil k njemu in ga odel do vratu; ravnal je tako skrbno in oprezno, da se ni dotaknil ne njegovih drobnih rok in ne njegovih od spanja zardelih lic; sklonil se je globoko k njemu; napetih vročih ustnic, ki so mu kipele naproti, pa ni poljubil. Otrok mu je pogledal v obraz, globoko je zavzdihnil ter zatisnil oči.

„Da izpraznim ves ta kelih . . . ves ta grenki kelih!“ je jecljal Grivar kakor v omotici.

„Truden si!“ je rekla žena.

„Truden sem!“ je odgovoril, omahnil je do postelje in je legel oblečen.

Komaj je položil glavo na blazino, je planil, sklonil se preko postelje ter gledal na ženo z izbuljenimi, topimi očmi.

Miren in tih, kakor od smrti same blagoslovljen, je bil njen obraz.

„To je . . . novo življenje . . .“

Omahnil je na blazino, zaspal je in je kričal v sanjah.

IV.

„Najbolje je: skriti se, nikogar in nikamor pogledati, niti ne v svoje srce!“

Glavo povešeno, roke na hrbtu sklenjene, je šel Grivar po tisti samotni, mračni poti pod kostanji, ki drži do gruče belih brez ter zavije v gozd. Na levi, onkraj travnika, se je belila ravna vélika proga Latermanove aleje; tam se je svetilo življenje v belem solncu jesenskega večera; od daleč, visoko iznad brez, se je zamolklo glasila godba. Pohladevalo je; vetra ni bilo; časih se je tiho zganilo v kostanjih: brez glasu je umrl list ter se spustil na tla.

„Najbolje je: skriti se, nikogar in nikamor pogledati, niti v svoje srce!“

Grivar se je bil tako namenil, da pojde „po tega odurnega življenja poti“ kakor slepec, ki ga vodi otrok na vrvi: ni mu treba ne gledati, ne tipati, nič misliti; otrok zakliče: „Konec je poti!“ — pa je konec. Jesti

in piti, kakor se spodobi in nazadnje spodobno umreti — vse drugo je prevara in sleparstvo. Saj ni čudno, da bolnik ob poslednjem trenutku zavije oči v belo ter spači obraz: spoznal je.

Grivar se je ogibal ljudi, ker mu je bilo, kakor da nosi na suknji, na hrbtu sramotno znamenje: „Glejte ga!“ Spominjal se je svojega tovariša, ki se je bil nekoč strahovito upijanil. Bled je bil, mokro je gledal, momljal je nerazumljivo; in naposled se je začel pretepravati s tujimi ljudmi, premetaval je stole in razbijal kozarce, dokler se ni zgrudil. Vse to pa je storil vpricho svoje neveste, ki je sedela tiha in mirna kakor od kamna. Ko se je vzdramil ter se domislil, se je najprej zaletel z glavo ob zid, nato pa je izginil in šele čez teden dni so ga potegnili iz vode.

„Zaradi ene same kilave pijanosti! Rahločuten človek je bil. Ampak če se pretehta stvar ter položi v skodelico še rahločutnost: ravnal ni napak; ker ni mogoče, da bi zvrnil butaro v vodo — pa vanjo z butaro sam! Kaj bi šele bil storil, ti sirotni Peter, da se nisi bil grdo upijanil le en sam večer, le eno samo noč, temveč da si se opletal prašen in zanikrn ob dolgi procesiji življenja? Utopiti se, bi bilo premalo; prerahla samokazen in preplitko kesanje! Glej, stopi sem, prikaži se v svojem haveloku, kakor si bil: jaz se niti utopil ne bom, ne bom se zaletaval v zid z glavo, še brade si ne bom pulil; v krčmo pojdem, v tisto najbolj skrito, pa bom gledal paradiž!“

Do solz mu je bilo od studa in sramu.

„Ravnal sem kakor otrok, ki se je valjal po prahu in spozna z bridkostjo in solzami, da je prašen. Tudi kesanje je neumno in sramotno, drugega nič, nego del greha samega, najslabši del . . . Nič misliti . . .“

Pozdravile so ga bele breze in zgodilo se mu je, kakor da je bil ponevedoma stopil iz mraka v luč . . . Mlad človek, v svojem srcu vseh nebes poln, je sedel nekoč tam, pod tistimi brezami. Zdavnaj že; breze so bile takrat še tanke in mlade, stresale so se plaho v dežju in vetru, kakor človek, ki je sedel pod njimi, zavil v havelok, klobuk potisnjen globoko v čelo; škropilo je tiho, v listju je pošumevalo in potrkavalo;

če se je sklonil, se je s klobuka ulila voda v tankem curku na kolena. V svojem srcu pa je bil vseh nebes poln. Natanko je vedel, da ne pride; ura je minila, mračilo se je. Ukvarjal se je s sonetom, zato ker so bili takrat sonetje v navadi in čaščenju. Misli, vse svetle in mlade, kakor so bile, pa so stopile iz jarka tesnih verzov in so se napotile drugam. Pod širokim, belim klobukom, ki se je narahlo zazibal ob vsakem koraku, se je smejal droban obraz. Ni se smejal na glas, komaj da se je svetlikal žarek v očeh in ob ustnicah; toda živokipeča, vseh solnc vredna mladost je oblivala kakor z nebeško gloriojo to gibko telo in široki, beli klobuk in pentljo v laseh in to tanko, belo bluzo in to kratko, belo krilo in te drobne noge, tako nežne in nedolžne, da bi jih človek kleče poljubljal; omamljiva in čista mladost je pela v besedi, živela v koraku, pozdravljala iz otroškonemirnih kretenj — jecljaj, fant, in snej se in bodi sit v poželenju samem! . . .

Seveda je ni bilo. Znočilo se je popolnoma; od daleč, iz dežja in noči, so se tiho svetile drobne luči. Vztrepetaval je od mraza, hkrati pa mu je bilo toplo in ni se mu hotelo od blagoslovljenega kraja. Kakor svetle vešče so bile misli, ki so se v hipu užigale pred veselo dušo ter v hipu ugašale. „Morda pride . . . tiho, po prstih, ter mi položi roke na oči, čisto trdno, tiste drobne, gorke roke . . . in jaz bi je ne spoznal, smejal bi se v srcu in bi je ne spoznal . . .“ V živi misli se je okrenil v noč in ni bil nič žalosten . . . zakaj vešče so se igrale pred veselo dušo. „Doma je; ob oknu sloni in gleda v tisto svetilko, ki riše na cesto velik, svetel kolobar. In misli: sedaj pride pod okno, v ta svetli kolobar, kakor pride vsak večer; in pozdravila se bova tiho v srcu, zato da nama naklonijo nebesa lepe sanje . . . pozdravljen v srcu!“ Ti lepa vešča, ti svetla v mraku, od katerega solnca si? „Morda pomigne ob oknu z belo roko, pride v vežo, odpre duri, stopi na cesto, kakor je noč in dež. Nikoli še ni storila, čemu bi ne storila nocoj? Stisnem ji roko . . . in roka ostane v roki; vsa gorka je njena, pekoča do srca. In vedel bom tisti hip, ko bodo oči pogledale v oči, da

se je vse dopolnilo. In kakor bo cesta in kakor bo dež in noč, bom takrat . . .“ O svetla vešča, vroča misel, kje si ugasnila, kam si se izgubila? Izpreletelo ga je kakor strah. Predno se je sklonil trepetajoč, da bi poljubil živo sanjo, je bil sam in je bila noč . . .

Odkod strah, odkod otroška plahost, ki je zardevala ob predrzni misli ter povešala oči? — Visoko si je bil ogradil vrt, ki ga še nobeno oko ni videlo in še nobena noga oskrunila. Tam se je izprehajal ob mesečini, kakor španski vitez iz romance, in nedolžne lilije so duhtele in zaljubljeni slavci so prepevali in nič ga ni bilo sram. Tedaj, ob tistih pobožnih nočeh, se je usmiljeno smehljal svojemu junaštvu. Smehljal se je prešernim vinskim besedam, veseli fantovski ljubezni in vsem tistim lepim in prijetnim hinavščinam, ki se ob svetlem dnevu gosposko izprehajajo po očitnih krajih. Ob svetlem dnevu je potreba, da je človek velik v fantovskih besedah in mogočen v fantovskih dejanjih. Takrat je oltar zagrnjen, maša je pri kraju in prične se gromka veselica. Dokler tiho ne povabi večer, dokler tiho ne prime za roko in ne povede na samotni vrt, v čudežno mesečino . . . Ali je morda resnica, da imajo vsi tisti grmeči junaki svoj vrt in svoj oltar? Da kriče o silnih grehah in imenitnih zmagah, pa ob mesečini poslušajo slavce? Bog jim blagoslovi samotni vrt in usmiljeno solzo tistim, ki ga nimajo! . . .

Ko je ljubil, ni vedel o ljubezni. Tisto, kar so drugi imenovali ljubezen in kar so skrunili z razgaljenimi besedami . . . tisto nikoli ni stopilo na samotni vrt; zakaj lilije bi ne dišale več in slavci bi utihnili. Zato ni vedel o ljubezni, ker je prepajala vso njegovo misel in vse nehanje . . . kakor luč prepaja vesoljnost; in luč je povsod in je ni nikjer . . .

Nič ni bil radoveden, kako misli ona o njegovi ljubezni. Zdelo se mu je celo, da je bilo v njenih pogledih in v njenih besedah več vesele hudomušnosti nego tihe gorkote — tiste, o kateri je sanjal zvečer na vrtu. Kaj je bilo treba pozvedovanja in premišljevanja? Prva misel bi bila dvom in bi bila trpljenje . . . Izprehajaj se po vrtu, kopaj se v mesečini, dokler je

čas! Pa če bi se tudi tako zgodilo, kakor se je zgodilo poetu siromaku, ki je ljubil slavno Almo! Nasmehnila se je prijetno: „Nič ne zamerim, če me opeva zaljubljeni trubadur!“ In vendar jo je ljubil brez bridkosti — samo zato, ker je bila na svetu in ker je bila lepa. Pa če je bilo v srcu trpljenje, je bilo slajše in bogatejše od nebes samih in rodovitno na vekomaj . . .

Takrat je šel v svet, bojevnik. Pa komaj je bil zunaj in še komaj se je dobro nastradal, je bral v pismu, da se je poročila. Mirno je bral, ni ne jokal, ne omedleval, ker je razumel, da se je zgodilo vse natanko tako, kakor je bilo treba, da se je zgodilo . . . Le na samotnem vrtu, ob jasnih večerih mu je bilo pusto in zazebló ga je ob spominu . . .

Grivar je sedel na klop pod brezo. Ko je bil pogledal tako nenadoma v davno svetlo luč, mu je bilo vse mirno in blago pri srcu.

„To je tisti srebrnik, ki sem ga skopo hranil ter nikomur ne pokazal! Vse drugo je segnilo, je razpadlo v gnusen prah — ostalo je, kar je bilo čisto od začetka! Blagoslovljen, ti moj samotni vrt, pozdravljen, ki si se povrnil! Bodi sedaj ti vsa moja tolažba in ves moj svet!“

Vstal je, zableščalo se mu je pred očmi. Prišla je mimo, ozrla se je nanj in se je nasmehnila.

„Pozdravljeni, gospod Grivar!“

Strmel je nanjo in je jecljal.

„Pozdravljeni!“

Segla sta si v roko; njena je bila topla; kakor led je bila njegova.

In nato je govorila s tistim mehkim, mirnim, prijaznim glasom, kakor je potreben za mirne in prijazne besede.

„Dolgo ste že v Ljubljani, snoči sem vas srečala na cesti, gledali ste name, pa me niste pozdravili . . . zakaj se nič ne oglasite pri nas?“

Stal je pred njo in ni mogel govoriti.

„Kako bi se oglasil? Še mislil nisem . . . Nocoj šele, ob tej-le uri sem se spominjal . . .“

Zasmejala se mu je veselo v obraz.

„Oj trubadur! Vse kakor ob tistih časih! . . . Nocoj šele — po kolikih? — pač po sedemnajstih

letih . . . nocoj šele ste se spominjali! . . . Zaradi vaše nerodnosti sem vas zmerom imela rada . . . nerodnost je znamenje blagega srca!“

Ob njenem veselem smehu se je vzdramil in pogledal ji je v oči. Tam je bila preteklost, vsa v svoji lepoti.

„Ne nocoj . . . spominjal sem se, kadar mi je bilo hudo pri srcu — nocoj pa sem vas videl, bolj natanko, nego stojite sedaj pred menoj! Predno sem slišal vaš glas in predno sem videl vaše oči, ste stali pred menoj — v tisti beli obleki, z belim slamnikom in s črno pentljo v laseh . . .“

Okrenila je glavo in je zaklicala.

„Milka!“

Pod brezami se je prikazalo drobno dekletce, komaj večje od širokega, rdečega klobuka, ki je bil zdrknil s kuštravih las na rame.

„Kod si hodila? Ta je najmlajša . . . pozdravi gospoda Grivarja!“

Sklonil se je, prijel je roko, tako drobno, da se je ni upal stisniti; iz belega obraza je zastrmelo nanj dvoje črnih, živih oči.

„Niso njene oči,“ je pomislil Grivar, „še njen obraz ni . . . in vendar je ona, kakor je imela ta široki klobuk in to belo krilce . . . takrat je imela še sive oči in prešernejši nasmeh!“

„Spremljajte naju!“

To je bil ukaz iz spominov.

„Pokleknite!“ — in bil bi pokleknil.

„Sedaj pripovedujte, romar! Dolgo časa je bilo in veliko imenitnih zgodeb!“

„Ena sama zgodba je in še ta ni vredna, da bi jo pravil. Včeraj je bil človek mlad in danes je star, včeraj je bil cesar in danes je suženj — to je vse! Reč je tako navadna, da bi me pretepli, če bi jo opisal; rad bi jo v kamen klesal, pa ne morem, ker sem len — kakor vsak starec in vsak suženj. Dovolj je in slava Bogu, da je ostal spomin — pa če v trpljenju! . . . Drugačnih zgodeb nisem doživel.“

„Beseda vas razodeva in glas, da ste doživeli! Odkod bi drugače spomin, pa odkod trpljenje?“

Grivar se je nasmehnil.

„Sedaj bi lahko povedal vse tisto, kar sem nekoč zamudil . . . brez skrbi pogledal v obraz tistim časih in sebi, trubadurju . . . saj je tako daleč in tako tuje! . . . Mislite si, kaj mi je bilo blisnilo v spomin, predno sem vas srečal pod brezami: tisti večer, ko sem sedel, trepetajoč in premočen, tam na klopi in sanjal blagoslovljene sanje! Zdavnaj je že . . . in takrat sem mislil, da pridete, kakor je bil dež in kakor je bila noč!“

„Da pridem?“

„In ste resnično prišli; tako natanko sem vas videl, kakor vas vidim nocoj. Samo izpregovoriti nisem mogel besede . . . ampak ostale so v mojem srcu vse do zadnje in nocoj bi Vam jih lahko povedal po vrsti, brez zardevanja in brez jecljanja . . . in brez bridkosti.“

„Pa je bridkost še v vašem glasu in v vseh besedah; in nima pravice, da bi bila.“

„Ni bridkost, še udanost je komaj; tako je bilo pač treba in nič drugače, kakor se je vse dopolnilo. Od vsega začetka, prav od tistega večera, ko sem sedel tam na klopi pod brezami. Od tedaj do te ure je bilo vselej in zmerom enako: po dnevi trpljenje, gnusno razočaranje, srd in žalost; po noči samotni vrt, lilije in slavci in čisto srce, polno nebes . . . To je stara zgodba, še zame stara, ki sem jo sam doživel.“

„Veliko ste trpeli . . . ampak sedaj se je vse izpremenilo.“

„Kako izpremenilo?“ se je začudil in ji je pogledal v obraz. In na njenein obrazu je videl tisti tihi prijazen mir, ki mu je bil, romarju, tuj in nerazumljiv od nekdanj.

„Kako izpremenilo . . . kaj se je bilo zasuknilo tako nenadoma?“

„Sedaj je pač konec romanja; sedaj imate ženo in toplo gnezdo in prijetno službo . . . Kaj bi sedaj še vzdihovali po mladosti in kaj bi se jokali zaradi ran, ki so zaceljene? . . . Saj je vse že tako daleč!“

Grivarju je bilo sitno. „Tolažila bi me kakor otroka, že blagi glas jo razodeva! In tudi misli, da se cmerim zaradi tiste trubadurske ljubezni . . . še prijateljstvo mi najbrž ponudi, tisto solzno marlitsko prija-

teljstvo: daj mi roko, pozabiva ter se iskreno spoštujeva . . . Kaj sem res tako nerodno govoril?“

„Čisto prav ste rekli: smejati bi se moral in od veselja poskakovati; tako pa hodim v črnem fraku med ljudmi in se cmerim za ocvirke, ki so mi jih predlanskim pojedli izpred nosa! Saj sem že zadnjič sklenil, da pričnem popolnoma novo življenje, kar od začetka . . . in na to lepo novico sem šel in sem se dodobrega upijatil!“

„Da ste govorili onkraj zida in da bi vas ne spoznala po glasu, po besedah bi vas spoznala. Sram vas je resnice, pa se bahate z lažjo; in smejete se, ko vam je do joka.“

„Tudi sedaj ste rekli čisto prav; ampak zakaj ste se vi zasmeli, ko je bilo meni do joka? Smejati sem se z vami; že zaradi uljudnosti. Prijetna služba, toplo gnezdo, žena, celi črevlji, nova suknja — vse to ste razobesili na plot: glej paradiž! Če pravite, da je paradiž, pa bodi! Če se smejete, se smejem še jaz! — Ne maram sentimentalnosti, posebno ne v Ljubljani, kjer je toliko debelih trebušov. Če sem se bil ponevedoma spotaknil nanjo, nikar ne zamerite; kajti ura je bila čudna in čuden je bil kraj!“

Molčala sta, njen obraz pa je bil ves resen in tih — nenadoma je bil mlajši in nežnejši, zasvetila se je na njem mehka luč iz davnine.

Ko je izpregovorila, je gledala v tla in komaj je slišal njene besede.

„Kaj je bilo takrat, da je ostal spomin? Sama ne vem, kaj je bilo; kakor podoba je, ki je še v srcu, ne več v mislih . . . Mladost je bila.“

„Več nego mladost.“

„Ljubezen je bila.“

„Več nego ljubezen. V studenec se je pogledal človek in je videl, da je čist.“

„V njegovo srce je pogledal in je videl svoje. V obeh je bil paradiž.“

„Spoznala sta ga, ko je bil za gorami.“

„Ko je v srcu ostal na vekomaj čist!“

Molčala sta. Ko sta se spogledala, so bile besede negovorjene in je bilo srce devetkrat zaklenjeno.

Globoko se je mračilo v aleji; izza črnih kostanjev se je svetlikalo mesto.

„Ni še pozno; če vam je prav, stopite k nam.“

Od spomina, ki je bil tako nenadoma planil v srce, je ostala težka senca. Ugleda človek otroka v solncu, pogleda davnim sanjam v obraz in občuti v vsem telesu in z vso dušo, da je star in truden.

Grivar je šel — in se je bal.

„Ne več teh besed, ne več teh spominov!“ je pomislil, kakor da bi prosil — Bog vedi koga, slepo v noč. „Pa če bi se povrnili z devetkratno lepoto, oškropljeni bi bili in oblateni, kakor mi je bilo zapisano od nekdanj . . . Zatorej: čaj piti, govoriti o gnezdu — in vse drugo na samotni vrt. Nobene besede več, nobenega spomina!“

„Tam je naš dom, tista svetla okna!“

Ob odprtem oknu je bila črna senca. Grivarju se je zdelo, da je droben obraz, upognjen pod težo bujnih, temnih las. In ko je prestopil prag, ga je zazeblo — za hip, komaj da je občutil, mu je šinilo kakor pod mislijo, da bi se okrenil ter pobegnil brez pozdrava in slovesa.

„Saj bomo govorili o gnezdu in o miru in čaj bomo pili . . . in saj je Milka poleg!“ se je nasmehnil. „Daj mi roko, Milka!“

Šli so po stopnicah, tam pa jim je prišel nasproti debelušen gospod, uradnik po obleki in obrazu in v tistih lepih moških letih, ko se človek poslavlja od nepotrebnih skrbi, misli rajši na vino, na tarok in na kegljanje, hodi v nazorih, v nehanju in v besedah po prijetni cesarski cesti ter se ogiblje ovinkov in klancev — ne iz strahopetnosti, temveč iz lenobe.

„Kam nocoj in ob tej uri?“ je vzkliknila „Glej — Grivar!“

Debelušni gospod se je nasmehnil zelo prijazno in je ponudil Grivarju roko.

„Pa če bi prišel sam papež! Nocoj kegljamo in kdor ne pride, plača krono za Cirila in Metoda. Tolik rodoljub nisem . . . Nikar ne zamerite, gospod Grivar . . . saj lahko sama pogrejeta tisto ljubezen!“

Grivar se je najprej prestrašil, nato pa mu je zamrzelo do srca.

„Kaj da bi pogrevala?“ je vprašal in je bil srdit sam nase, ko je čutil, da se mu je narahlo tresel glas.

„Ljubezen, ljubezen!“ se je veselo zasmelal gospod in je potrepil Grivarja po rami. „Saj vemo, kako je! Tudi jaz sem pisal verze, nikar ne mislite! Ampak ob tistih časih . . . kdo bi govoril! Le malo se pojokajta — lepo je bilo vendarle! Luno smo gledali in tako dalje. Z Bogom, gospod Grivar! — O polnoči bom doma!“

In je šel.

„Kdo je bil?“ je vprašal Grivar ves osupel.

„Moj mož je bil! Pinter je bil! Kaj ga ne poznate?“

„Seveda ga poznam!“

Stal je na stopnicah, nato pa se je počasi, kakor v sanjah, okrenil, da bi se vrnil.

„Kam?“

„Ata je bil!“ je rekla Milka.

Grivar se je nasmehnil.

„Zdelo se mi je . . . vrag vedi kaj! — Ali niso bile takrat prav te stopnice . . . takrat, ob časih trubadurjev?“

„Še tista hiša je in tista izba!“

„Izbe nisem videl. Ampak pomislite: Nekoč sem sedel na teh stopnicah dolgo uro in dalj — ob tem zidu je svetil mesec — in nato sem skočil na vrt in preko ograje na cesto. Zato ker so bila vrata zaklenjena.“

„Ali je globoko na vrt?“ je vprašala Milka.

„Ne posebno; samo na kolena sem padel.“

Gospa je pozvonila. Stopili so v ozko, s pohištvom našarjeno predizbo.

„Stopite dalje, da vam pokažem svoja dekleta!“

Grivar je odprl duri sam; stal je na pragu in se ni ganil.

Tik pred njim je bil obraz, ki se mu je zdel popolnoma znan in ki ga še nikoli ni videl. Kakor da bi pogledal v staro knjigo svojega srca ter zapazil tam nenadoma vse prelepo, zdavnaj pozabljeno podobo. Droben obraz je bil, čisto bel; čelo široko, bradica ozka; oči velike, temne — toda kakor prazne, v dušo

zaklenjene. Glava je klonila pod težkimi lasmi; telo je bilo tanko in nežno, kakor telo trinajstletnega otroka.

Nasmehnila se je, odzdravila je tiho, komaj da se je dotaknila njegove roke.

„To je naša Olga!“ je rekla gospa in je privijala svetilko. „Zakaj pa sedite v mraku? Glej, da bo čaj! Kje pa je Milena? Milka, snemi klobuk!“

Grivar je stal sredi izbe in bilo mu je kakor na stopnicah: da bi se vrnil brez pozdrava in slovesa.

„Ali sem jaz hotel to nemarnost, ali je ona hotela? Kaj ni vse to . . . greh?“

Zdelo se mu je, da se koplje smešna potvora iz blagoslovljenih spominov.

Duri so se hrupoma odprle.

„Pozdravljeni!“

Grivar ni vzdignil roke, da bi jo ponudil. Samo klobuka ni imela, tistega širokega, drugače je bila kakor nekoč. Tudi oči so bile sive; nemirne, zamišljene in vesele, vse hkrati. Ustnice so bile napete in vzbočene, kakor zlovoljne; ampak komaj so v kotu tiho vztrepetale, ni bilo zlovoljnosti nikjer; ostalo je samo še kakor vesela, napol hudobna misel: zdi se ti, da si razumel, pa nisi razumel ne od daleč!

„In to je Milena!“

Grivar je jecljal; in je bil srdit, da je jecljal.

„Jaz nisem nocoj . . . ne zamerite, milostiva, nisem mislil nocoj, da pridem med spodobne ljudi. Boljši bi bil za krčmo nocoj . . . in tudi pozno je že!“

„Sedite! Kje pa je čaj? Ruma prinesi, Milena! Vi umetniki ste vsi pijanci! — Res sem vesela, da sem vas srečala nocoj; devet je, pripovedujte svoje zgodbe do enajstih . . . in do polnoči in še dalje! Kar je bilo takega, da ne sodi v besede, je prišlo in je šlo — tam v mraku. Sedaj bodiva —“

Grivar je sklonil glavo in je iztegnil roko preko mize.

„Ne — takisto nikoli! Sto zgodeb — samo ne brat in sestra! Kaj mislite, da bi svoji sestri, ki sem jo ljubil, kdaj govoril kakor vam? Njej ne — vam bi se zlagal! Nje ne — vas bi poljubil! . . . Ampak kaj je vse to, kakšen večer je nocoj?“

„Lep večer je . . . spomin je za gorami, ampak zarja je ostala. Saj je sladkost, če človek le čuti, da je bil nekoč otrok in da je bilo vse čisto na svetu, zato ker so bile čiste njegove oči!“

Grivarju je bilo v teh besedah nekaj zoprnega; kaj da bi bilo, se ni mogel domisliti.

„Čemu odpira? Saj sva zaklenila, kar je bilo! Ali je samo lahkomišlno besedovanje, ali je tiha namera?“

Olga je prinesla čaja; ko je držala taso, je bila glava še bolj upognjena in oči so bile čisto v senci. Hodila je nekako leno in tako tiho, da se ni slišala stopinja; tanki, vitki život se je narahlo pozibaval.

Gospa je točila, in ko se je sklonila preko mize, so bila njena lica v žarki luči. Oči so pomežikavale, ustnice so se smehljale tako mirno in blago, kakor se smehljajo materinske ustnice. Grivarja je izpreletela v obraz in v telo čudna sladkost; okrenil se je, ker se mu je bleščalo. In ko se je okreplil, je pogledal v temo: na divanu je sedela Olga in naravnost vanj je svetilo dvoje črnih oči. Grivar je vztrepetal. Naravnost vanj je svetilo dvoje črnih oči. Niso govorile, komaj da so molče izpraševale.

„Kdo si? Razgalil boš srce, ko sam ne boš vedel!“

Milena je pa ropotoma odprla duri in je stopila preko izbe z urnim, širokim korakom; položila je steklenico na mizo, nato je sedla, naslonila je glavo na stolico, roko je iztegnila daleč ter se oprla ob divan. Ustnice so bile napete, oči so gledale preko mize, nikomur v obraz.

„Milena!“

Izpustila je divan, primaknila je stol bliže ter se oprla s komolci ob mizo.

„Saj je vse eno!“

Ozrla se je na Grivarja s hipnim pogledom — njemu se je zdel nezaupen in zlovoljen. Zapazil je — Bog vedi, zakaj je še posebe zapazil in zakaj se mu je zdelo važno — da ima Milena kostanjeve lase na obeh straneh gladko s čela počesane, tako da je bilo čelo še svetlejšo in širše in da so bile krepke, v dolgem

loku začrtane obrvi še temnejše. Ko se je ozrla vanj z zlovoljnim pogledom, se mu je zazdel njen obraz nenadoma ves drug in čudo lep, dasi je bil na njem komaj sled tiste lepote, kakor jo opevajo poetje.

Črne oči iz mraka, bel obraz; v luči svetilke jasno čelo, napete ustnice — in srce je bilo mahoma vse svobodno in je govorilo glasneje od jezika. Nič ni vedel, kaj in čemu: pripovedoval je hitro, hlastno, vse križem, vesele in žalostne zgodbe, o visokih bojih in neumnih zmotah; predno je zgodbo dovršil, je pričel drugo, jecljal je in se je zapletal, vrstil je prigodke in misli tako nerodno, kakor da bi polagal škatlo v škatlo, zmerom manjšo, in na vse zadnje ni več vedel, kako bi začel in kje bi končal. Ozrl se ni v nikogar; če se je po naključju združil pogled s pogledom, samo za hip, obadva mirna, srepa in tuja, je povetil oči in je govoril hitreje in s krepkejšim naglasom, kakor da bi se hotel opravičevati — Bog vedi čemu in komu.

Ko je stal na pragu, ga je izpreletelo, da bi se vrnil; ko je pripovedoval in ko je gorela svetilka na mizi in je bil vendarle v izbi topel mrak; ko je čutil na svojih licih Olgine črne oči iz mraka in ko je videl kakor skozi bleščeč, plapolajoč pajčolan Milenino tanko, belo roko na mizi — je bila globoko v srcu, pod vso mislijo in pod vsemi spomini ena sama bojazen, ki je tiho kakor v taktu spremljala besede: da bi še ne prišla ura, da bi nikoli od tod!

Skozi odprto okno se je oglasila ura; samo prvi zamolkli udarec je slišal, pa je planil, da so zažvenketale čaše na mizi. In ker je planil, je zardel od otroškega sramu; in nato je bil srdit, ker je zardel.

„Kakor otrok . . . kakor smrkavec, ki je bral verze in jih nobeden ni poslušal!“

„Kam? Ne mudi se . . . in tako lepo ste pripovedovali!“

V tistem trenutku ga je izpreletelo, da je govoril nad vse budalasto in od prve do zadnje besede same nepotrebne in brezsmiselne reči.

„Da bi bil vsaj pijan!“ je pomislil.

„Pripovedujte še!“ je rekla Milena s svojim hitrim, trdim glasom.

Grivar je poznal glas in ukaz.

„Tako je rekla . . . te besede in s tem nemirnim pogledom; samo las ni imela s čela počesanih!“

„Pripovedujte še!“ je rekla Olga s tihim, lenim glasom; v očeh pa je bilo kakor pomilovanje: „Ne misli, da te prosim!“

Grivar se je poklonil.

„Srečen sem bil!“

Gospa mu je ponudila roko in se je nasmehnila.

„Pa ste hoteli pobegniti! — Pridite kmalu, v soboto pridite! Ob sobotah imamo prijetne goste — literatura pride in umetnost!“

„Če pride kdorkoli . . . to se pravi . . .“

Veselo se je zasmejala.

„Kar povejte! Literatje ne marajo literatov in umetniki ne umetnikov — pa se iščejo kakor zavržene duše in so žalostni, če se ne morejo pretepati! — Pridite!“

„Pridite!“ je ukazala Milena.

Olga ga je spremila do duri s tihim pogledom, ki je bolj odslavljal nego vabil.

Gospa ga je spremila do stopnic. Tam je stopil k njej, čisto blizu, stisnil ji je roko in hotel povedati nekaj posebno lepega, kar si je bil nenadoma izmislil, pa je v tistem trenutku spet pozabil.

„Pridem!“ je rekel in se je okrenil.

Pod stopnicami se je ozrl. Tam je stala, roko iztegnjeno v pozdrav; za njeno ramo so se svetile Olgine črne oči.

Zamahnil je s klobukom in je šel.

Ulica je bila že temna in tiha; noč je bila hladna.

„Kaj sedaj — kam sedaj?“ je pomislil Grivar in se je smehljaj. „In poglobitna reč: kaj se je pripetilo, da je treba takega vprašanja? Ali sem odklenil samotni vrt? O, fant, zares: spet so lilije zadišale in slavci so zapeli — kaj slavci: sladke filomele! In tam se bom izprehajal in bom delal verze, dolge in lepe verze; in bom ljubil sam svojo ljubezen! In vse je, kakor je bilo, prav nič se ni izpremenilo! Malo plevela v kot, malo peska na steze — in vse bo v redu! Od tistega

večera pod brezami pa do te noči na divanu — nič, svetopisemska praznosta! Kje si, mesec, tovariš moj?“

Srce pa ni vedelo nič o takih besedah. Sladkost iz davnine ga je polnila do vrha in se je prelivala v smeh in v ihtenje.

Ko je hitel skozi Rimsko cesto proti šentjakobskemu mostu, je tiho prepeval tisto arijo iz Fausta, ki jo je prepeval nekoč, ko je šel po isti poti v premočenem haveloku, lačen in ubog in v srcu devet paradizev.

V.

Žena je ležala, ko se je poslavljajal; prijela ga je za obedve roki in mu je gledala v oči.

„Ne hodi tako odtod; strah me je!“

Tudi njega je v tistem hipu izpreletelo kakor daljna, nerazumljiva bojazen. Pogledal je ženo in zazdelo se mu je nenadoma, — da je še nikoli ni videl.

Ni mislil več, kam je hotel, in je primaknil stol k njenemu zglavju. Bilo mu je v srcu, da je ves majhen pred njo, da je grešen in zaničevanja vreden. In hkrati ga je obšla groza: „Kje si ti zvedela, kje si videla?“

Mirno mu je gledala v oči, ustnice so se tiho smehljale; in njen obraz je bil še drobnejši, še bledejši nego kdaj poprej.

„Glej, ti dragi moj, ki sem te od zdavnaj ljubila ... Danes, ta dan sem ti hotela vse povedati, zato da bi bilo moje srce svobodno in veselo, kakor ni bilo že dolgo ...“

Tuj mu je bil njen glas. V njem, zamolklem, je bilo kakor spoznanje od začetka do konca. Nobenega vprašanja več in nobenega dvoma — vse je bilo jasno in dopolnjeno v tistem glasu in v tistih tihih očeh.

Čudna misel je izpreletela Grivarja, ko je sedel ob postelji z upognjenim životom in sklonjeno glavo, roke kakor vklenjene med njenimi tankimi, belimi, mrzlimi prsti.

„Tako je bilo. Kamor so hodile te blodne misli, je hodila z njimi njena tiha senca. Kamor je zastrmelo skrito hrepenenje, so pogledale njene tihe oči. Po vrtu

sem hodil, ona pa me je držala za roko in je hodila z menoj!“

Dolgo mu je gledala v obraz, nato je mehko, polagoma, počasi izpustila njegove roke.

„Pojdi!“

Tiho in ljubeznivo je izpregovorila, njega pa je zazebló do srca. Odgovoril bi — ni vedel kaj. Kakor da se je bilo narahlo zazibalo zagrinjalo pred nezasluteno, grozopolno tajnostjo. In strah ga je bilo, da bi do konca odgrnil — vztrepetal je in se je okrenil. Vedel pa je hkrati, da ona vidi njegov strah in v strahu njegov greh. Ali težje od greha je ležalo na srcu: odkod spoznanje? Le iz greha se je rodilo spoznanje greha — odkod tebi greh, ti uboga, drobna, bolna; kako bi grešile te oči, ki so polne paradiža, še ko gledajo v smrt? . . .

„Hotela si povedati, povedala nisi!“

„Prezgodaj je še . . . in prepozno že tudi!“ se mu je nasmehnila kakor otroku. „Ampak če pojdeš, pridi pred polnočjo. Strah me je, glej, kakor me ni bilo še nikoli: hudih sanj se bojim. Snoči, opolnoči, se mi je zaželelo, da bi me pogladil po čelu in da bi ti poljubila roko. Tako se je zgodilo zadnjikrat pred tremi leti . . . spominjam se še: dež je bil zunaj in obadva sva jokala . . . Pridi pred polnočjo!“

Videl je, da stoji smrt poleg njega; da gleda nanjo s tako velikimi, svetlimi očmi kakor sam.

„Odkod ta spomin, odkod ta strah?“

Vzkriknil je hripavo in ji je položil roke tesno na lica; roke pa so mu trepetale.

Smehljaje mu je gledala v obraz.

„Nekoč, ko sem se vzdramila in te ni bilo, me je obšla taka misel: Ljubila ga bom pred smrtjo. Ne poprej. Saj tisto ni bila ljubezen — samo strah je bil. Nič nego strah. Samo takrat sem te ljubila, kadar si bil žalosten in ubog; in samo zato, ker si bil žalosten in ubog. Ne zato, ker si bil ti! In pomisli: vse to ti pripovedujem nocoj, ko je poslednja ura!“

Iz njenih lic, po njegovih rokah mu je šel mraz do srca.

Njegov glas je bil tako zamolkel, daljen, kakor da je zunaj pred oknom izpregovoril romar, pogledal v izbo ter šel po klancu dalje, truden, z upognjenim hrbtom.

Pogledala ga je in kakor v sočutju so se ji zameglile oči.

„Zakaj si se prestrašil te besede? Saj je vse jasno pred nama, kakor da bi gledala v studenec. Kaj bi bilo treba strahu in bolesti, ko je vse samo spoznanje! Poglejva si v oči in se nasmejva ter si stisniva roke tako prisrčno in brez hudih misli kakor nekoč!“

Iztegnila je roke in se mu je smehljala v obraz.

„Samo pridi pred polnočjo!“

Kakor iz omotice se je dramil.

„Kaj si govorila? Iz hudih sanj si govorila, iz bolezn, duša! V misli niso ostale, srca se niso dotaknile besede, veter jih je razpihal, Bog z njimi! Saj je vse le tista trudna bridkost, iz bolezn porojena — nikjer strašnega spoznanja, nikjer greha, ne očitanja, ne oproščenja! Zatisni oči, duša, sanjaj in smehljaj se!“

Mehko ga je pogladila po roki, narahlo je vzdignila glavo, da bi mu bila bližja — da bi od blizu videla skrito misel v njegovih očeh. Glava je klonila na zglavje, temne trepalnice so legale tiho na lica.

„Sanjala bom . . . lepo in dolgo . . . ti, dragi moj, nad vsemi ljubljeni!“

Samo šepetale so še ustnice, komaj da so se premikale.

Šel je z dlanjo rahlo in počasi preko njenega čela in čelo je bilo čisto mrzlo; ko je dlan približal ustnicam, je začutil mirni in topli dih in zazdelo se mu je, da so se ustnice prav nalahko zganile. Nagnil se je, poljubil je obedve roki, ki sta ležali beli in tanki na odeji. Stal je dolgo pred posteljo, gledal je na obraz, ki je ležal na zglavju, miren in ves bel, kakor iz kamna izklesan. Nato je šel po prstih preko sobe, se ozrl na pragu in tiho zaprl duri.

Ko je stopil na tiste pozabljene in po neumnem na hišo prilepljene stopnice, je stal in čakal s sklonjeno glavo, roke mrtve ob životu.

„Kam? Kaj?“

Ozrl se je po klancu; tam se mu je igral otrok. Sedel je ob jarku, namakal je ilovico in je gnetel hiše, ljudi in živali. Umazan je bil od vrha do tal, gole noge so tičale do kolen kakor v debelih, rumenih nogavicah. Lasje so mu viseli do obrvi, drobni, bledikasti obraz je bil ves zamišljen, ustnice so bile napete in stisnjene.

Bog vedi, kaj je Grivar mislil — samo hipen, komaj zaveden občutek je govoril.

„Blagoslov tebi iz nebes, sirota! Od nikoder drugod ti ga ne bo, iz trpljenja si rojen!“

Šel je mimo njega, gledal je nanj ves čas, oziral se je za njim od daleč, predramil ga ni.

„Ne pojdem!“ je rekel, ko je šel počasi v mesto. „Čemu bi tja? V sanje sem telebnil, treba je iz njih, dokler je ura. Zgodaj iz njih . . . daleč ne morem, ne globoko . . . poti ne poznam več! Zašel bi kakor slepec na križpotu, zašel naravnost z razprostrtima rokama v močvirje . . . slepca bi me vodila slepa usoda, nezmotljivo, ne za pedenj v stran . . . slepa usoda, vsevideča, mene slepca, vsečutečega . . .“

Tako je šel — naravnost tja, kamor ni maral, ne za pedenj v stran.

Pred davnim časom, še otrok, je hodil nekoč z Vrhniko v Logatec. Noč je bila. Na desni visoki, temni gozdovi, na levi hladne globeli in zaseke. Meseca ni bilo; nebo je bilo tako nagosto posuto z belimi zvezdami, da se ni videla sinjina. V širokih ovinkih se je vzpenjala svetla cesta v noč; in ni ji bilo konca. Pa je prišel do tistega kraja, kjer se pot strahoma zoži; kajti gozd je tam teman in silen; črn, sovražen molči tik ceste; na desni puhti mrtvaški mraz iz tiste sto sežnjeve globoke, na dnu pet čevljev široke kotanje, kamor so bili nekoč pometali kompanijo Francozov — ranjence med mrliče; kdor postane tam in posluša, čuje njih zamolklo stokanje. V gozdu nad kotanjo pa so našli nekoč človeka brez glave: ležal je na mahu, v borovi senci; oblečen je bil v črno; zlato uro je imel in prstane na rokah; nič ni krvavel, tudi na mahu ni bilo ne kapljice krvi; glava pa je bila odsekana gladko, kakor z enim samim silnim mahom; iskali so

vse na daleč, celo v francoski kotanji, našli pa je niso nikjer. Tam mimo je prišel. A ko je šel ves tih in plah, je zaječalo pod bori, tik kraj ceste. Zategnjeno, zamolklo — klic človeka, v samoti umirajočega. Sredi ceste je stal, trepetal; mraz mu je šel od lic do srca, iz srca do lic. En sam hip. Nato je planil v goščavo, klicu naproti. Planil z enim samim skokom — sklonil se, stal, poslušal. Prej tu, sedaj tam — zamolkli, zategnjeni klic človeka, umirajočega v samoti. Takrat je vedel: vabil ga je med bore, vabil v noč; tiha, silna senca, visoko nad bore do neba strmeča; tako je šel s tihimi, silnimi koraki, brez šuma, še vejica se ni zganila. Vabil jih je, vse tiste, ki so nemočni, trepetajoči hodili za njim, kakor jih je klical. En sam pogled iz belih oči in zgrudili so se na kolena, na obraz . . . Vedel je vse, kakor je bilo . . . in vendar je šel po ukazu iz noči, šel trepetajoč, brez moči, zobje so mu šklepetali od groze. Spotaknil se je ob korenino, zgrudil se je in je zakričal. Takrat je utihnil klic, senca je ugasnila . . .

Groza v srcu, v grozi spoznanje — a noga gre dalje, kakor je bil ukaz.

„Ne pojdem tja!“ je rekel in je šel naravnost. „Ne pojdem tja, izpolnilo bi se tam in dovršilo vse trpljenje, kakor je bilo započeto!“ In je šel naravnost.

Privihral je mimo Bogomil Majer, široki klobuk se mu je tresel in zibal na dolgi glavi. Ozrl se je na Grivarja čemerno, skoraj zaničevalno, pokimal je narahlo, hotel je dalje, nato pa se je nenadoma okrenil.

„Stoj! Ali si izgubil srebrnike tisto noč?“

„Počemu . . . ta beseda?“ je zajecjal Grivar, pa je zardel od sramu.

Bogomil Majer ga je premeril s smešnosrditim pogledom od nog do glave, nato pa se je nenadoma na glas zasmeljal.

„Saj si res nedolžen! Ubil bi človeka, pa bi ne čutil greha . . . ihteč bi vprašal, čemu te sodijo! Ali se ti kam mudi? Kam bi se ti mudilo! Pojdi z menoj, povem ti lepo zgodbo!“

Prijel ga je pod pazduho, vlačil ga je križem po ulicah in je govoril vso pot — sunkoma, zverženo, brez poglobitne misli in brez jasnega cilja.

„Človek je bil, saj si ga poznal . . . dolg in neroden . . . idealist je bil, na onem svetu je živel. Ko se nam je godilo kakor psom in je policist kujoniral zgodovino, je godel zaljubljene pesmi; čevljev ni dal zakrpati, temveč opeval jih je. Pa kaj bi tisto! . . . Ampak ta človek je bil hkrati maloprida brez primere. Ni je bilo ženske, ne stare ne mlade, ne grde ne lepe, ki bi ji ne strmel na krilo ter je ne slačil s krmežljivimi očmi. Pljunil sem, kadar sem ga srečal, tudi ti bi pljuval, dasi nisi nič boljši od njega . . . Bila pa je tudi ženska nemarna kakor počestna cunja in tako nad vse malopridna, da je človeku oskotno zasmrdelo, če se je le spomnil nanjo. Spečala se je s tistim, ki je mimo prišel, in še pogledala ga ni. Nekoč sem jo videl s šepavim starcem, ki je smrdel po žganju in je bil tako pijan, da se je opotekal od zida v zid . . . No, tudi ona se je opotekala in obadva sta bila blatna. Ampak kaj bi tisto! . . . In ta ženska, pomisli, je bila čista kakor marlittovska Elsa, kaj bi rekel, kakor lilija dišeča v paradižu; jokala je, če je padel mlad vrabec s plota; sanjarija je o blagih, visokoletečih dušah — vsak, kdor jo je prijazno pogledal, je bil blaga in visokoleteča duša — in o vseobčem ganljivem pobratenju; tudi za narod je bila navdušena — kako bi drugače? — in prelila je na vedre solz zaradi tužnega Korotana. Skratka — gnusilo se je človeku! . . . In tako se je zgodilo, da sta se ta dva spoznala — in spoznala bi se bila, da sta živela on na zemlji, ona na nebu, tak je ukaz nature; ljubila sta se ganljivo in pristrčno, da nikoli takega; objokovala sta vse krivice, nesreče in nezgode, kolikor se jih je tisti čas pripetilo na svetu; bila sta takorekoč dvoje solz v enem očesu . . . Sedaj pa premisli — kaj bi premislil, saj je bilo naravno! — da ta dva malopridna človeka — kako bi dejal? med seboj nista uganjala malopridnosti. Prav nič. Rekel bi, da se nikoli še poljubila nista! Tako je pač bilo: ona je vzdihovaje gledala, kako se je vlačil po smradljivih zakotjih, on pa da je plakal koprneč, ko so jo objemali pijani starci . . .“

„Kaj čvekaš!“ ga je ustavil Grivar. „Poznam obadva; — čemu prodajaš ta smrad za globoko skrivnost?“

„Potrpi! Zakaj smrad? Ali se ti ne zdi, da je nekaj, kako bi rekel, čudnega v teh rečeh? Da stojita tista dva malopridna in nespametna človeka takorekoč više od naju obeh? V najgloblji mlaki sta koprnela po najčistejši lepoti, po tisti namreč, ki je nam oškropljencem že smešna in odurna... Ali pa sta, Bog vedi, zanalašč kobacala po mlaki, samo zato, da sta laže in po pravici koprnela. Zakaj pa bi ne živel človek, ki bi si namazal lica le zategadelj, da bi zahrepenel po snažnosti? Tako smo že počeli... ali se ti ne zdi? Pa to je piškava modrost...“

„Čemu to golo besedovanje?“ je vzklikal Grivar.

„Potrpi! Jaz sem namreč... kaj bi o sebi! Ti si namreč s tisto žensko uganjal malopridnosti — ne zameri, res si jih uganjal; kdo jih ni? Ti si bil torej izmed tistih pijanih starcev, ki so, kaj bi rekel, kakor močvirje, ki je zato potrebno, da rastejo iz njega bele rože. Ti si se moral omazati, zato da je Felicitas zakoprnela. In stavim, da si z umazanim obrazom letal po ulicah in kričal: Glejte me, kako sem bil čist, pa me je oskrnila! Ampak kaj bi tisto!... Le to je: na onadva lije blato od zunaj, tako da sta čez in čez polita — srce pa je čisto; nama pa lije naravnost iz srca, tako da obraz komaj še zmore hinavščino...“

Grivar se je tresel od srda, Bogomil Majer pa je govoril dalje — usula se je ploha in ni je bilo konca.

„Razloček je imeniten... onima dvema v prid in čast. Včasih je treba, da se človek do srca razgali; in takrat bi se ne pisal rad Bogomil Majer... onadva bi razstrla črvivo haljo — glej mučenca, spoznavalca! Ko bomo mi s sklonjenimi glavami lazili po soteski, rožljali z molki in brundali pobožne pesmi, se bosta onadva izprehajala po solnčnih višavah in angeli jima bodo godli...“

Grivar ga je zgrabil za ramo.

„Ali te je zlodej obsedel, ali si pijan? Nalašč si čakal name... vse si vedel... za menoj si vohal... z nosom si mi ril v srce... zato si prišel, da bi me ranil!“

Bogomil Majer se je okrenil ves osupel in mu je strmel v obraz.

„Čemu se jariš?“

„Ne, ti povej: Čemu si čakal, da me udariš?“

Majer je zovoljno pogledal, sklonil je glavo in je stopil tako hitro, da ga je Grivar komaj došel.

„Tisto je že res — komentar sem povedal prej nego pesem. Tista dva sta na vse zadnje napravila, kar je bilo potreba. Davi so ju potegnili iz vode . . . že precej daleč . . . pri Devici Mariji v Polju . . . zvezana sta bila okoli pasu . . .“

Grivarja je udarilo v čelo kakor s pestjo.

„Zakaj nisi govoril?“ je zakričal.

„Saj sem govoril ves čas, pa nisi poslušal. Da si natanko preudaril in razmislil vso modrost, bi sam bil lahko uganil: davi so ju potegnili iz vode. Natanko iz vode — taki ljudje se ne obešajo; in tudi je v redu, da sta bila zvezana okoli pasu; že po tej vrvi bi ju bil spoznal, pa da sta bila že do kraja oglodana! Vse je v redu in po pravici — vse od začetka do konca!“

Tiha groza ga je izpreletela.

„Vse po pravici — od začetka do konca!“

Ni še razumel temne misli, ki mu je trkala na srce.

„Da torej vse to samoblatenje ni drugega nič nego — hrepenenje?“

Jezno ga je gledal Bogomil Majer in njegov obraz je bil še daljši nego drugače.

„Kdaj da sem to rekel? Povedal sem, da sta bila čistejša od naju . . . vse drugo pa sam razsodi! Z Bogom!“

Grivar ga je prijel trdo za roko in je postal sredi ceste.

„Razloži!“

„Zato, ker sta šla v vodo . . . pa še zvezana!“ je vzkliknil Majer z nerazumljivo srditostjo.

„Ne izpustim te sedaj . . . ne pojdeš tako!“ je rekel Grivar. „Nalašč si me zalezal, videl sem natanko, že ko si pokimal! In nalašč si motovilil in čakal, predno si udaril! Kaj si videl, kanalja, ki gobezdaš, da bi skrival — povej mi, ne izpustim te prej!“

„Kaj bi vedel? Boljšega opravila imam, da bi lazil za teboj! . . . Sedaj-le na priliko — sedaj-le grem

na shod zaradi podraženja mleka. Saj veš, da so podražili mleko za štiri vinarje pri litru, razbojniki! Prav imeniten shod bo; če te zanima, pojdi z menoj!“

Grivar se je tresel od srda.

„Norce briješ! Kaj zlodeja me briga mleko! V Ljublanico naj ga zlijo, ali pa naj ga prodajajo po cekinu! Za življenje gre in za smrt — ti pa o mleku!“

„Nič ne brijem norcev!“ je rekel resno Bogomil Majer. „Otrok, ki leži v solncu in se igra s punčko, tudi ne misli na podraženje mleka . . . Za življenje in smrt — lepo si rekel; ampak le to je, da je vprašanje že zdavnaj rešeno. Tista dva sta ga rešila — in še drugi pred njima. Tako namreč, da sede, kdor je truden; da ostane na zemlji, kdor ne more v nebesa, in da zatisne oči, kdor ne mara gledati . . . Pa še do zadnjega konca sta ga rešila: tako namreč, da vse to modrovanje, cmerenje, koprnenje in samoslačenje ni drugega nič nego edinole strah slabiča pred življenjem. Strah pred življenjem — to je vsa tista mehka, mesečine polna lepota, ki si lasti ime lepote po krivici in po nepotrebnem; vse tisto zgražanje in jamranje nad grobstvo delavnih dni — klavrn strah pred življenjem . . . O, tudi so ga že zavili v haljo sinjo, z zvezdami posuto, v haljo, Bog se usmili, izvenživljenskega in nadživljenskega estetizma . . . Tam sedaj brenkajo na srebrno harfo: Ker si presilno, o življenje, ne bom se rval s teboj! . . . In ti nisi prav nič drugačen — sladko ti je trpljenje, nikar ne laži; sladko ti je, ker si prestrahopeten, da bi ga premagal. Lenuhu je stradanje sladko, ker je prelen, da bi si kruha . . . služil . . . Onadva sta vsaj vedela, kam kliče to nemočno javkanje; ti pa . . . tja poglej!“

Ves vrt je bil poln ljudstva; le malo svetilk je gorelo med kostanji, tako da je bila črna množica v polumraku; nerazločen krik in hrup in šum je sunkoma pljuskal preko ograje, na ulico in daleč v mesto; včasih so se iz teme zasvetili obrazi, zaripljeni, mrkogledi, vzdignile so se stisnjene pesti; na lesenem odru, visoko nad vsemi je stal trebušen človek, ki je od hipa do hipa s hreščočim, že hripavim glasom kakor z

nožem prerezal trušč; in komaj je švignila beseda, je planil krik iz tisočerih ust.

Grivarja je zbolela glava; pogledal je v čudu in strahu, nato se je okrenil.

„Čemu si mi kazal to? Prijetnejše mi je tisto jokavo koprnenje . . . zakaj to je — strahota!“

Bogomil Majer se je sladko nasmehnil.

„Saj to je: strahota! O, kako resnično besedo si rekel! Glej tistega tam, na stolu; obedve pesti je vzdignil; in obraz mu je črn, sama kost in moč . . . in sama globoka strast; drugače je blaga duša, poznam ga . . . Hej, ali si čul njegov glas? Presekal je, da se je razmaknilo!“

Grivar je strmel.

„In vse to zaradi mleka?“

„Kaj mleko!“ se je zasmel Bogomil Majer. „Življenje, ljuba duša, ne mleko! Nocoj je pač mleko simbol tega življenja, jutri bo pivo in pojutršnjem zelje! . . . Pripoveduj jim ti s solzami v očeh o svoji sinji halji, pa te naženo s koli; zato ker natanko vedo, kaj je slepilo in kaj resnica, kaj budalenje in kaj resnoba. To vse vedo brez mleka . . . zato ker nosijo tornister, ko ti cvileč ležiš na vozu marodnih! — Jaz stopim na vrt, ti pojdi pod luno! Z Bogom!“

„Tudi jaz bi na vrt!“ je rekel Grivar.

Prišlo je dvoje delavcev in eden je mimogrede sunil Grivarja ob komolec.

„Kaj počnete?“ je vzkliknil Grivar.

Delavec se je začuden ozrl in je stopil na vrt, Bogomil Majer pa se je na glas zasmel.

„Le pojdi pod luno, ljuba duša, le pojdi pod luno! Poznam te, ne sodiš na vrt!“

„Potrebno je torej, da kričim zaradi podraženja mleka? Drugače da nisem živ človek?“

„Nisem rekel, nisem rekel! Ne mleka — ampak krvi je potreba, le krvi! . . . Kam pojdeš sedaj? Sentimentalne koreninice glodat . . . pa boš mislil, da gradiš veličastno tragedijo . . . in boš jokal ob konfliktu, ki bi ga tisti črni fant tam zdrobil kakor nič med palcem in kazalcem . . . Adio!“

Bogomil Majer je utonil v gnečo, Grivar se je počasi okrenil.

„Tako je, kakor je govoril!“ je rekel tiho v svojem srcu. Jezik pa je rekel drugače.

„In če je vse tako, pa če je vse tako — naravnost tja! In če je tam konec, pa če je tam poguba — naravnost tja! In če je greh, pa če je brezdušnost — naravnost tja! — Strahopeten sem, pravi, preslaboten — zato bridkost! Pa kako bi je ne nosil, če je bridkost moj delež? In če mi je sladka, čemu bi se je branil? . . . Tako žive in kriče in vzdigajo pesti — kakšno je tisto življenje, kakšen je njih delež? Ali pijo v svojem živem trpljenju več sladkosti nego v svojem neživem jaz? . . . Zagrinjalo, spusti se! Tako ali tako — naravnost tja!“

Še predno je mislil, je prišel na Rimsko cesto in sam se je začudil, ko se je ozrl. Takrat ga je zazebló in misli so se zaobrñile, kakor da bi jih bil z roko zasuknil.

Tik predenj je stopilo, da se je bil napotil „naravnost pred oči vsemu poslednjemu“ in da se čez pol ure izpolni, kakor je bilo sojeno.

Ulica je bila vsa temna. Še tam nad vrtom je bilo nebo jasno — nenadoma je bil mrak tako resen in neprijazen, da je segel v srce strah in da je glava klonila ob težkih spominih.

„Pojdem!“

Ko je odprl vrata, mu je bilo kakor otroku, ki je brez izpovedi prišel k obhajilu.

„Bodi kakorkoli! Zgodi se karkoli! Vse v tvoje roke, nesrečna zvezda, spremljevalka moja!“

Jecľjal je v mislih in ni vedel, kaj je jecľjal. Zakaj prerazločno je govorilo srce.

„Tja pojdeš, kamor te od vekomaj žene ukaz!“

Ko je pozvonil, mu ni odprla služkinja. Duri so se hitro odprle in pred njim je stala Olga. Globoko upognjena glava pod težo temnih las; pod belim čelom črne oči, tiho vprašujoče; smehljajoče se, kakor da bi poznale.

Grivar se je prestrašil. Tako mu je bilo, kakor da še nikoli ni videl tega obraza, ne teh oči; in kakor

da je bilo nemogoče, vsesploh izključeno, da bi se tako nenadoma, kar pod pritiskom na kljuko, razmaknilo zagrinjalo ter odprlo paradiz.

„Dober večer, gospod Grivar!“

„Saj se ji na ustnicah vidi, da me zasmehuje!“

Odprle so se druge duri, žarka luč je zasijala v predizbo.

„Dober večer, gospod Grivar!“

Gospa je že pred durmi iztegnila roko, ustnice so se smehljale, oči pa so gledale naravnost v oči. In tam za trepalnicami je bil še drug pogled, ne glasan, nikomur drugemu razumljiv.

„Vedela sem, da pridete . . . Kakor da sem že na cesti slišala vaš korak . . . zakaj zmerom se človek vrača v preteklost!“

Stisnil ji je roko, pri srcu pa mu je bilo neprijetno.

„Ne v preteklost, duša, ne v preteklost! Naprej gre pogled, duša, pa če gre v noč in pa če je bil prej dan! — Pozdravljeni!“

Bog vedi, razumela je njegov pogled in njegov pozdrav; oči so se zastrole in so pogledale v stran.

„Pozdravljeni!“

Hladen je bil njen glas, truden.

„Še poslednje sem dal! Pa še poslednje!“

Grivar je stopil v izbo.

Na mizi je stala svetilka z globokim, rdečim senčnikom; v izbi je bil mrak; le kadar je segla roka preko mize in kadar se je sklonil obraz, se je užgala prebleščeča luč na roki, na licih, v očeh. Grivar je postal na pragu; v prvem trenutku ni razložil ničesar. Tišina je izpregovorila, vstali so kakor vzdramljeni.

„Vsem lep pozdrav!“

Ob tem mraku, ob teh obrazih, ki so se nenadoma vzdignili iz teme, je leglo Grivarju kakor hladna senca na misli in pamet. Tanka, bela roka, do komolca gola, se je iztegnila preko mize; ozek, bel obraz se je zasvetil pred njim. In v tistem čudokratkem hipu, ki je šinil hitreje od spomina, v tistem hipu, ko se je ozrlo nanj dvoje sivorjavih, zamišljenih oči, je čutil in vedel vse.

Vse je vedel, pred njim je stalo tako jasno, da ni bilo dvoma.

Kar je tedaj sanjal, se je izpolnilo nenadoma do vrhane mere. Bog sedaj s teboj, ti izgubljeni mladost, v sramoto in bridkost potopljena! Vse dišeče cvetje, ki si mi ga bila dolžna in ki mi ga nisi dala, je vzcvetelo sedaj tisočkratno. Samo zato so tekle solze, da sem občutil sladkost, ko mi jih je brisala usmiljena roka! Samo zato nisem videl pomladi, da jo gledam vso čudovito, ko trepečejo drugi v jesenskih meglah; zato niso cvetele v maju moje rože, da jih trgam v oktobru! Kar sem hrepenel — do te blagoslovljene ure mi ni bilo dodeljeno; kar sem zaslužil — do te ure mi ni bilo plačano; kar sem posodil, do te ure mi ni bilo povrnjeno! Pa sem vedel; kadar se me je v veliki bridkosti Bog usmilil, sem zaslutil: Za en kozarec, ki ti je bil utrgan — polno vedro; za eno rožo, ki ti je ovenela, predno je cvetela — vrt prostran! Drugi so pili od kaplje do kaplje; meni je bilo grlo suho, že so slepele oči v prevročem solncu — sedaj pijem na en požirek, blagor mi! . . . En sam hip je bil; kakor silna luč je planil mimo . . .

„Pozdravljeni!“

Dala mu je roko, pogledala mu je v obraz s tistim nemirnim smehljajem, ki se ga je bal, nato je stopila k svetilki in je vzdignila senčnik.

Zableščalo se mu je, kakor prestrašen se je ozrl po svetli izbi. Ugledal je mladega človeka z gladkim, prijetnim, blagodušnim obrazom, kuštravimi lasmi in dolgo, umetelno zavezlano pentljo pod vratom. Poleg njega je stal črno oblečen gospod, ki je držal v roki odprto knjigo, v rdeče usnje vezano; lepo, temno brado je imel in sive, globoko udrte oči, ki so strmele srepo izprašujoče. Obadva sta se molče poklonila. In ugledal je Lavrina, ki se je počasi in leno vzdignil z zofe.

„Saj sem vedel, da prideš!“ se je nasmehnil Lavrin in je iztegnil roko.

„Kako si vedel?“ je zajeceljal Grivar, kakor da je slišal usodno besedo, ki odgrinja daljavo do poslednjega dne.

„Že takrat sem vedel, ko sem te srečal prvokrat!“ se je smehljajal Lavrin. „Pa že tudi prej, ko so povedali, da se vrneš v Ljubljano, trudni romar! Kam bi

te nesla drugam, tvoja noga, ki išče, kje bi se spotaknila?"

In kakor da se je nenadoma domislil, je izpregovoril tiše in z zelo resnim obrazom.

„Ampak vrni se pred polnočjo! Vrni se pred polnočjo!“

Grivarja je udarilo, da je prebledel.

„Odkod ti . . . beseda? Odkod . . . spoznanje?“

„Vrni se pred polnočjo!“ je ponovil Lavrin kakor ukazovaje in se je okrenil.

Grivarja je izpreletel mraz.

„Sedaj vem, da sem prišel . . . po svojo vrv!“

In je sédel za mizo.

VI.

Gospa je držala senčnik nad svetilko.

„Ali bi luči?“

„Ne luči!“ so vzkliknili.

Spustila je senčnik, mrak je bil v izbi, obrazi so utonili. Grivarju je bilo, kakor da je zatisnil oči, da je sam v svojih sanjah.

„Berite, Jerman!“ je ukazala gospa s tišjim glasom.

Olga se je sklonila preko mize, oprla je nanjo obadva komolca, izpod dlani so se svetile temne, v srce strmeče oči. Milena se je naslonila daleč na stol, komaj da se je iz teme svetila roka, ki je ležala na kolenu. Temnobradi gospod se je nagnil globoko pod senčnik, v levo dlan je naslonil lice, v desnici je držal odprto knjigo. Čital je spočetka s tihim, zamolklim glasom, ki je čudoma rasel ter se širil, tako da na posled ni polnil le izbe, temveč tudi srca, trepetajoča v čudni grozi.

„Grobovi tulijo!

Šumé in tulijo razpokani

kot nenasitna žrela, zevajoča

v polnočni mrak . . . Kaj hočete od nas?“

Ko je bila do konca govorjena in v srcih dopolnjena tragedija slovenske lepote, so molčali vsi.

„Ne več!“ je ukazala Milena.

„Vi ste tako živeli . . . doživeli!“ je rekla gospa.

„Ne jaz!“ je nejevoljen odgovoril Grivar. „Ne jaz — premajhen sem bil! Kdor hoče, da je kondor, treba, da ima peroti . . . večji ranjen kondor nego vrabec v zraku. Mi vsi smo vrabci, ranjeni vrabci — čemu jim vesoljno usmiljenje?“

Pogledala ga je; tudi v tem dolgem pogledu je bil spomin — ne tisti, ki plane kakor plamen proti nebu; tih spomin, ki se vzdrami ob rahlem klicu, trene s trepalnicami in gleda komaj zavedno v daljne, lepe sanje . . . „Ali nisi ti, ki sem te videla nekoč? Ali je to še tvoj glas in tvoj obraz?“

„Ne v preteklost!“ je hlastno izpregovoril Grivar, kakor da bi odgovarjal skriti misli. „V prihodnost do konca!“

„Po križpotih!“ je smehljaje in počasi rekel Lavrin. Grivar je vzdignil glavo, videl je njegov pogled in je povesil oči.

„Pa po križpotih!“ je vzkliknil. „Pa nalašč po križpotih! In po stranpotih! Samo dalje — ne v mlaki!“

„Pesem je čudovita!“ se je oglasil fant s črno pentljo.

„Kaj pesem!“ je vzrojil Grivar. „Ne gre za pesem; gre — za življenje in smrt! Pesem ali domača novica — enako je! Onadva sta napravila domačo novico, vsebina pa ni drugačna in tudi misel ne!“

„Katera dva?“ so vprašali.

Grivar se je vzdramil. Olga se je bila sklonila tako blizu do njega, da je čutil na roki dih njenih ust in da je vztrepetal, ko je ugledal nenadoma njene široko odprte oči.

„Dvoje ljudi se je utopilo!“ je jecljal. „Dvoje . . . brezpomembnih ljudi!“

„Docela brezpomembnih!“ je rekel Lavrin in je gledal naravnost na Grivarja. „Pijanec in pijanka — Bog z njima!“

Gledal je naravnost na Grivarja — kakor da bi se grohotoma smejal.

„Rad bi odgovoril, rad bi me zadavil — pa še besede ne boš zinil!“

Grivar je umaknil pogled in ni zinil besede . . .
Milena se je okrenila do Lavrina.

„Sedaj berite, kar ste obljubili!“

Nekaj grenkega je seglo Grivarju v srce; skoraj je bil gnus.

„Čemu se je ozrla nanj s tistimi nemirnimi očmi, ki vidijo dalje, nego je bil Bog razprostrl svet? Blagoslov je tisti pogled — čemu njemu, nevrednemu, ta čisti blagoslov, ki je treba zanj izpovedi in božje milosti?“

Lepo in smehljaje se je vzdignil z zofe Lavrin in je potegnil iz suknje zvitek papirjev. Počasi je stopil do mize, sédel je poleg Milene, pogladil si je čelo. V svetli luči je bil njegov obraz še mehkejši in nežnejši, oči so se bleščale kakor rosne. V Grivarju je vzkipelo, sam ni vedel kaj.

„Poljubil bi ga, nato bi pljunil nanj — naravnost na tiste ustnice bi mu pljunil!“

Lavrin je čital z mehkim, blagozvenečim, skoraj presladkim glasom to-le čudno

zgodbo o grbcu.

Ko se je rodil, je bil tako droban in majhen, da bi ležal na dlani. Tete in botrinje so zajokale od bridkosti; zakaj očitno je bilo, da mu ni sojeno življenje. Kožo je imel tako gladko in belo kakor je drugače nimajo novorojenci; najbolj čudno pa je bilo, da ni ne zavekal ne zacvilil in da je pogledal tako bistro, ko je odprl oči, kakor da je bil v prvem hipu izpregledal. Pokazali so ga materi, mati ga je gledala dolgo, nato se je nasmehnila in je smehljaje umrla.

Čudo božje, otrok pa je živel in krstili so ga za Vida. Še predno je izpregovoril in shodil, je bil že kralj. Kdor je prišel, se mu je poklonil; z globoko pobožnostjo so mu stregli, vsak glas njegov, če razločen ali nerazločen, je bil ukaz. Zato ker je bil tako majhen in tako lep. Čudolep je bil namreč in zmerom lepši. Tenak, droban in bel, kakor mestno dekle, ki raste in doraste v senci. Oči, nekoliko poševno zare-zane, so gledale tiho izpod dolgih trepalnic, kakor v

sanje iz sanj; roke je imel tako nežne, ozke, prozorne, kakor jih ne vidi človek niti na podobah svete Neže in kakor jih nima ženska, ki si jih umiva v blagodišečem olju. Ali za kralja in zapovednika ga je povzdignil smehlaj njegovih ustnic. Nikoli se ni smejal na glas, a smehlaj ni ugasnil nikoli. Kakor je bil otrok, je bila v tistem mirnem smehlaju zrelost starca in vse globoko spoznanje njegovo. Nikdo ni vedel, kaj je zapisano na teh lepih ustnicah: knjiga je bila odprta, pa ni bilo na svetu krščenega človeka, ki bi razbistril in razumel tiste črke. Če je bila tiha, nezavedna, naravnost nedolžna zlobnost, porojena iz mirne in narurne zavesti vsemogočnega kraljevanja, ali če je bila najnežnejša, preprosta, vseobsegajoča in neskončnega usmiljenja polna ljubezen — kdo bi spoznal! Spoznanja ni bilo, ampak bil je strah, tisti otroški strah pred nepoznanim in čudapolnim.

„Glej, poklonil sem se do pasu, ponižen hlapec stojim pred teboj, ti ukazuj — le milosten bodi, o kralj!“

Shodil je zgodaj, pa komaj je shodil, je stopal z ravnim, dolgim, pretihim korakom — po mačje. Kakor opolnoči so se odprle duri in stal je na pragu, narahlo upognjen, bled, smehljajoč. Vzdignil bi črne trepalnice, iztegnil bi belo roko in svetovi bi se pogrezali pred njim.

Živel pa je od vsega začetka v paradižu, kakor se je spodobilo zanj, vseukazujočega. Ko mu je bilo trinajst let, se mu je prvokrat udala ženska. To se je zgodilo tako-le: Izprehajal se je pod kostanji, pa mu pride nasproti mlada gospa, vsa v belo oblečena, sladka in šumeča. Ko je vzdignil trepalnice in ko se je nasmehnil, se ni ozrla v stran; zakaj otrok je bil. V njegovem srcu pa se je takrat razodelo: Glej, ženska! Komaj je padlo zagrinjalo izpred skrivnosti, se je dopolnilo vse: njegov pogled, njegov smehlaj je bil ukaz. Za roko sta se prijela, šla sta po tihi poti, pod kostanji. Manjši je bil od nje in ker je hodil upognjen, ji je segal s čelom komaj do rame. Molčala sta vso pot. Ena sama beseda — in čar bi bil ugasnil, razšla bi se bila brez pozdrava in slovesa. Trepetala je, dvoje rdečih peg je bilo na licih, šla je z drobnimi,

hitrimi koraki, v omotici in strahu; kakor roke na hrbtu zvezane, v sivi pepelnični halji, neznanim grozam nasproti, v srcu neznano sladkost. Tiho, mirno je stopal Vid ob njeni strani, smehljal se je in je gledal v tla . . . Po širokih stopnicah sta šla, s preprogo pregrnjenih; dvoje senc — nikdo ni slišal njunih korakov. In sta prišla v mračno izbo, tako blagodišečo, da srce ni več spoznavalo, ne več solnčno čutilo — kakor da bi zatisnilo oči in zasanjalo radovoljno v greh in paradiž. Okno je bilo zagrnjeno od vrha do tal; rože so dišale in vabile od vsepovsod; na postelji, na divanu, na tleh so ležale, gledale so nanju in bilo je, da ljubijo same, dihajo pritajeno, težko v veliki sladkosti . . . Takrat sta se spogledala . . .

„Alma!“

Begala je preko izbe, od okna do duri, od duri do postelje, obraz od groze spačen, gole roke na prsih trepetajoče, oči strmeče v smrt. Pobrala je rožo, ki je bila padla na tla.

„Ná . . . shrani jo . . . ná, vzemi, otrok . . . o moj Bog, majka moja . . . hiti sedaj, tod hiti . . . ná, duri so odprte . . . ne pozabi rože . . .“

„Alma!“

„Kaj stojiš?“

Vid je stal in je strmel. Ko je potrkal na duri, je počasi izpustil njen pas in se je začudil. Gledal je njen strah, ni se ganil in ni rekel besede; rahla rdečica se je bila prikazala na njegovih sencih.

„Odprite!“ je rekel Vid tiho in mehko.

Šla je v omotici in je odprla. Črno oblečen, gladko obrit gospod je stal na pragu in je privzdignil obrvi. Trepetala je in se je trepetaje smehljala, govorila je hlastno in jecljaje.

„Ná . . . otrok je prišel z mano, lep otrok . . . rožo sem mu dala . . . pozdravi te bo . . . tudi ti ga pozdravi!“

Vid je vstal počasi, šel je počasi in tiho mimo obeh in je nalahko nagnil glavo; ne strahu ne pomilovanja ni bilo v njegovem lepem smehljaju. V tistem trenutku je stopila preko izbe, omahnila je kakor v kolobarju in je padla na preprogo . . .

Pripetilo se je, da je srečal študenta, ki je šel s tako lepim dekletom, kakor ga Vid še ni bil ugledal do tistega večera. Bela in drobna in tanka je bila, da bi se je človek v svetem strahu ne dotaknil niti z mezincem; v obraz bi ji pogledal, tisti tihi, v daljave sanjajoči, in bi zastokal od bolesti in sladkega koprnenja in sram bi ga bilo greha in vseh nečistih misli. Tisti študent je imel velike, resne oči, dolgo, črno pentljo pod vratom in opeval je v vročih pesmih svojo ljubico. Vid je gledal za njima, spal ni vso dolgo noč, naslednji dan, ko se je mračilo, pa je prišel k njej.

Zastrmela je nanj, trepetala ni; oko je odzdravilo očesu, smehljalj se je zlil v smehljalj; sklonila je glavo in kralj je pokleknil pred kraljico. Večer je bil, tolikih sladkosti poln, kakor se zvezdam še ni sanjalo o njem. Ampak kmalu so odpeli angeli svojo pesem, zakaj presladka je bila; in tretji večer je bilo Vidu v srce dolgčas.

„Ostani!“ je trepetala.

Vid se je začudil.

„Kaj bi?“

In komaj mu je bilo dolgčas in komaj se je začudil, je omahnil v izbo študent s kuštravimi lasmi in črno pentljo.

„Povedali so mi, smejali so se!“

„Čemu bi se ne smejali?“ je vprašal Vid. Izpregovoril je in objelo ga je okoli vratu dvoje trdih rok, pritislilo mu obraz do črne pentlje. Vid je segel pod pas, sunil narahlo, študent je zdrknil na tla polagoma in mirno, kakor v težki dremavici in je zastrmel v strop z velikimi, belimi očmi. Na prsih se je prikazal tanek, rdeč curek, namakal je suktnjo in je curljal počasi na gola tla. Nič nejevoljen ni bil Vid; ni se ozrl ne na študenta, ne na njo, s svilenim robcem si je za silo obrisal rdečo roko, nato je stopil proti durim.

„Ostani!“ je vzkliknila.

Odprl je dur

„Ostani!“

Skočila je preko študenta, groza je bila v očeh in v besedi.

„Daj, da s teboj . . . s teboj, s teboj!“

Trepetala je nad stopnicami, ko je odhajal brez slovesa ter odšel.

„Daj, da s teboj . . .!“

Doma si je opral roke v dišeči vodi, izmil si je tudi čelo, ker je bila škropnila nanje drobna, rdeča kaplja. Skozi okno so sijale zvezde; gledal je nanje, kakor so trepetale vse bele in tihe; gledal je še daleč preko zvezd, v tisto čudežno sinjino, kjer sanjajo duše prerojenih; in sladko mu je bilo pri srcu . . .

Imel pa je Vid prijatelja, služabnika. Stregel mu je iz same prečudne udanosti, plačilo bi mu bilo vbogajme in nezasluzen dar. Lep fant je bil, visok in plečat, v njegovih očeh pa je bila plaha nedolžnost. Gledal je Vidovo smehljajoče gospodstvo, spremljal ga je na večernih potih, pa je rekel v svojem srcu: „Kako bi kralj drugače nego kraljeval?“

Zgodilo se je nekoč, da je stopil služabnik pred gospoda.

„Nevesto sem si izbral, gospod!“

Vid je ležal na divanu, ni se ganil in ni vzdignil trepalnic, komaj da je premaknil ustnice.

„Pokaži mi svojo nevesto!“

Služabnik je šel po nevesto, oblekel jo je v prazniško oblačilo in je stopil z njo pred gospoda. Počasi se je okrenil gospod, položil je roke na kolena, gledal je dolgo in smehljaje. Stala je pred njim, plaha in prazniška, kmetsko dekletko pred izpovednikom. S smehljajočim veseljem se je zagledal Vid v njene ustnice, ki so bile visoko vzbočene in temnordeče.

„Lepo nevesto si izbral! — Pogrnj mizo!“

Služabnik je pogrnj mizo, prinesel je jedi in pijače in jima je stregel do noči. Obadva sta bila vesela, nevesta se je smejala in je gorela v obraz, Vid ji je božal roke in lica.

Ko se je znočilo, je ukazal Vid služabniku:

„Prižgi sveče na lestencu; vse prižgi!“

Nato mu je še ukazal:

„Pojdi, zapri duri in stoj pred njimi!“

Kakor mu je gospod ukazal, tako je služabnik storil.

Žvenket kozarcev je utihnil; ko je zasvetila zarja, so utihnil tudi poljubi . . .

Vid je odprl duri — glej, tam je visel služabnik in se ni več ganil; oči so bile široko odprte in so strmele kakor v neznano čudo.

„Kaj pa se mu je pripetilo?“ se je začudil Vid...

Tako je doživel lepih in prijetnih zgodb toliko število, kolikor je doživel dni. Njegova pot je bila veselo zmagoslavje; tenak in upognjen, kakor je bil, je hodil po kraljevsko: šel je v samem solncu, ves ovenčan, po cesti, z rožami posuti; ni gledal v tla, pa se ni spotaknil; ni iskal poti, pa ni zašel; in na obeh straneh špalir: kolena v travi, glave na prsih.

Kakor je naglo kraljeval, tako je naglo dokraljeval. Natanko ob pravem času. Zakaj tisti dan, ko je prebledel ter legel na posteljo, so preštevali poslednje cekine: oče, troje ujcev in troje tet, dvanajstero sorodnikov in dvanajstero prijateljev ter trintrideset židov. Ostalo jim je za veličasten pogreb in za spodobno žalovanje.

Vid je ležal. Vsa hiša je bila polna ljudi, ali glasu ni bilo, ne koraka. Bledi so bili obrazi, oko se je balo očesa. O mraku je bilo, ko je Vid začutil, da mu je dihnil v lica mraz.

„Više posteljite zglavje!“ je ukazal. „Kaj ste mi položili pod pleča?“

Pa komaj je izpregovoril, pa še predno so prihiteli, se mu je obraz prečudno izpremenil. Kar je bilo kraljevskega na njem, je mahoma izginilo — nekdo je potegnul zastor stran in zarežala se je gola čeljust. Vid se je ozrl naokoli z belim očesom, da so vztrepetali ter se pokrižali; nato se je zasmeljal grohotoma, da se je stresla izba, in je umrl.

Imel je namreč grbo, prav navadno, pošteno grbo; in začutil jo je natanko ob pravem času — drugače bi ne bilo s kraljevanjem nič...

To je vsa zgodba o grbcu.

Ko je Lavrin umolknil, je vstala gospa vsa osupla, kakor v strahu.

„Ampak... čemu to? Čemu ta grozota?“

Vsi so gledali nanj; Lavrin je smehljaje molčal, kakor da bi ga sladko božali tisti vprašujoči, nemirni, plahi pogledi.

„Vsakdanja reč!“ se je ozrl naravnost na Mileno. „Nakratko sem rekel, kar se po navadi vrši nadolgo. Kralj je, kdor ne ve, da je suženj. Spoznaj ob rojstvu, da si grbec, pa boš ceste pometal do konca dni!“

„Lažeš!“ je vzkliknil Grivar. „Drugачe si mislil! Ubijaj, če sam ne sodiš, da si ubijalec — to je bila tvoja beseda! Prešestuj, če ti prešestovanje ni greh! Bodi zlodej, če se ne vidiš v ogledalu! Med pleča si dal vest in grbo si jo krstil — dokler je ne občutiš, bodi kralj! Ampak ti . . . ti lažeš, da je ne občutiš . . . zlagano je tvoje kraljevanje!“

Začuden so se ozrli nanj, Lavrin pa je narahlo skomizgnil z rameni.

„Ni napak! . . . Sploh pa je stvar taka: glej podobo, kakor so ti ustvarjene oči, in se ne brigaj za umetnika!“

Milena je objela koleno z rokami in se je sklonila globoko.

„To je — mrzla povest!“ je izpregovorila hitro in sunkoma. „Kakor da jo je izmislil hudoben človek . . .“

Umolknila je in se je ozrla v stran.

Jerman si je pogladil temno brado.

„Ne hudoben človek, temveč mlad! Poznam nekoga, ki je bil v mladih letih Čingiskan, pa je dandanes pošten in zmeren človek.“

Govoril je počasi, z natankim in trdim naglasom; zakaj ukvarjal se je s politiko.

„Tam ste povedali tisto, kar so povedali že mnogokdaj; tisti Čingiskan je modroval celo v krčmi na tako sorto. Živi, kakor je ukaz v tebi samem, da živiš! Nikar ne poznaj svoje grbe; in če jo poznaš, je ne priznaj! Če je drugi ne opazijo — toliko bolje! Dokler je ne opazijo, dokler hodiš pokoncu, ubijaj smehljaje: ne boj se, brate!“

„To je nasilnost!“ je nenadoma, ves prestrašen in užaljen, zaklical iz temnega kota kuštravi, blagooki fant, ki je molčal ves večer.

„Nič drugače!“ se je zadovoljen ozrl Jerman. „Nasilnost mladosti! Da je Vid kakorkoli mogel, bil bi iz samega dolgega časa zapalil zemljo ter jo gorečo treščil v vesoljnost. — Po mojih mislih ravnajo sivo-

brade in zmerne stranke čisto pravilno, da ne dado volilne pravice fantom pod štiriindvajsetim letom. Kar jih je šolanih, bi ne volili ne ne napredno, ne radikalno, ne socijalnodemokratsko, temveč volili bi — vrag vedi, kako! Volili bi Čingiskana! . . . Ampak kmalu po štiriindvajsetem letu so večjidel že suplenti, koncipijenti in sekundariji; nevarnost je pri kraju . . .“

Olga je slonela s komolci na mizi, lica v dlaneh, temne oči široko odprte.

„Da bi zapalil zemljo in jo treščil gorečo v veseljnost?“

„Zapalil bi jo!“ se je nasmehnil Lavrin in oči so se mu tiho zasvetile pod trepalnicami.

„Kolika gnusoba!“ je izpreletelo Grivarja. „Iztegnil je roke proti njej, razkrečil dolge prste; ampak . . . Bog ne bo hotel!“

Mladi študent je gledal nemirno in je izpregovoril jecljaje; poznalo se mu je na glasu in na zardelem obrazu, da je hotel reči nekaj popolnoma drugega, nego je rekel — nekaj lepega in mehkega, da bi se Olga s toplim smehljajem ozrla nanj.

„Ne tako . . . ne sme biti! Kje je srce . . . pa kje je ljubezen? Na srce ste pozabili vsi . . . na srce niste mislili!“

Z nasmeškom, napol pomilovalno so pogledali nanj, on pa je zardel, povetil je oči in je umolknil.

„Resnično!“ se je razveselil Grivar. „On je odprl duri, on je razodel skrivnost! Na srce niste mislili — to je vse! O ti moj mladi fant, kako boš trpel, kako boš še nosil trnjevo krono! Na obrazu se ti pozna, na očeh, ki gledajo, — kakor sem gledal sam . . .“

Olga je počasi vzdignila glavo iz dlani in je pogledala vsa začudena. Gospa je z urnim korakom stopila k mizi in je snela senčnik s svetilke.

„Ne teh besed!“ je prosila, ne ukazala. „Kam ste zašli, otroci?“

Na vse obraze je posijala trda luč — in mahoma so izginile vse skrite misli, ki so se že prikazovale tiho v očeh, na ustnicah, na licih. In kakor da jih je bilo sram, so molčali vsi, še oko ni več poznalo očesa.

Lavrin je vstal, stopil k Grivarju in mu je smehljaje ponudil roko.

„Kakor Judež se smeje — Judež je v njegovih očeh!“ je rekel Grivar v svojem srcu in ni sprejel pozdrava.

„Pa bodi, kakor misliš!“ je skomizgnil Lavrin in je namršil obrvi. Stopil je tik predenj in je govoril tiše.

„Le to sem ti hotel reči . . . potrpi! V ekstazi si nocoj, bolan do konca, da sam ne veš . . . potrpi! Treseš se . . . od daleč ti vidim kolena . . . in z obema rokama si držal kozarec . . . Le še to besedo: pojdi z menoj, pojdi še pred menoj! . . . Dolgo si hodil, truden si . . . lezi v posteljo in počivaj tri dni in tri noči, da boš bistro videl in varno hodil — sedaj vidiš strahove in se opotekaš!“

Napol se je Grivar čudil, napol je bil srdit. Naglo je hotel odgovoriti, pa se je premislil; zamahnil je z roko in se je okrenil.

Lavrin se je poklonil vsej družbi.

„Čemu odhajate?“ je vprašala gospa; obžalovanje pa je bilo tako hladno, da se je Lavrin nasmehnil.

„Mudi se mi! Tako opravilo imam še nocoj, da se Bog usmili mene in drugih. — Ampak s tisto zgodbo je tako, da ima vsak svojo grbo med pleči in da je nikoli ne spozna do dobrega — sebi na srečo, drugim na žalost. — Lahko noč!“

Še predno je prišel do duri, je pozvonilo.

„Vera!“ je vzkliknila Milena in je vstala.

Pred pragom, v polumračni prednji izbi se je prikazala drobna, črno oblečena ženska; prišla je tiha in plaha, kakor proseča. Na vseh obrazih pa je bilo nenadoma kakor žarek iz nebes — kar je bilo hudega v očeh, je ugasnilo.

„Vera!“

Manjša in drobnejša je bila od Olge; lasje so bili gladko počesani ob belih, ozkih licih, oči so gledale nemirno, kakor da se boje nečesa temnega — od koderkoli.

Lavrin je šel počasi mimo nje, ona se je umaknila kakor v strahu, celo roke je pritisnila k životu. Ko se je na pragu okrenil ter se poklonil, je bil njegov obraz ves teman. Molče se je poslovil, Vere ni ne pogledal, ne pozdravil. Jerman je gledal za njim; in v tistem

pogledu, v tistih sivih, udrtih očeh se je kakor izza oblaka zasvetilo sovraštvo in zaničevanje.

Okrenil se je do Grivarja.

„Vedel je, kaj je govoril; vsi mi drugi smo lagali . . . le on ni lagal . . . Glejte, za njim se je ozrla, pa se ji je kri prikazala v očesu . . . Neko noč, gospod Grivar . . . on še sam ne ve, kako čudno je, da živi še dalje od tiste noči . . .“

Kakor da je začul svoj glas in ugledal svoj obraz, se je pogladil preko čela in je umolknil.

„Pozdravljena, Vera!“

Ko ji je ponudil desnico, se je sklonila njena glava tako nizko, kakor da so hotele trepetajoče ustnice poljubiti njegovo roko.

„Nelepa misel je bila v izbi!“ je rekel študent Olgi. Pogledala ga je, kakor da ni razumela besed; njen pogled je bil zamišljen in zlovoljen.

„Čemu pa nosite to neumno, dolgo pentljo . . . kaj vas nič ni sram? . . .“

„Nelepa misel je bila v izbi!“ je izpreletelo Grivarja v prav tistem trenutku. „Nelepa misel . . . klic iz gozda . . . Bolan da sem, je rekel, in resnično sem bolan . . . Zgôdi se karkoli . . . oči bom zatisnil, pa se zgôdi karkoli! . . .“

In takrat, ko je bil sam, mu je bilo pri srcu, da bi se okrenil k steni ter se pokrižal.

VII.

Grivar je bil sam.

Svetilka, globoko zasenčena, je gorela v prednji izbi na klavirju; pred njim je sedela Vera. Grivar je videl samo njen sklonjeni obraz; svetal je bil in ves prosojen. Olga in Milena, dvoje mirnih temnih senc, sta stali ob pragu. En sam žarek rumene svetlobe je bil razpet preko mize, iskril se je na steklenici ter odseval na steno — naravnost na prt svete Veronike.

Sam je bil do dna srca, še predno se je oglasil prvi plahi zvok pod Verinim prstom. Ko je zapela pesem o ljubezni ter se vzdignila visoko, so šle njegove misli z njo.

Dvoje temnih senc je stalo ob pragu; oko bi ne razločilo oblik, ali srce jih je razločilo; vse od las, temno kipečih ob čelu, mimo tihe, v svetlobi trepetajoče oble belih lic do rahlo upognjenega vrata in do telesa . . . , ki bi ga sanjalo oko v zadnjih vročih sanjah, zato da bi se ne odprlo nikoli več . . . Visoko se je vzdignila pesem, vse njegovo hrepenenje je šlo z njo. En sam zvok je bila živa zgodba, en akord je bil dan življenja; ni se ganil, pa je preromal daljno pot . . .

Tako je — vsa ta žalost naj se v molu dopolni! Dejal je, da sem bolan: pozdravljena, bolezen, in blagoslovljena! Kaj pa je bilo do te ure, kaj pa se je vršilo z menoj? Pravijo, da sem trpel, da sem si do kraja utrudil noge in srce, tako da sem zdaj ob tem poznem večeru na nogah in na srcu hrom. In tudi pravijo, da me je to trpljenje napravilo grenkobnega sanjača, ki ne zna več ne krščansko misliti ne govoriti, temveč ali preklinja ali blagruje. In da je torej zafračkano vsako usmiljenje z menoj, ker nobenega upanja ni več, da bi se vrnil, odkoder sem bil prišel . . . Bog vedi, morda je vse to gola resnica in bistra pamet. Ampak ko bi vedeli učenjaki, kako malo mi je treba usmiljenja, bi mi ga ponujali polne korce! Po strani gledajo name, romarja, ki se opotekam ob palici, in zibljejo debelo glavo: Kaj bi ta s cekinom? Zapil bi ga in bi romal dalje, kakor je! . . . O, romar pa gleda v solnce in se smeje in gre dalje. Kaj bi mu naši cekini, ko je solnce njegovo?

Vse, kar je bilo, kar se je v temi vršilo od prvega dne do slavnega konca — ni bilo trpljenje. Glad je bil pred kraljevsko večerjo! Samo nespametno je bilo, da mi ta resnica ni bila prej razodeta. Prijetno bi bilo, če bi hodil skozi noč, po trnju in kamenju, in bi videl od daleč veselo svetlo zarjo; ne čutil bi kamenja, ne trnja, in noč bi mi bila jasen dan. Šel bi, kakor so kristjani hodili v smrt: to malo trohico trpljenja použijem, to drobno kapljico bolesti izpijem — in nato večno življenje! Do kolen bi bil ranjen, truden do krvi, srce pa bi bilo polno veselja in bi v bolečini prepevalo . . . O, tako pa so bile slepe moje oči in niso videle ničesar, nevedno je bilo srce in ni slutilo

ničesar! Skozi strahoto neskončnih noči sem šel, da bi se izčistil za paradiz, pa sem vzdihoval in jokal! . . . Tudi vzdihovanje je bilo potrebno — odkod drugače zasluženje? Da je bilo srce polno prej, kako bi ga zdaj napolnil? Da je bil svetel dan poprej, kam bi sijalo to pozno solnce?

Blagoslovljeno trpljenje — blagoslovljeno za paradiz! Blagoslovljen trud — blagoslovljen za obilno plačilo! . . .

Že ni govoril samo s srcem; ustnice so se smehljale in so se premikale, kakor so hitele misli iz vročih sanj. Samo še tisto oblo belih lic je videl, samo še tisto gibko telo, ob pragu sloneče; sanje, s pesmijo k nebesom kipeče, so zastirale oko; in oko je gledalo jasneje nego kdaj poprej. Moralo se je dovršiti vse, kar je bilo od milostno-nemile sodbe določeno.

* * *

Ne vidim te in vem, da si ob moji desni strani. Kdo si? Ob prvi uri sem te spoznal in sem zavriskal v svojem srcu. Roža, ki si vzcvetela v moji pozni jeseni, zato ker je bil vso dolgo pomlad in vse dolgo poletje pust in prazen moj vrt! — Tiho gre voz po cesarski cesti kakor po žametu. Noči se; čudosvetlo je nebo. — „Zvezd je premalo; samo ena se je vžgala tam . . .“ — „Bo nama Bog že tudi zvezd dodelil!“ — „Lune ne maram . . . kakor da bi motila noč; z zvezdami pa mora biti vse zasuto, tako da kapljejo na zemljo . . . zvezde molče!“ — In komaj si tako izpregovorila, so se vžigale zvezde druga za drugo in kmalu je bilo nebo tako posuto z njimi, da so kapale na zemljo, na voz, na naju, v najina srca. — „Glej — tam prvi kres!“ — Zableščalo se je v daljavi, iz temnega gozda; zableščalo se je na tej, na oni strani, v daljni daljavi, tik pred nama, v dolini, na višavi — glej, gozdovi gore, vsa noč gori! Silen, žareč, plapolajoč lok od svete Ane do Rožnika, od Preserja preko Borovnice in Vrhnike do Ljubljane . . . Zemlja gori, zvezde so jo zapalile! O, in na tvojih licih odseva ogenj, blesk iz tvojih oči . . . o, in iz mojega srca odseva ogenj, blesk iz mojega upanja, luč izpolnjenih sanj! . . . Vse se je razžarilo za menoj

in pred menoj — zdaj vem, kdo si! Solnce, ki mi ni sijalo in ki mi je bilo obljubljeno od vekomaj, je vzplamtelo iz noči . . .

Voz je nenadoma zavil v tišino, v senco; med temnim drevjem je ugasnila cesta. Crni gozdovi so vzrastli nenadoma pred nama, tako blizu, da bi se jih z roko dotaknila; iz neba, iz gorečega, jih je krepko izsekala mogočna roka. Ti si pokazala nanje; tik pred mojim obrazom je na tvoji zagoreli roki zasijala nebeška noč; v gostih žarkih je lila svetloba izza vejevja. — „Rajša imam tišino, senco, nego žarko luč; lepše je tukaj!“ — Voz je šel tiho kakor čoln po večernem jezeru. Ne besede več, ne glasne misli! Srce, nasmehni se, utihni, zaspi v sladkosti! Kaj treba izpraševanja, kaj treba, da bi hodile po cesti prazniško oblečene misli, da bi se srečavale in pozdravljale! Glej, srce: sram te bodi te svetle noči, teh črnih gozdov, teh belih zvezd! Zaslužilo nisi tega praznika — uživaj ga in mólči! . . . O, nisi ga zaslužilo! Malodušno si se treslo pred samo mislijo, da bi se kdaj zgodilo, kar se je v tej uri dopolnilo do vrha!

Dopolnilo se je, da zdaj več: njena roka ti ni nič dalje, nego je življenje daleč grobu: dosežeš jo! Pa še se je dopolnilo: njene ustnice ti niso nič dalje, nego je koprnenje daleč obupu: dosežeš jih! In še nazadnje se je dopolnilo: nič ni dalje njena duša tvoji, nego so daleč nebesa grehu: dosežeš jo! . . .

Sij na naju, usmiljeno nebo! Dopolni se, kar je bilo porojeno v teh svetih sanjah! Pa če se ne dopolni — vsaj ta čistost ostani, v jutranjem upanju okopana, v jutranje solnce strmeča! . . .

Na glasni cesti se je ustavil voz; obleka je zašumela, zazibal se je širok slamnik.

„Z Bogom!“

„Z Bogom!“

Ne roke, ne pogleda. —

Žarko so sijale zvezde, vse so me pozdravljale.

* * *

Ali sem res doživel tisti večer? Doživel sem ga od začetka do konca — kako bi drugače bil v mojem srcu? . . .

Prišel sem ves truden, veliko bridkosti sem nosil s seboj. Ko sem šel ob jezeru, sanjajočem v mraku pod svetlo nočjo, sem spoznal v sladki bolečini, kam drži cesta; in da je vsak korak storjen za zmerom, da se vzdigne za njim stena do neba in ni več poti nazaj. Rekli so, da je človeku prečudno blago in prijetno, predno izgine v valovih — odprt mu je paradiz še pred smrtjo. Tudi jaz sem občutil tisto sladkost in sem videl paradiz.

Ko sem prišel na verando, so mi bile noge tako težke, kakor da sem romal tri dni in tri noči, preromal troje dežela. Topel je bil večer, meni pa je bilo mraz. Vsi so bili tam; ona je slonela ob ograji, vsa bela; obraz pa je bil teman, samo oči sem razložil v mraku; razložil sem jih, ker so gledale name in ker so ob tisti uri vse razumele.

Ne vem, o čem so govorili, kaj so pripovedovali; poslušal sem, slišal nisem. Tam spodaj je ležalo jezero, vse temno; daleč ob obali so se svetile luči v dolgem loku. Nebo se mi je zdelo tako blizu, da bi skoraj z roko dosegel zvezde; in zvezde so v veličastni, žarki procesiji romale — Bog vedi kam; jasne so bile in vesele, romale so pač v sama sveta nebesa . . . Glej, nesrečnico, izgubljenko! Padla je iz svete procesije, naravnost v jezero je padla; srebrno je zaškropilo, zaiskrilo se v temni vodi in je ugasnilo . . .

„Zvezda se je utrnila!“

Vsi so se ozrli — nihče je ni videl, potopljena je bila, izgubljena brez sledu; le moje oči so jo videle, le moja misel jo je spremila na poslednjo žalostno pot.

Ona se je okrenila, zastrmela je v nebo; mirno so romale zvezde, gledale so nanjo, odsevale v belini njenih oči. Z usmiljenim smehljajem se je ozrla name.

„Kaj se je utrnila samo vam?“

Govorili so dalje; glasovi pa so bili tišji, zakaj nebo je bilo bližje in svetlejše, zganilo se je zagrinjalo pred neskončnostjo. Težko mi je bilo in sladko — smrt je bila blizu, še bližja so bila nebesa . . .

Glej tam, glej tam! Sunkoma se je izluščila iz srede svetle ceste, spustila se v bleščečem loku na-

ravnost v jezero. Ugasnila je — mirno in tiho je romala procesija svojo žarko pot . . .

„Zvezda se je utrnila!“

Kriknilo je iz srca, razleglo se kakor spomin od onkraj zvezd.

Vsi so se ozrli, nihče je ni videl; le moja bratovska misel jo je spremila do groba,

„Samo vam se je utrnila!“

Takrat sem videl njene oči in tam sem bral, da so se vse spoznale in vse razumele; zablislilo se je in besede so bile v tistih velikih očeh tako razločno zapisane, da sem jih bral sredi noči, kakor da bi bral povesti, ki si jih šepečejo zvezde na nebu . . .

Spoznala si, pred teboj stojim, pa bodi sodba tvoja! Če milost ali če nemilost — trpljenje ne bo nič manjše, nič drugačen ne bo zadnji korak. Naj se utrne zvezda kjerkoli in kamorkoli, pa naj bo v smrti svetlejša od solnca samega konec je noč! . . .

Nič več nismo govorili; in če so govorili, nisem slišal njih besed. V mojem srcu je bila tista sveta, brezmadežna, velika radost, kakor sem jo občutil takrat, ko sem bil še kristjan in sem klečal pred oltarjem, da bi sprejel prvo sveto obhajilo; in prav tisti strah nevrednega, pregrešnega, ki je s prašnimi čevlji stopil pred Boga . . .

Če sem slab, Ti me napravi močnega; če sem žalosten, Ti me tolaži; če sem omadeževan, Ti me očisti!

* * *

Kam, sanje? Z jadnim vozom, naprej, solncu nasproti! . . .

Hitro ljubiti, hitro misliti, hitro živeti! Če postane voz za en sam hip, če utihne veter za en sam hip — smrt pred teboj! Hitro dalje, ne izpusti vajeti, ne odpočivaj si nič; ne glej na pot in ne vprašaj, kam! . . .

Oči, nič ne glejte več; pamet, ne misli več! Z zatisnjenimi očmi, vdan do brezmiselnosti in do toposti — naprej! . . .

V hrib gre voz, skozi toplo večerno poletno pokrajino; bele hiše naju pozdravljajo izza vrtov, z oken

rdeči gorenjski nageljni; od žarečega neba lije luč na planine in planine se smehljajo nama, ki v senci sanjava lepše solnce, nego ga je kdaj videla temna zemlja . . . O, tudi ti sanjaš, prav tja gledajo tvoje oči kakor moje! O, približale so se mi tvoje misli, na skrivaj se pogovarjajo z mojimi! . . . Gore so, temne in silne vzkipele v noč; nebo je bilo svetlejše; kar je zvezd na njem, vse so sijale nama . . . Kakor si je otrok mislil: še ta ovinek, še ta korak in nato bo vse dobro in bodo vsa nebesa izpolnjena; tako sem sklenil: Kadar se pod klancem, tam za hribom, prikaže jezero, takrat izpregovori, vse razodeni; takrat naj misli, ki željne čakajo pred durmi, stopijo v ta sveti hram! . . .

Glej tam, Blejsko jezero! Nikoli ga nisem videl, da bi se bilo tako zableščalo pod zvezdami! Nama na slavo in čast se je zableščalo, naju je pozdravilo, naju in mojo ljubezen! . . .

Zdaj, beseda, ljubezniva služabnica moja, pokaži, da te poznam! Razodeni, kar je molčalo v srcu, dokler ga ni do roba napolnilo s sladkostjo in hrepenenjem! . . . Beseda je šla, odprla je duri in misel se je pozdravila z mislijo; prej mrak, plaho šepetanje v mraku — zdaj dan, glasen aleluja v solncu . . . V nebo sem gledal, ne na desno stran, pa sem videl tvoj obraz, kakor da je odseval med zvezdami. Vsa bela lica, oči temne, v daljavo zamišljene, ustnice tiho smehljajoče . . . Ali je kipelo iz srca vroče in koprneče, ali je jecljalo, ihtelo in trepetalo — njene oči, v daljavo zamišljene, so razumele, njene smehljajoče ustnice so razumele. Odgovor, tih in blag, je bil v pogledu in v smehljaju. Sklonil sem se. — — —

Naprej, voz, naprej! Naprej v pojoči, zvoneči lesk te blagoslovljene noči! Brez konca in brez cilja naprej! Bridkost je bila trenotek, sreča bodi večnost! . . .

Jezero naju je pozdravilo v lica, čutila sva dih njegov. In iz čiste, pod zvezdami se bleščeče globine so naju smehljaje pozdravljali tisti, ki leže na dnu . . .

* * *

Iz čudnih sanj se je predramil Grivar. Ozrl se je začuden in je videl, da ni več sam. Pesem o ljubezni

je utihnila, senci ob durih sta se zganili. Tik pred seboj je ugledal obraz, ki mu je bil čisto neznan.

„Kam ste mislili, kam hrepeneli? Rekla sem vam tako besedo, da me je bilo sram; odgovorili niste!“
Iz druge sobe se je zasmel glas.

„Pa zaigrajte valček!“

Vesela poskočnica je pljusnila Grivarju v lice.

„Čemu to?“ je vzkliknil.

„Čemu ne tega?“ je vprašala gospa, ki je sedela pred njim in ki jo je komaj videl. Pogledal ji je v obraz, spoznal jo je in se je ves prestrašil.

„Čemu ne glasne radosti?“ je vprašala in mu je gledala naravnost v oči, s pogledom, ki je bila preteklost v njem in koprneč spomin po davni sladkosti. „Zakaj bi ne zamenjal človek vesele poskočnice za tisto tiho vzdihovanje? Ni več mogoče, da bi bila resnica, kar je bilo nekoč otroško hrepenenje — pa bodi vsaj sladak spomin . . . Snoči sem mislila na tiste čase; dolgo v noč; in vse drugačni so zdaj pred menoj. Takrat nisem čutila hrepenenja . . . tistega hrepenenja . . . po daljni lepoti, nikoli dosegljivi; zdaj ga čutim in vem, da je tudi takrat bilo . . . in da se ni izpolnilo . . .“

„Kam te besede?“ je osupel odgovarjal Grivar. „Čemu zdaj v preteklost, kaj bi z njo, ko je prihodnost tako blizu? Kaj bi s spominom, ko je sedanost tako lepa?“

Gospa mu je strmela v obraz in je molčala.

„Nič več v preteklost, nikoli več! Kar se je neslavno vršilo, se je slavno dokončalo. Kar je iz bolesti zakoprnelo, se je izpolnilo v neizmerni radosti. Kaj bi gledal v tisto noč, ko je že solnčno jutro; kaj bi si otiral lice, ko solz že zdavnaj ni?“

Gospa je zardela.

„Ne razumem . . . Kakor ste vprašali, vprašam jaz: Kam te besede?“

Grivar je posegel po čaši in je pil tako nerodno, da se mu je razlival čaj po telovniku. V čelo in v senca je zardel, lica pa so bila tako zamolklo bleda, kakor lica umirajočega.

„Nisem čisto zdrav, gospa, nisem čisto zdrav; že tisti, ki je šel, je rekel, da sem bolan. In zato sem morda govoril same neumnosti, od začetka do konca. Ampak kako bi bila beseda pametna, če je srce ne-spametno in če je tako veselo, da ne misli na laž in na pretvarjanje? . . . Nič spomina — kako bi gledal nazaj, ko je paradiž pred menoj? . . . Ne vem, če gledam z očmi . . . če ne gledam samo s srcem . . . samo s hrepenenjem . . . ampak kar vidim, je paradiž, ki mi je zaradi trpljenja bil obljubljen od vekomaj . . .“

Sklonila je glavo, da bi mu videla natanko v oči.

„Zares ste bolni . . . ali pa ste zelo nesrečni!“

„Nesrečen . . . ob tej uri?“ je vzkliknil Grivar in se je nasmehnil; to je bil smehlaj umirajočega.

Vstal je počasi, skoraj je omahnil, oprl se je z roko ob stol.

„Milostiva . . . jaz . . .“

Duri iz spalnice so se odprle, na pragu se je prikazala Milka; črni, kuštravi lasje so viseli čez objokani obraz.

„Mama . . . ne morem spati!“

Gospa je pohitela k njej, vzdignila jo je v naročje in jo je nesla v spalnico. Kakor skozi gosto mreno je pogledal Grivar za njo; ves drugačen, ves star je bil njen obraz. Za eno samo uro je bila zasijala preteklost na njem in je ugasnila brez spomina; srce se je vzdramilo iz spomladanskih sanj in je bilo toliko bolj pusto in jesensko.

Valček je utihnil; vesel smeh se je oglasil v drugi izbi, med durmi se je zasvetila luč.

„Pa bodi, kakor bodi!“ je pomislil Grivar in je stopil proti pragu. Komaj je spoznal ljudi, ki so stali pred njim. Njen obraz je videl, naravnost nanj je gledal; in zdelo se mu je, da so še zdaj vse zvezde na njem, vse svetle zvezde v njenih očeh, v temnih laseh, na senca počesanih.

„Pomislite, gospod Grivar, pomislite!“ je rekla; govorila je njemu, pa je tako gledala nanj, kakor da ga ne vidi in ne pozna. „Pomislite, kaj je povedala Vera — ko je igrala valček, je povedala! Saj je žalostno, ampak človek se smeje, zato, ker je človek

hudoben... Ali ste poznali gospodično Rozalijo? Kako bi jo poznali, ko je nobeden izmed nas ne pozna!... Ta Rozalija je idealna ženska... visoko misli, umetnike ljubi in pesnike spoštuje in dnevnik piše. Zmerom je črno oblečena, čisto gladko, brez vsakih neumnosti in komedij. Bel obraz ima, popolnoma bel, dolg in ozek; oči pa ima velike in pobožne; in nikoli se ne smeje. Gospodična Rozalija je bila samo enkrat zaljubljena; idealno. Tisti, ki je bila zaljubljena vanj, pa je bil pritlikavec: grbast dvorski norec je bil. Ampak eleganten, resen in spodoben človek. Tudi on je pisal dnevnik, visoko je mislil in črno se je oblačil; celo verze je delal. Pa je bilo kmalu konec ljubezni; na čuden način je je bilo konec... Glejte, idealna ljubezen je bila — gledala sta se, vzdihovala sta in sta molčala. Nekoč pa, ko sta se gledala, ko sta molčala in vzdihovala, je pojedel pritlikavec sedemintrideset češpljevih cmokov, naslonil se je in je umrl... Zdaj visi njegova podoba v izbi gospodične Rozalije in več ni moškega na svetu, da bi ga pogledale njene oči...“

Grivar je gledal in je poslušal in ni razumel ničesar.

„Konec banalnosti!“ je vzkliknil Jerman in obraz njegov je razodeval srd, izlit iz grenkobe in bridkosti. „Kolikor večja je lepota, toliko grša je, kadar pljuskne v blato!“

Grivar se je nasmehnil; slišal je besede, obraza pa ni videl.

„Zakaj bi se jezili, dragi gospod, zakaj bi se jezili? Včasih je tako, kakor ste rekli, včasih pa je narobe. Jaz, na priliko, sem do tega večera, kaj bi rekel, do te ure, prenašal bridkost, kakor je izmed nas še nobeden ni ne poznal, kaj šele okusil! In prenašal gnusobo, da bi vi vsi omahnili, če bi deveti njen del okusili!...“

Strmeli so nanj, molčé so stali.

„Jaz pa vam rečem: ni potreba, da bi se dovršila lepota v banalnosti... dovrši naj se v sebi do para-diža! Kajti: če ni bilo potreba, da se vsa žalost in ostudnost moja dovrši v sebi... takorekoč v jarku... kako bi bilo potreba, da lepota sama izgreši svojo

solnčno pot? Kar se tiče tistih sedemintridesetih cmokov — zakaj da bi ne bili estetični? In gospodična Rozalija se mi zdi ne samo za šalo, temveč popolnoma v resnici jako idealna ženska. Njegova podoba visi v njeni izbi, dasi je bil pojedel sedemintrideset češpljevih cmokov . . .

Gledali so in so se smehljali.

„Gospod, gospod, saj je res tisto!“ je nenadoma vzkliknil golobradi študent in dolga kravata mu je vztrepetala. Olga se je ozrla nanj, čutil je njen rahli, tiho zasmehljivi nasmeh in je povetil oči.

Grivar pa je govoril; nikogar ni videl in nikogar ni slišal; tudi ne Vere, ki je strmela nanj z bleščečimi očmi.

„Vsem, vsem blagim ljudem se bo tako izpolnilo . . . ne v banalnosti! Zdaj to globoko čutim, v tej uri, ki mi jo je Bog poslal za plačilo vsemu trpljenju, za povračilo vsemu izgubljenemu! . . . Tudi tisti golobradi fant, ki sem ga videl med vami — ali je še med vami, ali še stoji pred menoj? — tudi tisti fant, idealen in nedolžen, kakor je, bo doživel vso gnusobo in vso bridkost, kakor sem jo doživel jaz, na vse zadnje pa bo dosegel slavo in zveličanje.“

„Slavo boste dosegli in zveličanje!“ je rekla Olga in se je ozrla na fanta; fant pa je prebledel, kakor da je bil za hip pogledal v grozo brez konca.

„Ne bo se izpolnilo v banalnosti — v lepoti se bo izpolnilo. Tudi Jermanu — kje sem ga videl, kdaj sem ga slišal, kdo je? — tudi njemu bo dodeljeno slavno zveličanje . . .“

„Prepozno, prorok: v banalnosti se je izpolnilo!“ je vzkliknil Jerman; Vera je povetila glavo in je zatislila oči; Grivar ga ni slišal.

„In tisti gospodični, ki je prepevaje spremljala moje misli o sreči in slavi — videl sem jo; kje je? — tisti gospodični, ki sanja s trudnimi očmi v samoto in brezupje, tudi njej bo vzkliknil dan kakor ljubezniv ukaz iz samih svetih nebes . . .“

Vera mu je strmela v zakrvavele, motnožareče oči.

„Najlepše solnce, ljudje božji, prijatelji mili, pa je zasijalo meni samemu! Nič mi ne zamerite, zakaj

največ sem trpel izmed vas vseh! . . . Nisem upal, nič nisem mislil . . . prišlo je nenadoma, kakor blagoslov . . . od besednika mojega, Kristusa samega . . .“

Ko je stopil in omahnil, so se mu nehoté in čisto brez strahu umaknili za korak. Omahnil je, zgrudil se je na kolena, ali od slabosti, ali v brezmiselnem, v nebesa strmečem upanju.

„Zdaj se je vse izpolnilo, Milena!“

Obstrmeli so, zasmejali so se naglas. Pogledali so vdrugeč — obstrmeli so, zasmejali so se naglas. Olga je sedla na zofo, stisnila je lica v dlani, trepetala je in se je smehljala. Milena je stresla z glavo, da se je zazibala visoka frizura, zasmejala se je zvonko in je hitela v drugo izbo . . .

Kakor da se je bil po dolgem spanju, po dolgih sanjah sunkoma vzdramil v mrzli ječi, ozrl se po sivih stenah z osteklelimi očmi, tako je vstal Grivar. Opotekel se je preko izbe z dolgim korakom — opotekel se je prav mimo ogledala. Tam pa je pogledal, zastrmel je in nato se je zasmejal krohotoma.

Videl je namreč v ogledalu dolgega človeka, zelo malomarno oblečenega; ovratnik je bil na eni strani privihan, na drugi ne; kravata je visela na telovnik — vsa ohlapna obleka je smešno visela na grobih kosteh. Ampak obraz — ljudje božji, ampak obraz! Siv ali rumen, Bog vedi; kozav, koščen; takih obrazov nimajo umetniki; imajo jih pač tisti ljudje, ki jih razcapane in pijane podé ob nedeljah opoldne iz žganjarnic.

Zasmejal se je krohotoma in je vzkliknil, da se je razlegalo do spalnice.

„Grbec! Grbec! To je grbec, ki ni vedel, da je!“

Planil je na hodnik, nekdo pa je z dolgočasnim, skoro žalostnim glasom zaklical za njim.

„Gospod, vaš klobuk!“

Kakor slab igralec se je priklonil Grivar.

„Moj klobuk? Hvala, gospod, za moj klobuk! Lepa hvala, gospod! In če bo kdaj potreba, da vam napravim tako uslugo — z veseljem, gospod!“

Tako je šel.

VIII.

Pusta in tiha je bila noč, ko je stopil Grivar na cesto. Nikogar ni srečal; morda le videl ni nikogar. Govoril je naglas, kakor pijanec, ki so ga bili pognali iz krčme in ki z vnemo in resnobo nadaljuje grenko-visoki razgovor.

„Torej, ljuba duša, — ne v banalnosti! Ta lepota, ki se smeje sama svojemu veličastvu, da se Bog usmili, se ne bo dopolnila v banalnosti! Ves ta gnoj, ki sem ga bil natovoril pred svojo bajto, ne bo smrdel, temveč se bo čudežno izpremenil v zlató, kadar namreč posije solnce nanj! Tako je, tako smo sklenili in določili! Ne vidimo grbe, torej je ni! Gnoju smo rekli zlató, pa bodi zlató!... O bridkost, o sramota! Kaj je večje, ljuba duša: sramota ali bridkost? Zdaj, ko imamo časa in ko je prilika prijetna, premišljujmo in tehtajmo: Kaj je večje?... In zraven še to preudarimo: kaj je boljše — ali da se obesimo takoj, brez nadaljnjih ceremonij, ali pa da uredimo takorekoč svoje zadeve, poplačamo svoje dolgove, se poslovimo, izpovemo in mazilimo, kakor se spodobi kristjanu in davkopljučevalcu, ter se šele na vse to obesimo? Oboje je uvaževanja vredno!... O Kriste, moj Bog, tako bi se ne bilo smelo končati!“

Nenadoma mu je omahnila vsa moč, duše in krvi, kakor da je pljusnila na tla. Naslonil se je ob zid; cesta se je zibala pred njim, zibalo se je nebo, kakor silna svetla ladja.

„Ne tako, Kriste, moj Bog, ne tako!... Potrpi, drugače sem mislil!“

Kakor da se je polagoma dramil iz burnih, grozних sanj.

„Vse drugače sem mislil! Daj, dodeli mi, da so bile vse samo hude sanje! Saj sem že velikokrat sanjal, tako da so mi zjutraj še solze gorele na licih — in sem se ozrl, začudil sem se in solnce je sijalo! Recimo zdaj, da je tudi tako — da tudi ni bilo nič!“

Stisnil je senca v obedve dlani in je zastokal.

„Saj niso bile sanje!“

Komaj je tako vzkliknil, je prihitel nekdo mimo njega, sunil ga je ob komolec in je kašljaje izginil v mrak. Grivar je pogledal za njim, videl je njegov dolgi, upognjeni hrbet in se je silno prestrašil.

„Mikš! Dolgi Mikš! Jokavost!“

Nikogar ni bilo več, tudi koraki so utihnili.

„Pa kaj bi z Mikšem — umrl je; nanjo privezan, je skočil v Ljubljano! Prijetno in lepo smrt si je bil izmislil in zdaj je prišel, da me pozdravi ob tej poslednji uri! Zmerom je bil prijazen, celo po smrti se ni odvadil. Še pogledal me je, se mi zdi, in narahlo je pomignil z glavo, zamahnil z roko . . .“

In obadva je videl pred seboj, kakor sta bila sentimentalna in pijana; videl je obadva, kakor sta roko v roki, zvezana okoli pasu, planila v Ljubljano. In tako se je lepota njunih src, pa če je bila oškropljena od vrha do tal, na vse zadnje slavno razodela, sama v sebi dovršila.

„Mikš, dolgi Mikš, prikaži se! Razodeni, kako ti je bilo ob tisti uri!“

Poslušal je, slišal je le svoj hreščeči, spačeni glas, zamahnil je nejevoljen in je hitel v mesto. Še zgodaj je bilo, komaj enajst; iz krčem se je še svetilo, prepevali so pijani glasovi, ulice pa so bile puste in mirne.

Grivar je hitel, ker ga je bila obšla čudna želja, da bi nujno, nadolgo in čisto odkritosrčno govoril z Bogomilom Majerjem, gobezdalom. Ni bila samo želja; globoka potreba je bila in trdna zavest, da je tam, natanko pri Bogomilu Majerju, razodetje vseh skrivnosti; in da se bo tam nenadoma vse razjasnilo in izčistilo, kar leži zdaj na srcu temno in težko; ena sama čarovna beseda iz tistih gobezdavih ust — in vse uganke bodo rešene, odprla se bodo vrata v svobodo . . .

Tako je romal od krčme do krčme; v najbolj umazani ga je zalotil. In hudo se mu je storilo pri srcu, ko ga je ugledal nekrščansko pijanega. Sedel je tam v družbi čudnih ljudi, kakor da jih je bil po jarkih nabral, in smejal se je krohotoma neotesanim krakovškim kvantom.

„O Bogomil!“ ga je žalosten pozdravil Grivar.

„Kaj ta jokavi Bo-ógomil?“ se je zasmejal Majer. „Prisédi! Jaz šele pijem, da se napijem, ti pa si od rojstva pijan — to je vsa skrivnost! Ogledalo sém! Poglejva se v ogledalo: kdo ima bolj rdeče oči, kdo bolj siva lica; in kdo je ‚ves zanemarjen‘ kakor Hamletova Hekuba? To razbistri ter pretakaj solze in morálo na svoj račun!“

„Tolažbe sem te prišel prosit, ne krivih besed!“

„Že ko si na pragu stal, sem spoznal, da si prišel tolažbe prosit!“

Ljudje iz jarka so nenadoma silno zakričali; pesem je bila; izmed tistih lepih pesmi, ki imajo vsak večer drugačno besedilo in drugačno melodijo, kakor so pač pevci in kakor je vino.

Grivar se je sklonil k Majerju.

„Ne prepeval bi nocoj — stopiva drugam!“

Bogomil ga je pogledal po strani, pel je z grmečim glasom; ko je bila pesem pri kraju, je napravil klafterski požirek, nato pa je izpregovoril.

„Ali si bil tam nocoj?“

„Tam sem bil.“

„Torej je stvar taka: namesto da bi dalje živel, si hotel živeti še enkrat! . . . Le tukaj govoriva o tej stvari; ne zmenijo se za naju; na spodobni cesti in v spodobni izbi pa bi se zmenili — in v samoto se mi noče! . . . Še enkrat si hotel živeti; nazaj si strmел, namesto da bi gledal naprej! Seveda bi ti bilo pogodi, tudi jaz bi se ne branil — dvakrat živeti bi ne bilo napačno! Izbrisati, kar je bilo, treščiti za vekomaj v brezdanjo praznino — ej vruga, kdo bi tega ne storil? Ampak o takih rečeh človek le sanja, zato da mu je milo pri srcu in da si prežene čas! Zapomni si, uboga duša, in zapiši si pod ogledalo: ne pravi se, še enkrat živeti ali drugače ali nanovo; temveč pravi se, naprej živeti! In če misliš, da te je sram, in če misliš, da si preplah in preslab in da ti je zid zagrabil pot — pa stori kakor tista dva prismojenca! Nazaj ne moreš, ljuba duša! . . . To je moja modrost, če si vprašal zanjo!“

Grivar je strmел predse; ko je sedel in pil, se ga je lotila globoka utrujenost, omotici dodobna.

„Grenka modrost! . . . Torej ni, praviš, novega življenja?“

„Ni!“

„Torej praviš, da je treba gaziti to cesto naprej, z vsem bremenom, ki ga je naprtilo to klavrno življenje od rojstva do te strašne ure? In da človek ne more odvaliti bremena, ne da bi se zgrudil sam? Vso sramoto nositi, vso to grozno zavest izgrešenosti, nepotrebnosti in brezcilja! O prijatelj, kako bi hodil!“

Majer je namršil obrvi in se je ozrl nanj, ves zlovoljen.

„Nisi sam! Ne glej zmerom v ogledalo — tudi drugam poglej! . . . Drugi hodijo, kakor jih vodi življenje; delajo, kar jim je ukazalo življenje! Izbirati si ceste ne moreš; rajši torej glej, da se ne spotakneš, če te je zvezda bila zvalila na klanec!“

Po tretjem kozarcu se je Grivarju zmeglilo pred očmi; ni mogel več bistro misliti in jezik mu je bil težak.

„Morda je vse res . . . take besede so, kakor da bi bile napisane . . . Ampak da bi ti vedel, kje sem bil nocoj! V preteklost, praviš, da človek ne more — jaz pa sem bil v preteklosti . . . ne v tisti umazani, grdi; tisto nosim na hrbtu in k tlom me tišči, da se Bog usmili . . . temveč v tisti preteklosti sem bil, ki sem jo sanjal, pa je Bog ni dodelil mojim živim očem . . . Eno uro sem jo užival v vsej neskončni sladkosti . . . eno uro sem živel novo življenje . . .“

„Pa ti ni dovolj?“ je vzkliknil Majer. „Kdo je med nami, ki mu je bila taka milost dodeljena?“

„Kako bi zdaj drugam, kako bi zdaj naprej, ko sem videl paradiž? . . . Da sem spal, da sem sanjal, vzdramil bi se in bi hvalil Boga . . . Tako pa so se duri zaloputnile, pogreznilo se je v banalnost, kar sem gledal z živimi očmi . . . Mnogo bremen sem nosil, tega ne morem!“

„Ga boš že nosil, pa še dolgo in daleč ga boš nosil! So namreč ljudje na svetu, ki bi na dlani prenašali tvoj tovor in bi še mislili, da je piškot! . . . Tam, kjer si bil nocoj, si videl ljudi, ki niso trpeli manj od tebe; ampak ti nisi videl njih trpljenja, zato ker si strmел v ogledalo. Mlad študent zahaja tja,

poznam ga; in kakor mu še brki ne poganjajo, je že stopil na svoj strmi klanec; strmejši bo morda, nego je bil tvoj . . . Ampak to so nauki in primere; a to je krčma, ne kateder, in ti nisi ukaželjen mladenič, temveč osivela jokavost! . . . Pijva!“

Majer je vzdignil kozarec, Grivar pa ga je prevrnil. Zakaj v tistem trenutku je udarila ura na steni in je bila polnoč. Izvilo se je iz megle in iz omotice kakor krik od onkraj življenja.

Vstal je, omahnil je za mizo, da je prevrnil stol.

„Pred polnočjo da naj pridem, je rekel!“

„Kdo je rekel?“

„Tisti hudodelec z zelenimi očmi . . . Pred polnočjo, je rekel, da naj pridem!“

Majer je prebledel, kakor je bil pijan.

„Tak pojdi, klada, tak pojdi!“

Grivar je šel, Majer je planil za njim.

„Kam pa kolovratiš? Kaj več ne veš, kje si doma? In tak je bil v nebesih! Kaj pa boš zdaj na Rimski cesti? Tam je tvoja pot! Le v klanec se opotekaj, pijanost, le v klanec! Eno blamažo je použil in tri kozarce, pa je ob pamet!“

V hladni noči se je Grivar osvestil; nameril se je z dolgimi koraki proti domu; glava ga je zaboleda in truden je bil.

„Le spati, oči zatisniti — pa bodi, kar je bilo in kar je!“

Majer je gledal za njim, dokler ni utonila v temo dolga črna senca . . .

Ves se je prestrašil Grivar, ko se je zableščalo nad njim svetlo, napol zagrnjeno okno; izpreletel ga je mraz do srca in kolena so se mu zašibila.

„Nisem mislil nanjo — na svojo rešenico, tolažnico! Nikoli nisem mislil nanjo; od začetka ne! V opaljen pesek je izlivala svojo ljubezen, dokler je ni prelila do kaplje . . . Grešil sem . . . pred teboj klečim, rešenica, tolažnica!“

V temni veži je zapalil užigalico, šel je s težkimi koraki do duri in je prestopil prag.

Tik pred njim je stal Lavrin. V obraz je bil zelo bled; gledal je mirno, s tihim pogledom, polnim žalosti in sočutja.

Dolgo minuto sta si stala čelo pred čelom, oko pred očesom. Usta so molčala, misel pa je odgovarjala misli. Težko, tiho, počasi je govorilo v srcih.

„Spoznal sem te in ves tvoj greh, bled kakor si!“

„Kdo je grešnik, ti ali jaz? Kdo je dobrotnik, ti ali jaz?“

„Skril si se v noč!“

„Ali te nisem vabil v to noč še nocoj?“

Oko je gledalo v oko. Z upognjeno glavo se je okrenil Grivar; z upognjeno glavo je Lavrin prestopil prag in je tiho zaprl duri . . .

Na zofi je sedela žena v beli ponočni halji; glava je slonela na blazinici; obraz je bil ozek in ves bled; oči so gledale veselo, ustnice so se smehljale; in vse krvave so bile; ozek curek krvi se je vil od ustnic preko vrata na belo haljo.

„Pozdravljen!“

Beseda brez glasu, kakor da je govorila stena.

Grivar je stal visok in bled in trepetajoč pred njo. Vse, kar je bilo v njegovem srcu, se je takrat prevalilo v silnem loku; podoba se je obrnila; kjer je bila nekdanj laž, je bila zdaj resnica.

Vztrepetal je v mrzlici, vzdignil je nad glavo obedve roki in je pokleknil.

„Ne zavrzi me, tolažnica, svetnica!“

„Tudi ti me ne zavrzi!“

„Trpela si, in nisem videl tvojega trpljenja!“

„Trpel si in jaz sem te videla!“

„Vso strašno pot sem hodil s teboj, za roko sem te držal, pa ti nisem videl v obraz in v srce ti nisem videl!“

„Hodila sem s teboj in sem ti videla v srce in v obraz!“

„V zvezde sem strmел in te nisem videl, nisem videl tvoje bolesti!“

„V zvezde sem koprnela in ti nisi vedel; osamelo je moje koprnenje!“

„Osamelo kakor moje!“

„Ali veš o tistem večeru, ko si stal nad menoj?“

„Ne reci!“

„Ko si stal nad menoj in si vzdignil roko? Izpod trepalnic sem te gledala.“

„Ne reci!“

„Ali veš, da sem tudi jaz tako stala nad teboj? Da nisi v tistem trenutku zavzdihnil, zastokal!“

„Videl sem te — v svojem srcu sem te videl!“

„Končati v enem samem hipu svojo ljubezen in svoje koprnjenje in svoje življenje!“

„Ne več, Minka, ne več! Čas je še: odpriva oči, srca odpriva, stopiva na svetlejšo pot — glej, novo življenje je pred nama!“

„Daj mi robec, pa z ruto me odeni do vratu! . . . Nisem ga ljubila, tudi tebe nisem ljubila . . . svojo misel samo, svojo lepo misel, v zvezde strmečo . . .“

Grivar je planil, objel jo je z obema rokama, vzdignil jo je v naročje. Kri se mu je izlila preko obraza . . .

* * *

Teden dni po pogrebu je stal Grivar v dolgi sivi halji pred mokrim ilom in je gladil z lopatico nad čelom nedovršene podobe. Zlovoljen je bil in žalosten — v srcu miren kakor nikoli.

„Jasno čelo bi rad napravil — in glej, podoba njena sama ne mara jasnega čela! Čez noč se napravi guba sama, se vzboči obrv! . . . Sedem dni je že, Minka, sedem dni, in ne usmiliš se!“

Gledal je nanjo; čelo je bilo resno in žalostno, ustna pa so se smehljala.

„Naredil sem!“ je zaklical fant pod njim. Ležal je na tleh ves blaten; iz odpadlega ila je z neokretnimi rokami napravil obraz — jasno materino čelo je pozdravljalo iz njega.

Grivar je vzkriknil, visoko je vzdignil fanta, kakor je bil blaten.

„Zahvaljen tisočkrat! Sveta misel je bila, da sem ti rekel Martinus, bojevnik! Mojo pot boš hodil, vse strmejšo in svetlejšo, jaz pa te bom vodil za roko!“ . . .

Samó pobožal je in čelo na podobi se je z asnilo. —

Ob tisti uri je nastopil Grivar svoje novo življenje.

Dve nevesti.

Spisal C. Golar.

1.

Zrinjčev Andrejko in Mirtova Tončka sta pasla na Gradišču. Belo-kodrasta čreda ovc in jagnjet, ki jih je vodil zvitrog oven, je bila razkrojljena po rahlo napeti planici in po okroglem holmcu, trgala in hrustala je travo ter pisano spomladno cvetje, s katerim se je nakitil in ozaljšal hrib in dol, gora in polje. Po temni in sočni zelenjavi, po rdečih in modrih cvetovih, ki so kot oči gledali iz zemlje, se je razposajeno poigravalo par rumenih metuljev, iz smrečja je klical kos. Hrib se je spuščal s treh strani v dolino, in prav na robu so se krušili in drobili razpadli ostanki starega gradu. Zidovje je bilo vse zrušeno in razvaljeno po zemlji, bilo je samo še kamenje, zvrhano v pusto grobljo, prerastlo in zakrito z bohotnim bršljanom in srobotom, zavitim in zapletenim po skalah.

Pastir je bil nekaj starejši od pastirice, a bila sta oba še napol otroka, bosa in z dolgimi leskovimi šibami v rokah, s katerimi sta švigala po zraku. Andrejko je imel na glavi okrogel, zelenkast klobuček, in polno petelinovega perja za trakom, v lica je bil bledikast in z neko resno, trpko črto okoli ust. Zelo tenak je bil in na pogled še višji od deklice, ki je gledala z živimi, rjavimi očmi razposajeno in veselo in imela zdrava rdeča lica, kakor bi gorela roža na vsaki strani obraza. Zavita je bila z veliko, kockasto ruto od vratu do pasa, da ji ni mogel do živega pomladni veter, njeno krilce je bilo kratko in je segalo komaj do kolen. Stala sta drug poleg drugega in se razgledavala na-

okoli, po beli čredi in vaseh v dolini, po temni gori in nestanovitnem nebu.

„Poglej, Tončka,“ je zaklical Andrejko, „mavrica vodo pije! Joj, to je visoka, ali si že videla tako lepo? Rdeča, zelena, plava —“

„Kje, Andrejko? Aa tam! Saj res! Zlata, rdeča, plava —“

Ali ne pije Sore? Kaj ne, če grem k Godeškemu mostu, pa jo lahko primem z rokami in po njej splezam gor na sredo nebes. Med angele bi se pomešal, ki hodijo s kanglicami po mavrici.“

„Ali bi ne vzel mene s seboj? Za suknjico bi se te prijela, pa bi šla skupaj. A če bi naju angeli ne marali? Morda je kakšen hudoben vmes, in tisti bi naju vrgel z mavrice. Ali misliš, da bi naju ne?“

„Ne vem! Jaz sem enega že videl. Belo srajčko je imel in zlate prste, pa perotnice kot naši golobi. Po nebesih je letal in lovil zvezde. Polno naročje jih je imel.“

„Zakaj pa nisi meni povedal?“

„Saj sem mislil, pa sem se prej zasmel, in zato mi je angel tako jezno zažugal s prstom in zagnal zvezdo vame. V nos mi je priletela, da me je zapeklo, pa naglo odskoči, ko sem jo hotel prijeti, in zleti spet na nebo.“

Tončka je strmela in gledala v mavrico, lepo pisano in silno visoko. Stala je pri Sori in se vzpenjala čez vse obzorje, nad poljem in gozdi, in tam pod gorami, ki so bile vse v zlati megli, se je izgubljala. Nebo na izhodu so zakrivali črni oblaki, in od njih se je zgrinjala proti zemlji gosta štrena. Vse je bilo zavito s temnim zagrinjalom, in nad mavrico so se kopičile pepelnate mreže, ali na drugi strani, proti poldnevu in zapadu, se je bleščalo solnce globoko izza plamenečih grmad. Popoldansko nebo je gorelo z ogromnim svetložarečim in škrlatnim plamenom, in mavrica ga je delila. Tu solnce in zarja in ogenj, tam mračno in osorno zagrnjeno nebo.

„Stara mati so dejali, če bi šel po golih kolenih do mavrice, bi dobil tam tri vreče cekinov in polno glavo uši. Ali boš sama gledala na ovce? Kar šel bi!“

„Saj res, ti greš, med tem pa mavrica izgine. Kaj pa potem?“ Pogledala ga je zelo modro in pokimala z glavo. Oba sta se zamislila.

„E, pa rajši ne grem! Saj cekinov je dovolj tudi na Gradišču, samo v zemlji so zakopani. Naš hlapec je videl oni dan grajsko gospodično, ki je sušila na rjuhah cekine. Tam jo je videl, poglej, kjer je tista stara groblja in macesen zraven nje. Zelo je bila lepa, srebrne šolničke je imela in židano kočemajko, namesto gumbov pa tolarje. Sem in tja je hodila, in lasje so ji plavali po hrbtu. Vsa je bila zagrnjena vanje kot v zlato prejo. In jokala je, tako žalostno je jokala, da je tisti-le macesen začel šumeti. Tolažil jo je, in solze so mu kapale od vej. Hlapec se je pa sklonil k rjuhi in vse žepe si je nasul s cekini, ko je gospodična zavila okoli groblje. A nato ga pogleda, in zlato se kar pogrezne v zemljo, in kjer je stala gospodična, je izginila črna kača med skale. Hlapec je pa imel v žepih mesto cekinov same smeti.“

Tončka je sklenila roke in se tesneje stisnila k Andrejku.

„Saj bi vendar hlapec gospodični ne smel vzeti cekinov, ko je bila tako žalostna. Ali je šel k izpovedi?“

„Ne vem. Zato ga je pa še tisto noč strašilo. Nekaj je jokalo na našem vrtu, in ko je pogledal, je videl belo ženo. Tako je bila visoka, da je segala do zvezd.“

„Do zvezd!“ Tončka se ozre na nebo in se začudi.

„Kje je pa mavrica? Glej, nikjer je ni več!“

Oba sta gledala na nebo, ki je bilo že vse prazno. Gosta štrema je padla na zemljo, pisane ceste po visokem oboku ni bilo, in solnce se je skrivalo za blestečimi oblaki.

„No, kam je neki šla! Pa kako, da noben angel ne pade na zemljo? Jaz bi ga tako rada srečala.“

„Kako si čudna! Angeli hodijo okoli samo po noči. Naš hlapec —“

Andrejko ni mogel izgovoriti, zakaj v tistem trenutku se je na vso moč ustrašil.

„Kje so pa ovce?“

Ostrmela je tudi Tončka. Iskala sta jih z očmi, ali ni jih bilo nikjer, kakor da jih je vrana pojedla.

„Ti, če jih je vzela grajska gospodična?“ Tončka je pomenljivo majala z glavo, in njene oči so nekaj očitale Andrejku. „Zakaj je pa vaš hlapec tako hudoben?“

„Eh, saj vem, za gobami so šle! Počakaj me tukaj, takoj jih dobim. Tam gori so v grmovju kakor zadnjič. Poslušaj, ali ni zavekala belka?“

Andrejko je odhitel po planici in po griču, ali komaj se je skrtil za smrečjem, že je planila Tončka za njim:

„Počakaj, mene je strah! Kača je pogledala iz skal!“ Silno je zaihtela in vsa preplašena zletela za Andrejkom. Lezla je po griču in zavila okoli roba, a na drugi strani je klical Andrejko:

„Ne hodi za menoj, tu je trnje!“

„Andrejko, Andrejko“ je jokal njen glas in se izgubljal v gori.

„Belka, belka!“ je vabil pastirček. „Soli, soli, mrkač!“

„Tanek jok je odmeval po gozdu, a za čas je vse utihnilo. Kar zacinglja zvonček v grmovju, in beloruno jagnje priskače po griču, za njim se je gnala ovca, in v trenutku je bil ves grič pobeljen. Vsa čreda se je valila proti planici okoli Gradišča, in sredi nje je sopol Andrejko. Ustavil se je na planoti in zaklical:

„Tončka!“

Nihče ni odgovoril. Klical jo je dolgo časa, a nazadnje je legel v travo. Zelo je bil upehan in po nogah so se mu vile rdeče praske. Ležal je in čakal. Truden je bil, loteval se ga je spanec, da so se mu same zapirale oči. Andrejko ni hotel zaspati, zakaj bal se je za Tončko, če bi se izgubila v gori in tudi ovce bi šle lahko zopet za gobami.

„Tončka, Tončka,“ so ponavljale njegove ustne. „Kje pa si, pridi k meni, saj si moja!“

Naenkrat zasliši za seboj strašno grmenje, potegnila je ostra sapa, grmovje okoli njega se je začelo

viti in trepetati in drevesa v gori so se zašibila. Hkrati zasliši lomastenje in rožljanje v skalah, Andrejko se ozre in ves onemi.

Za njegovim hrptom je stala velikanska kača. Neznano je bila dolga in vsa črna, glavo je nosila visoko pokoncu in vrhu nje je sijala srebrna krona. Andrejko je trepetal in hotel zbežati, ali od strahu se ni mogel ganiti. Kača se privali prav tik njega, vzpne se še više in izpregovori:

„Ne boj se me, Andrejko, jaz nisem kača, ampak zakleta grajska gospodična. In ti si izvoljen, da me rešiš, kar ti bode v veliko srečo. Ko boš velik, potrkam ponoči na tvoje okno in te pokličem. Takrat moraš vstati nemudoma in iti z menoj na Gradišče. Planila bom proti tebi, a ti bodi srčen, udari me z leskovo šibo, in rešena bom. Pri priči se izpremenim v grajsko gospodično, mlado in zalo, kakor je še nisi videl. Iz razvalin bo vzrastel krasen grad, in izprehajala se bova po dvoranah in se radovala. Z zlatimi lasmi te bom zagrinjala, z belimi rokami objemala in z rožnimi ustnami poljubljala. Neizmerno bogastvo bo tvoje, polne kadi suhega zlata bodo shranjene v kletih, in okoli gradu bodo zorela rajska jabolka. Ali ostati moraš nedolžen in zvest meni, ker jaz sem tvoja nevesta; druge deklice ne smeš poljubiti. Ako se oženiš z drugo, ostanem zakleta še tristo let. Čakaj name in me ne pozabi, drugače ti gorje!“

Andrejko je drhtel po vsem telesu in od groze ni mogel dihati, ko je slišal strašno kačo govoriti s človeškim glasom. Visoko se je vzpenjala nad njim in njene oči so krožile in se bliskale kot žareči krogli, srebrna krona na glavi pa se ji je blestela in gorela z belim plamenom. Vse dolgo telo se ji je vilo in valilo v kolobarjih, z repom je rožljala po skalah, da so se kresale iskre. Iznova je zagrmelo v zemlji in kakor bi trenil, je izginila kača. Pred njim pa je stala Tončka in ga jokaje klicala. Sklonila se je k njemu, z rokami ga je objela okoli vratu, in njene solze so močile njegove lase. Sklonil se je napol pokoncu in se plašno oziral naokoli, a videl ni drugega, kakor svojo belo čredo, ki se je stiskala k njemu in Tončki.

Belka je stala pred njim in mu lizala okrvavljene noge, jagnje z zvončkom mu je leglo v naročje.

„Andrejko moj, kmalu bi se izgubila. V gori me je nekaj klicalo, šla sem za glasom in na robu propada je stala bela žena in me vabila k sebi. Andrejko, kako se bojim!“

„Tončka, ali si slišala!“

„Mene je strah, Andrejko! Saj te imam rada! Zakaj gledaš tako strmo, glej, jaz sem pri tebi. Nič več se ne bojim bele žene, saj si ti pri meni, Andrejko!“

„Tončka, ali si videla kačo, veliko kačo, ki je imela srebrno krono?“

„Nisem. Ali si jo ti videl?“ Še močneje se ga je oklenila in svoja lica, vsa goreča in solzna, pritisnila k njegovim. Poslušala ga je verno in z obema ročicama objemala njegovo glavo.

„Kakšna kača je bila! Dolga kot žrd in vsa črna, pasjo glavo je imela, namesto oči je telo in gorelo žareče oglje, na čelu pa je sijala krona. Rekla je, da moram biti njen.“

„Andrejko, in ti si ji obljubil?“

„Obljubil nisem, ali gledala je tako strašno, in zdaj hoče biti moja nevesta.“

„Kača naj bo tvoja nevesta? Ali nisi že meni obljubil, da si moj? In da se popeljeva v cerkev, kakor Rožmanov Francelj z našo Metko? Andrejko, ali nisi moj?“

„Če bo kača pozabila! Veš, srebrno krono je imela in rekla je, da je grajska gospodična.“

„Grajska gospodična! Ali tista, ki je zakleta in ki je zlato sušila?“

„Seveda je tista! Naš hlapec jo je hotel okrasti in zdaj je prišla pome!“

„Poglej, saj je ni več! Zdaj si lahko moj!“

„Saj sem tvoj, ali kača! Dejala je, da me pride poklicat. Skozi okno bo pogledala in jaz moram ž njo. Tončka, ne veš, kako se je bojim!“

„Le nič se nikar ne boj, saj te jaz ne pustim! Le naj še pride kača, kar udarila jo bom! Vstaniva, poglej, solnce je že zašlo!“

Vstala sta in, držeč se za roko, šla proti čredi, ki je polegla sredi planice. Pusto in tiho je bilo Gradišče, tu in tam se je zganil bršljan, drobna ptica se je skrila v grmovju in vitki macesen je stal sam sredi zapuščene groblje, po kateri so se razprostirale temne sence. Gora je črnela in se nemo zavijala v noč, le gori na vrhu je ležala megla, kakor bi gledala v dolino bela žena. Solnca ni več bilo, za gozdovi pa se je utrinjalo in mrkalo in zapadno nebo so zakrivali oblaki z rdečim plaščem.

Andrejko je švignil s šibo, da je završalo po zraku in zaklical: „Ho-oj, ali ste se napasle, maroge?“

„Janjček, janjček,“ je vabila Tončka, „vstani, gremo domov! Zaj se bo prikazala gospodična, ali te ni strah?“

Jagnje je priskočilo in zažvenkljalo z zvončkom, dve beli glavi sta skočili skupaj, začela se je prerivati vsa čreda proti bregu in se zagnala v dolino. Prvi je šel oven in moško pritrjeval z rogovi, za njim sta silili dve ovci ter tiščali druga v drugo, katera bo prva. Sredi teka sta se ustavila dva janjca in se naskočila, začelo se je potrkavanje s trdimi bučami, dokler ni padla Andrejkova palica. Zadi je šla Tončka in nesla mlado jagnje v naročju, a nje se je tiščala stara ovca.

Temnilo se je hitro, smreke in bori zadi so zašumeli s težkimi vejami, kakor bi se bali hladne noči, in v dolini, tam daleč sredi polja se je zasvetil ogenj. Med belimi oblaki na nebu je zasijal ščip z bledo, mrzlo svetlobo, drobna zvezda je pomežiknila in ugasnila, zopet je zamigljala in se skrila pod oblačno odejo.

Tončka je dohitela Andrejka, ki je šel sredi trume, plašno se je ozirala proti Gradišču, kjer se je že zgrinjala meglena noč.

„Če me ni videla grajska gospodična, da hodim s teboj! Zakaj pa ji nisi povedal, da si moj, vidiš, kakšen si!“

„To in pa nič! Saj pride pod okno in takrat ji bom povedal, kar ji gre! Srebrno krono ji vzamem, njej pa dam s šibo.“

Tončka se je sladko in veselo zasmejala ter pogledala Andrejka z živimi, hvaležnimi očmi. Prijela ga je za roko in dejala:

„Jutri pridem na vse zgodaj k vam. Na grajsko gospodično pa moraš čisto pozabiti, drugače ne grem več na pašo s teboj.“ Pastir je tiho nekaj premišljeval in zamahoval nad čredo, ki se je že pripodila v vas. Hiše so strmele v temi, skozi strehe se je kadil dim, in ob potoku sredi vasi je stalo dvoje vaških deklet.

„Veš, nič več te ne bom imela rada.“

„Zakaj ne! Še ne mislim več nanjo! In v nedeljo pojdem s hlapcem na Gradišče. Vse cekine pobrem gospodični z rjuh, saj jih ji ni treba.“

Hrabro je govoril in se jezno ozrl proti gori.

Z glasnim meketanjem so se ovce zapodile proti Zrinjcu in se zgnetle v stajo, Andrejko pa je moško del roke v žep in rekel hlapcu, ki je žvižgljal ob vratih:

„Koliko cekinov ti je dala grajska gospodična?“

„Ali ne veš? Dve noči sem jih štel, tretjo sem pa zaspal, ker me je zagrnila z zlato štreno. In nato me je v spanju okradla.“

„Jaz pa sem videl nekaj drugega,“ je odgovoril Andrejko, „pa ti ne povem. Tončka, pojdiva v hišo!“

Stopila sta na prag, in Andrejko je zaklical: „Mati, ali veste kaj novega? Oče, kačo sem videl s srebrno krono!“

„Kaj si videl?“ se je zasmel očel, droben kmetič s sivimi razrastlimi obrvmi in redkimi lasmi.

„Kačo! Srebrno krono je imela.“

„Ali je bila jara?“

„Tega pa nisem pogledal,“ je modro odgovoril.

„Hlapec Lovrač je pa videl tudi steklega polža.“

Andrejko in Tončka sta se glasno čudila, a dečku se je zazdelo, da se očel šali.

„Zares! Grajska gospodična je zakleta v kačo in meni je naročila, da jo rešim!“

„Kaj ne praviš? Kdo ti je pa spet to povedal?“ se je začudil Zrinjc. „Ali hlapec Lovrač?“

„Sama mi je povedala. K meni je prišla na Gradišče in zlat grad mi je obljubila.“

„O, Andrejko, jaz bi ga pa vzela,“ je rekla mati in pobožala dečka po laseh. Bila je za čudo podobna možu, mehkih, nagubanih lic in pohlevnih očel.

„Presneto, Lovrač bo fanta vsega zmotil,“ je tožil oče. „Sedaj že pravi, da je videl zakleto gospodično.“

Andrejko je spremil Tončko domov k Mirtovim in vsa hiša se je čudila njegovi kači, ki nosi srebrno krono.

2.

Kako hiti vse rasti, rasti na svetu! Poglejte oni krasni, vitki javor na visoki gori ob robu zelenega lesa, pod planino, sredi smrečja in kostanja! Pred nekaj leti ni bil še večji od praproti, ki se je gostila okoli njega, a nenadoma, kakor pred očmi se je vzdignil ponosno in prosto v čisti gozdni zrak, kakor bi zletel na širokih perotih. Košato krono nosi sedaj na temenu, bujen plašč na plečih, in tako strmi v sinjine, strmi in hrepeni. Mehke sape mu pihljajo okoli vedrega čela, mrzli sever vrši skozi in mimo njega, sneg ga zasiplje in zagrinja z blestečo odejo, solčni žarki predejo po njem plameneč pajčolan. Ali javor se ne meni za božajoče objeme in robate viharne pohode, za biserno-snežna zagrinjala in žarke niti, javor strmi in hrepeni.

Kako hiti vse rasti, rasti in cveteti na svetu! Više v gori tik zelenega lesa, ob robu rožne planine, sredi temnih trav in dišečih zelišč in divjih rož je vstala in se pognala v zrak bela, deviška breza. Tanke, nežne veje spleta okoli sebe v senčen šator, ziblje se, kakor bi plavala po vedrini, šumlja, kakor bi vabila v goste. Njeni drobni vršiči krožijo in rajajo, oziraje se v nagle oblake in pijejo roso in solnce. Breza raste in se razgledava po planini in po gozdu, a nekega jutra je vsa vztrepetala in se zavzela. Zašumela je in povесila svoje bistre oči k mlademu, vitkemu sosеду. Tik pod njo stoji zeleni javor, stoji in hrepeni k njej.

Dolgo je že, kar nismo videli Zrinčevega Andrejka in Mirtove Tončke. Dolgo je že! Ali je bilo to tisto leto, ko sta sanjala o grajski gospodični, ko se je pokazala črna kača? Takrat je bilo, in tudi krasno mavrico sta videla. A temu je že davno, davno, in Bog si ga vedi, koliko zarij je že zasijalo od tedaj, a ne samo zarij! Koliko pomladi je že cvetelo od tiste dobe, ne vem, če bi jih mogel prešteti na prste desne roke!

A ovce in janjci se še pasejo po planici in holmcu okoli Gradišča, ali pastir je čisto drug deček. Trde lase ima in trmasto čelo, kratek vrat in široka pleča, vriska na ves glas, kakor bi grmel, poka z bičem in luča kamne v dolino. Tudi pastirico ima, močno, ogorelo dekle, ki leži na travi in igra na orglice, izpod visoko prepasanega krila pa ji gledajo od solnca ožgana, krepka meča. Gotovo je zbežala nesrečna grajska gospodična, nežna zlatolaska, z Gradišča pred to zdravo, razposajeno družbo, in nič več ne suši zlata na blestečih rjuhah ob solnčnih poldnevih ali belih nočeh, samo črna kača gleda še sovražno iz groblje in čaka, čaka, kdaj pride tisti, ki jo odreši.

Andrejko orje na njivi. Visok je in močan, lep mladenič, samo na obrazu ima še zmerom nekaj deškega in okoli ust trpko črto, a v zamišljenih očeh mu drhti plaho hrepenenje. Pri volih hodi Lovrač, previdno in polagoma vodi žival ter se ozira na mladega orača, ki mu je korak še negotov ter se mu vidi, da še ni vajen tega dela. Časih ga vrže drevo iz razora, da se opoteče na leho, a naglo poprime še krepkeje za leseno orodje in stopa varno za plugom. Skoro bo zorana vsa njiva, črne plasti zemlje se svetijo na solncu, vročina puhti in znoj stoji na Andrejkovem čelu. Vrane letajo okoli oračev in zobljejo mastne ogrce, okoli na desno in levo zori rumena pšenica in poveša trdo, polno klasje.

Priorala sta na konec njive, in tam drži cesta sredi polja pod vasjo. Že sta obrnila, in Lovrač je glasno poganjal, ali Andrejku se je zazdelo, da ni vse v redu, in zato je zaklical: „Stoj!“ Z vso močjo je potegnil drevo k sebi, prestavil kolca in globlje zastavil lemež v zemljo. Mimogrede se je ozrl še enkrat na cesto, ker se mu je zazdelo, da mu je mimo oči zletelo in zableščalo rdeče, žensko krilo. „A—hm!“ se je odkašljeval Lovrač. „Je že prava! Tista je, ki noče slišati o grajski gospodični!“ Veselo se je zarežal in pomežiknil Andrejku.

Po cesti je prihajala iz druge vasi sem mlada deklica, nedeljsko obleko je imela na sebi, rdeča srčeca so bila posuta po plavkastem krilu, in belo-rožna jopa se je tesno ovijala njenega stasa. Pod pisanim robcem

se je smehljajal rdeč, mlad obraz, lica so se svetila gorko in sveže, polne, zrele ustnice so se modro držale, a smeh je stal na straži, da zazveni skozi kipeča, sladka vratca. Že je bila mimo oračev, in stopinja je obstajala, zakaj cesta je bila na debelo in široko nasuta s kamenjem, in res bilo bi škoda njenih svetlih, malih čevljičkov. V tem se oglasi Andrejko:

„Ali nisi ti, Tončka?“

Obstala je in pogledala na njivo, in že so se sprožile ustnice in izza zobkov je prikipeel smeh.

Mesto odgovora je odmajala z glavo.

„E, če bi ne vedel, da si ti, pa bi te ne poznal.“

„E, če bi ne vedela, da si Andrejko, pa bi te ne poznala,“ ga je oponašala hudomušno. Z njive je prišel glas, kakor bi se vol odkašljeval, pa belček in rumenček sta se pametno božala z rogovi in bila z repom po sitnih obadih in brencljih, le hlapec Lovrač je širil usta.

„Lej jo, Tončko, ali se še nisi omožila! Pri nas se mislimo kmalu! Ženina imamo, in tista zlata nevesta z Gradišča je že dvakrat povprašala. Andrejko ti bo že povedal bolj natanko.“

„Ti pa tudi ne znaš drugega kakor nagajati. Nič več ne maram zate, presneti Lovrač!“ Dekle je našobilo ustnice in se ozrlo v stran.

„Ali greš od strica?“ je pohitel mladi orač. Ves vesel in žareč mu je bil obraz. „Pridi jutri k nam! Očka zmerom pozveduje po tebi, zares misli, da si šla k nunam.“

„Kaj praviš! Saj bi šla, pa bi se preveč jokali za menoj. Tistemu Zrinjčevemu Andrejku povej, naj bo jutri popoldne doma. Mogoče pridem v vas.“

„Mati bi tudi rada govorila s teboj. Zmerom pravi, da se ji je sanjalo o tebi.“ Andrejko je hotel v naglici dekletu še povedati, da je tako zala kakor nobena, ali bil je ves nemiren in sam ni vedel, zakaj mu je tako prijetno pri srcu.

„Pri nas je zares hudo,“ je pravil Lovrač. „Taka žalost, kar nismo videli Tončke! Samo Andrejku ni nič mari, ker se ženi na Gradišču. Zadnjič sva naštel trinaest rjuh samih cekinov; uprav so se sušili na vrtu.“

„Le čakaj me, Lovrač! Ti jih boš še dobil od mene,“ mu je zapretila Tončka in pogledala Andrejka, a njemu so se svetile oči veselja, in ni več rekel besede, zakaj mlada sosedka mu je tako posvetila v srce, da ni mogel danes ne govoriti ne misliti. Odšla je že in bila je blizu vasi, Andrejko pa je še gledal za njo; včasih se je ozrla, in tedaj sta se zasmejala oba.

„Hm, hm,“ je zapel Lovrač, „ne vem, ne vem. Grajska, praviš, bi te rada imela, v podobi kače te je snubila, ko si še ovce vodil na pašo. Sedaj si pa pri Tončki pustil svoje oči, in rad jo imaš, da bi jo dejal v nedrija. Pa bo že, ker si pameten.“

Andrejko je še strmel proti vasi, in Lovrač je s kosmato jelševo vejo opletal po obadih, ki so belčku in rumenčku pili kri.

„Kaj je s kačo?“ se je zdramil. „Da me je snubila? Ti pa tudi zmerom iščeš besedo po rokavi, zakaj ji pa o tem govoriš, ko vendar ni nič!“ Andrejko je hotel biti jezen, ali bilo je vse zastonj, zakaj zopet in zopet so se mu zableščale oči, in zaigrale so mu ustne in lica.

„Gej,“ je zavpil hlapec nad voli in jih potegnili k sebi. „Škoda sape!“ Modro se je ozrl na orača, ki je iznova prijel drevo; lemež je hrustal po zemlji, in kolca so škripala.

Solnce je že bilo za gorami, in vse polje so zakrile hladne sence. Po njivah med zrelim žitom so peli srpi, belile so se rute in predpasniki, včasih je zazvenel smeh, in kakor bi odgovarjala, se je oglasila prepelica: Pet pedi, pet pedi! Sredi polja, za mejo, vso zaraslo z leščevjem, so šumele ženjice; veseli, mladi glasovi so peli žalostno pesem o zelenem vencu in mladi deklici, ki leži na mrtvaškem odru. A zopet se je zasmel poreden, živ glas med žitom, kakor bi se ulil bister curek čez polje, zapetpedikalo je v detelji, škrjanec se je začudil in jezno drobeč in gostoleč se zaganjal v nebo. Oddaljeni jagnedi ob vodi so bili v višnjevem somraku, in še dalje proti obzorju so bili hribi že potopljeni v temo. Visoki snežniki pa so žareli in plameneli, z rdečim žametom pretkan plašč se jim je zgrinjal nad glavo, ognjena reka se je zlivala preko njih v neizmerno morje.

Andrejko je stal na drugem koncu njive ob travniku, in zamišljene oči so mu plavale po zarji. Ali že je gora bledela in temnela, kakor bi jo od njenega vznožja zastirala noč, in že je sijal samo vrh v blesteči biserni svetlobi. In žareča reka se je pretakala s silno naglico v neznano brezdno, tanjša in ožja so bila zlata polja, bolj sivo in mrzlo je bilo široko okrožje. Nazadnje je ostal samo ozek, rumen pas, ki se je bočil na obzorju, a za njim so se gostili in rastle umazani oblaki.

„Kam pa strmiš, Andrejko, ali se ti je prikazala grajska baba?“

Lovrač je med tem, ko je njegov mladi gospodar potoval po zlatih cestah, že dodobra otepel svoja voliča in pregnal vse obade za deveto goro, izkadil je že dve pipi tobaka in sedaj jel otipavati belčka, če bo kmalu debel za mesarja, a v tem se je iztegnil rumenček proti njemu in ga sunil z rogom v hrbet. „Kako si pa rumen,“ se je nato ujezil in ga obrisal s palico čez rebra.

„He, Andrejko, kam si se pa zagledal! Ali ne gre tam-le Mirtova Tončka?“

Mladi orač se je bliskoma ozrl na cesto, ko je zaslišal drago ime, hlapec pa se je samo namuznil. „Na, sem!“ je zavpil nad voloma in jo mahnil po njivi.

„Rogača, mislil sem, da si mi okamnel včeraj na njivi, ali pa da te je zaklela tista grajska,“ je pravil Lovrač drugi dan Andrejku. „Nekam predse si gledal, kakor bi videl rjuhe samih cekinov.“

Bilo je že sredi popoldneva, in vroče je bilo še v senci, kjer sta ležala. Slive in hruške so rastle nad njima in ju varovale solnca, malo vstran je stala domača hiša, in skozi okna so prihajali počasni glasovi očeta Zrinjca, ki je bral svete bukve. Andrejko se ni ganil od doma, zakaj Mirtova Tončka je zdaj-zdaj imela priti.

„Ne vem, ne vem, k Lovričku bi stopil na en kozarček, pa je takšna vročina! Ajda ne bo vzkalila, solnce je žejno.“

„Dober dan, mati!“

Andrejko je skočil pokoncu, zakaj iz veže je zaslišal prijeten glasek. „Tončka je!“ mu je zavpilo srce.

„Vite, vite, ali si res ti!“ Zrinjčevka se ni mogla načuditi.

„Žejno solnce je izpilo vse potoke,“ je Lovrač tožil in vzdihoval, Andrejko pa je slišal samo deklico.

„Malo v vas sem prišla.“ — Njen glas je tako sladko prihajal do njega.

„Ne vem, ne vem, rogača, ali bi, ali ne bi! Ah-hm!“ Šele zdaj se je spomnil in utihnil Lovrač.

„Poglejte, pogledajte Tončko, kakšna dondka je že! Zakaj pa tako hitiš rasti!“

„I, velika bi bila rada!“

„Saj si že večja od mene. Komaj, komaj sem te spoznala.“ Zrinjčevka je vsa vesela pozdravljala deklico in jo vabila v hišo.

„Vsi smo doma, oče čita Kempčana, Andrejko pa je tudi kje blizu. Ali ostaneš zdaj doma?“

„Jutri grem nazaj k stricu. Nič svojih nima, s samimi tujimi ljudmi pa mu je težko.“ Stopila je na vežni prag, in že sta se zasmejala Andrejko in Tončka.

Stopili so vsi trije v hišo, dekleta je stopilo k očetu in mu podala roko.

„A vič, da si res Tončka! Nevesto so mi pripeljali!“ Zrinjc je odpiral usta in se ni mogel nagledati mladega dekleta. Hudo se je bil že postaral in le bel venec tankih las mu je še ovijal glavo.

„Jej, jej, takšna si kot nevesta! Ali bi ne prišla k nam, ti bomo dali fanta!“

„No, no,“ je govorila Zrinjčevka in božala Tončko po laseh, „saj ni nič mislil. Kar boš sama hotela!“ Dekleta je povесilo oči, a se isti trenotek zasmejala in pogledalo skrivaj Andrejka, ki je sedel pri oknu, in tudi njemu se je zelo dobro zdelo.

„Ah, Andrejko, kaj te še vse čaka!“ Zrinjc je zaprl knjigo in se pogladil po golem temenu.

In tako so se menili, ali mladim ljudem kmalu ni bilo obstanka v hiši. Tončka se je poslovila, in Andrejko je stopil ž njo. Šla sta po vrtu, ki se je širil za hišo po hribu prav do brez in macesnov ob robu gozda.

„Ali še veš, kako sva pasla na Gradišču? Vse ovce sva izgubila, in potem si ti srečala belo ženo, k

meni pa je prišla črna kača in srebrno krono je imela. Ali misliš, da je bilo to res?“

„Zakaj ne? Lahko! Saj časih so živele grajske gospodične, ki so bile potem zaklete v kače. Jaz sem brala takšno povest.“

„Saj to ni nič res! Zakaj jih pa zdaj nikjer ni tistih gradov?“

„Nič res! Kaj je pa tebi rekla kača? Da jo moraš rešiti!“ Ali zdaj se je Tončka nečesa spomnila; utihnila je in se zamislila.

„Da, da! Kača je dejala, da je moja nevesta in da moram čakati, dokler je ne rešim. V gospodično se bo izpremenila in potem se bo poročila z menoj.“

Tončki se je pokazala v očeh solza, a vseeno se je delala veselo.

„Seveda ni vse to nič res! Samo šalila sem se! Kje bo kača, kje srebrna krona! Vse se ti je samo sanjalo. Ha-ha!“

Pot ju je peljala pod visokimi kostanji in bukvami z razpokanim, mahovitim lubjem in suhimi vejami, ki so se nagibale čez pot in segale z napol strohnelimi konci v goste, zelene vršiče. Zavila sta na levo roko, kostanji so bili vedno redkejši, in nazadnje so nehali popolnoma, začenjala se je planjava, vsa v plavih zvončnicah in belih zvezdah, vsa obsijana in plamteča pod solncem. Med gosto travo se je vila steza, in tu, tam je zopet vstalo vitko drevo, kipela je breza in pela srebrno svojo pesem, in na hribu je stal visoki macesen, med srobrotom in bršljinom, sredi puste groblje.

„Sva že na Gradišču, glej, Andrejko, tu sva ležala, in tam so se pasle ovce!“ Pokazala je s prstom in stekla naprej proti jasni trati.

„Iz one groblje je prišla kača, vidiš, in tam poleg macesna je grajska gospodična sušila cekine. Ali bi se je ustrašila, ako bi se nenadoma prijokala med kamenjem?“

„Ustrašila? Saj si ti pri meni! Če bi mi hotela tebe vzeti, seveda —“ Nevede se ga je oklenila in svojo desnico ovila okoli njegovega vratu. „Ne vem, kaj bi storila, če bi mi te hotela vzeti.“

Andrejku so gorela lica, in objelo ga je sladko čuvstvo, ko je Tončka nagnila svojo glavo k njegovi in so se njeni mehki lasje poigrali po njegovem licu. Njen glas je trepetal, gorka žalost in tiho gorje je zvenelo iz njega. Ozrl se ji je v oči, in v njegovem srcu je vstalo veselje in ljubezen in usmiljenje s to lepo, plaho deklico.

„Tončka, zakaj se jokaš?“ Objel jo je z obema rokama in stisnil k sebi, svoj obraz je zagrebel v njene lase in dihal topli vonj njene deviške mladosti. Vsa je drhtela v njegovem objemu in šepetala:

„Tako se bojim zate!“

„Zakaj se bojiš? Ali me imaš rada?“

Zdaj ni mogla odgovoriti, zajokala je strastno in burno in pritisnila svoj obraz na njegovo lice. Iskal je besede, da bi jo tolažil, in je ni mogel najti. „Tončka, ali si moja?“ mu je vpraševalo srce in ustnice so izrekale: „Tončka, ali si moja?“

Njeno lice se je zasmejala, z usti se je dotaknila njegovega vrata in mu zašepetala na uho: „Da, da, tvoja!“ Razjokala se je, in čudovito lahko ji je bilo sedaj pri srcu. Še vedno sta se držala v objemu, in Andrejkovo srce se še ni naslišalo sladke govornice. Z rokama jo je prijel za tilnik, v njene goste kite je zagrebel svoje prste in pritisnil njene ustne k svojim. Tončka je vroče dihala, in ko jo je odmaknil od svojega obraza, je videl njene zaprte oči, in izza njenih trepalnic sta tekla dva niza biserov. Sedla sta v travo, a roki sta bili oviti drug drugemu okoli vratu.

„Ali ti nisi moj?“ Oprostila se je njegovega objema in čakala odgovora. Vprašala je drugič in se strme ozrla v njegov obraz.

„Ali nisi moj, Andrejko? Kam si se pa zamislil?“ Njegovo lice je bilo začudo resno, ali ko je zaslišal njen glas, se je izkušal nasmejati.

„Ne, uprav tu sem ležal, ko je prišla črna kača? Velela mi je, da ne smem imeti rad nobenega dekleta, in grajski gospodični moram ostati zvest. Druge ne smem poljubiti. No, Tončka, zakaj si se tako preplašila? Saj to se samo tako misli.“

Tončka je onemela, vlažnih oči je strmela predse. Objel jo je in stisnil k sebi, tako da je skoraj vsa ležala v njegovem naročju.

„Vidiš, kako sem neumen. Sanjalo se mi je o kači, in zdaj te strašim. Tončka, ne misliva na to!“

„Saj se ne bojim, Andrejko, ali naenkrat me je bilo čudno strah.“

Andrejko je vstal in vzdignil Tončko: „Glej, kakšna sva! Mar bi se ljubila in smejala! Ali me imaš že dolgo rada?“

Ker ni odgovorila, temveč le živo upirala vanj svoje bleščeče oči, jo je iznova objel in s svojimi ustnami poiskal njene ustne in njeno lice in lase in vrat.

„Ali me imaš že dolgo rada?“

„Pusti me, pa ti povem! Odkar sva skupaj pasla.“

Po holmcu, po rožah in po žarkih zahajajočega solnca sta šla v dolino.

Tisto noč pa je imel Andrejko čudne sanje: Ovce je pasel na Gradišču in čakal Tončke, ki se je izgubila nekje v gori. Kliče jo po imenu, a namesto nje se privali po skalah črna kača, iz ust ji gori ogenj, na glavi nosi srebrno krono. Ustavi se pred njim, in grozeče se ji bliskajo oči: „Zakaj mi nisi zvest, ali ne veš, da sem tvoja nevesta?“ Andrejko mrje groze in zameži, ali kača mu ne izgine s pogleda in njen glas strašno odmeva: „Zakaj si pozabil name, na zakleto grajsko gospodično!“ — „Pogubiti me hoče,“ se spomni Andrejko v sanjah in vzdigne roko, da bi se prekrižal, ali grozeče oči strme vanj in ga prikujejo na tla. Kakor bi trenil, se vzpne kača pokoncu, sikajočo glavo vrže v zrak, zraste do oblakov in že se njeno ogromno telo vije po temnem nebu. V tem zasliši Andrejko za seboj žalosten jok. Ogleda se in vidi grajsko gospodično: Sem in tja hodi po Gradišču in nekoga išče, po samih cekinih stopa njena noga, do zemlje se ji zgrinjajo lasje in zastirajo njeno obličje. „Kaj ti je?“ jo vpraša Andrejko. „Tebe iščem, a te ne morem najti.“ Še huje se je zajokala in solze so ji kapljale na tla. Do jutra je žalovala in šele petelinovo petje jo je spremilo v njen podzemeljski grad.

3.

„Ha-ha-ha,“ se je krohotal hlapec, „lani sem bil na sedmini, letos bom pa na ženitnini.“ Sedel je široko v koleslju in iztegoval vse štiri bahato in mogočno od sebe, da je škripal in se udiral mehki usnjati sedež. V ustih je držal viržinko in papirnat nagelj je imel zataknen za kosmatim klobukom, ki se je svetil, kakor da je iz krtove kože. Pred njim je stala vprežena rjava, gladko počesana kobila, na komatu je imela istotako papirnat nagelj in pisane trakove spletene v grivo. Visoko in krepko je stresala glavo in prešerno porezgetavala, zadovoljna s seboj in hlapcem Lovračem, ki ji je nasul zjutraj polne jasli sladkega sena in pol škafa trdega ovsa.

„Jej, jej, rogača, kdo bi si mislil! Sedaj bo pa imel denarja kakor vrag toče! Dve hiši bo priženil, pa sedem njiv in dva tisoč smrek v gozdu! Kako pak! Več bas prinese kot zvon odnese! Ha-ha-ha!“ Na vsak način se je moral Lovrač že na vse zgodaj prav pošteno napiti dobre volje, saj ponavadi ni bil tako zgovoren sam s seboj.

„Starega smo pokopali, sedaj pa gremo v svate. Rogača, kje pa stojiš, Andrejko! Ali naj grem sam?“ Predeval je vajeti iz roke v roko in privzdignil klobuk: „Ju-u-uh!“ Kobila se je prestrašila in poskočila, tako je zarjul Lovrač, a potem je še sama zarezgetala od veselja, zakaj še nikoli ni slišala, da bi znal kdo tako imenitno vriskati.

Na dvorišče je stopil Andrejko in za njim prijatelj Mirtov Tinko; oba sta bila vsa nova, v črni obleki in s svežim šopkom na prsih.

„A-hm! Zdaj pa gremo! Ampak, Andrejko, presneto si zal! Tak si, kakor bi te vzel iz škatlice! Lepšega ženina še nisem videl, pa tudi lepšega druga ne. Rogača!“ Presedel se je na kozla in tlesknil z vajeti po kobili, onadva sta posedla v koleselj!

„Urno poženi, kaj pleveš z jezikom!“ No, te Andrejkove besede so bile že čisto odveč, zakaj kobila je že tekla kakor za stavo na cesto.

Tako se je torej zgodilo. Andrejko se je bil čisto izneveril kači, svoji nevesti, in jutri je imela biti poroka z Mirtovo Tončko, ono vitko, zalo deklico, ki je včasih pasla z njim na Gradišču in ki je ležala v njegovem naročju. Tončka je bila srečnejša tekmica, in zato je Andrejko pozabil v svojem srcu na nesrečno grajsko zlatolasko, na zakleto gospodično, ki je žalostno jokala in žalovala v luninih belih nočeh po Gradišču, ki je sušila cekine na blestečih rjuhah.

„Ha-ha-ha,“ se je iznova zakrohotal hlapec, za trebuh se je moral prijeti in se spet zakrohotal: „U-haha! Andrejko, kaj pa črna kača s srebrno krono, tvoja nevesta z Gradišča! Ali si čisto pozabil na njo? Saj veš, Tinko, grajska baba, tista, ki suši cekine, se je vanj zagledala. Pa je bila vaša Tončka bolj srečna!“

Andrejka je bilo skoro sram nekoliko in se je začel naglas smejati:

„E, da, kako smo bili otročji! Poglej, Tinko, še predlani sem jo videl v sanjah. Za mlada so me plašili s črno kačo, ta-le Lovrač mi je naprej pel o grajski babi, pa sem nazadnje res mislil nanjo in verjel. Vse se mi je zmedlo v glavi!“

Lovrač je od samega smeha skoro odletaval po kozlu, in malo je manjkalo, da niso izgrešili sosedne vasi in se odpeljali po beli cesti, mesto da bi šli povabit v svate Andrejkovo teto in strica, njegove sestrične in bratrance.

Ustavili so se pred kmetsko hišo in stopili po treh, štirih kamenitih pragih v vežo, temno in nepotlakano, vso sajasto in zakajeno.

„Bog daj dober dan!“

„Svati so tukaj,“ je zašumelo v hiši, in troje bosih, zardelih in sramežljivih deklet je smuknilo skozi vrata in se razletelo po vrtu.

Postregli so jima, in začel se je pomenek.

„Pravijo, da je Jakobec prodal konja in žrebico in vse zapil. E, saj je bil njegov! Kaj pa vidva? Natočita si in prigriznita! Henckajte no,“ je govoril stari, sključeni stric, „kako sta se oblekla! Pa saj nista prišla v svate vabit! Pa kakšne rože imata!“

Pomenkovali so se in polagoma pili. Tinku je bilo dolgčas po dekletih; šel je in ujel dve nekje zunaj ter ju med glasnim vriščanjem pripeljal s seboj v hišo. Posadil ju je, eno v sredo med ženina in sebe, drugo na svojo desnico. Da bi se mu ne izmuznili, je sedel obema na rob kislje.

Opravili so in se priporočili. Starejši, kot rak rdeči in močni deklini je bil drug zelo povšeči. Pri odhodu ni mogla drugače, nego da ga je še enkrat potegnila za navihane, drobne brčice, ki so se mu podjetno krožile na vsako stran nosa.

Ker so bili že v vasi, ni bilo druge, nego da so zavili k nevesti Tončki; bila je še zmerom pri stricu, ki je vse prepisal nanjo. Že od daleč je videl ženin, da se pri vratih nekdo skriva, bleščal se je rdeč predpasnik in včasih je pogledalo izza podbojev pol obrazka. Ko se je voz ustavil, ni bilo žive duše nikjer; Andrejko pa je moral biti precej znan na Tončkinem domovanju, skočil je po stopnicah v kaščo, kjer je poleg žitnic stala tudi Tončkina postelja, in naenkrat se je razlegnil vriskajoč deklji glas po hiši. Na rokah jo je prinesel po stopnicah in šel z njo v hišo. Tam je bila miza že pregrnjena s praznjo rjuho in na njej je stalo pečenje in bob na krožnikih.

Pomenkovali so se, in izkazalo se je, da je Tončkin stric, čeprav je veljal za velikega pusteža, znal imenitne rezati.

„Ta ga je pa dobro počesal,“ je pravil mali, široki mož in pušil tobak iz okrogle pipice, „tristo mu jih je obljubil, potem je pa obrnil žep, a ni imel bora. Ti boš pa že bolje gospodaril, ker si dobrega očeta sin. Koliko je tega, kar smo ga pokopali? Tako bo, tako! O svetem Jakobu bo leto, e, kako hiti čas!“

Ženin ga ni poslušal; gledal je le naprej in naprej sladki in od smeha razžarjeni obrazek lepe nevestice svoje. Njeno roko je imel v svoji, vihal rokav njenega snežnega srajčnika in objemal mehko in gorko nadlaket.

„To pa spet ni prav, kakor dela stari Napoljon. Tri kmete je že spodil v Ameriko, po tuji krvi orje, skopec!“

Andrejko je prikimaval in božal in stiskal deklico, Tinko je svetlo gledal, ker so mu bile tudi že oči omamljene, kakor da so se napile vina.

Spet sta se poslovila svata, Lovrač je čakal zunaj pred hlevom, a medtem je bil že izpraznil poln liter rumenega vina. Pognali so in vozili naprej k očetovim sorodnikom v vas, ležečo sredi polja.

Noč je že bila, ko so se vračali domov. Lovrač je pravil, da gre nocoj na Gradišče po cekine k tisti grajski babi. „E, Lovračko, čakaj, ti bo že dala kača po nosu!“ se je smejal Andrejko.

„Tebi, tebi, ki si se ji izneveril! Rogača, da grem! Na, če jo prav stisnem za vrat, o-o, kače se pa še ne bojim! No, no, rjavka, ti babura, ali bi nas rada prekucnila!“ se je nato jezil nad kobilo, zakaj koleselj je omahnil z zadnjim levim kolesom v jarek.

Andrejko je bil truden, in ker je moral drugi dan zgodaj vstati in se napraviti k poroki, je šel doma takoj v posteljo. Zaspal je nemirno spanje in moralo je že biti okoli polnoči, ko ga nekdo pokliče:

„Andrejko!“

Obrnil se je in spal dalje.

„Andrejko!“ Zaeno se je začulo trkanje na okno: „Cin, cin, cin!“

Andrejko se zdrami, izpregleda in se ozre na okno. Otrpnil je in prebledel in skoro bi umrl groze. Zunaj pod oknom je stala njegova znanka z Gradišča, črna kača. Z glavo je kimala in trkala na šipo, srebrna krona ji je sijala na čelu. In izpregovori:

„Prišel je torej čas, nocoj moraš z menoj na Gradišče, da me odrešiš. Ali ne veš, kaj sem ti naročila, ko si pasel ovce? Nemudoma vstani in vzemi leskovo šibo!“

Andrejko je zavzdihnil in se prijel za prsi. Strašna groza je ležala na njih.

„Ne vzdihuj! Slušaj me in srečen boš. Jaz se izpremenim v krasno gospodično, na mestu bo zrastel grad iz zemlje, in tisoč kadi zlata bo v kleti in tisoč rajskih jabolk na vrtu. Andrejko!“

Zaječal je in si zakril obraz, ali iznova je zaslišal :

„Andrejko!“

Kača je še zmerom stala pred oknom in s krono je trkala ob šipo: „Cin, cin cin!“

„Ne múdi se, pojdi z menoj, moraš me odrešiti! Drugače ti gorje!“

Bolno je zakričal in široko odprl oči. Bil je sam, in tudi kača je izginila, le črna noč je gledala v sobo.

*

Lovrač je bil pijan še od včeraj in ni mogel peljati svatov k poroki. Na hodniku nad hlevom je ležal v pšeničnih plevah in hudo se mu je godilo.

„Jaz da bi ne šel k poroki,“ je privpil slednjič na dvorišče. „Jaz da bi ne šel! Rogača! Kdo je pa Andrejčku oblekel prve hlače!“ Zakolovratil je v hlev in spet ga ni bilo na dan.

Ženin Andrejko pa ni bil na dan svoje poroke nič dobre volje. Silno bled je bil in plahih oči, nič se mu ni ljubilo, in svatje, ki so šumeli in vriskali okoli hiše in povsod, so se čudili, da je ženin tako redkih besed. Na noben način ga ni bilo sklicati iz stranske sobe, kjer se je oblačil, in svatje so ga videli, da je strmel skozi okno proti Gradišču in da je imel solzo v očeh.

Slednjič so svatje posedli na voz, godci so pritisnili najbolj vesele, vriskanje je zbudilo hlapca Lovrača, da je prišel iz hleva in začel vriskati. Njemu se je pa že zdelo tako lepo, da nikoli tega. „Kakor pred grehom v raju, tako je veselo!“ Pa je zavriskal in jo krenil v kuhinjo, odkoder je neizrečeno lepo dišalo.

Nevesta Tončka se je silno prestrašila, ko je zaslišala vriskanje svatov in piskanje godcev pod vasjo. Napol oblečena je sedela na postelji in jokala. Prihrumeli so svatje v hišo, zaplesali so in zavriskali, da so zazvenčale šipe in se je potresla vsa hiša.

Ko je stopil ženin k njej, se ga je oklenila okoli vrata in se zasmejala in zajokala. Stric pa je stopical in plesal po hiši: „Hojladri hojladra!“ Družice so se

mu smejale in hodile z njim plesat. Velike, močne dekline so ga stiskale v polnih rokah in se vrtele z njim kakor z otrokom.

Godci so godli vedno huje, klarinet je cvilil in kričal, harmonike so škripale in rezgetale široko in razposajeno, bas pa je bučal in pritrjeval. Vozniki so pokali z biči, družice so se smejale in silile k nevesti, starejšina je široko sedel za mizo in pil.

V tem se je prismejala nevesta med svate, posedli so na vozove in zdrdrali proti cerkvi.

Tončka je bila prelepa nevesta. Vsa v beli svili, s poročnim vencem v laseh in z jasnim smehljajem na licih, ki se je razlival in bleščal kot zarja. Stare matere, ki so že pozabile, da so bile kdaj neveste, so sklepale roke in se čudile: „Za božji čas! Kje se je pa vzela! Še nikoli nismo videle tako lepe neveste.“ In vaški očanci so majali z glavami, poslušali z usti in strmeli: „Oj-oj-oj-oj! Ta je pa lepša od svete Polone!“

Po poroki je imela biti prvi dan svatba na nevestinem domovanju, in vrnili so se vsi veseli in prešerni, ker se je cerkveno opravilo izvršilo lepo in srečno. Nevesta se je baje prismejala v cerkev, in tako se je svetilo njeno lice, kakor da je osvetljeno od solnca, in skoro stekla je k oltarju. Ženin pa je bil ves čas za čudo moder in se nič ni posmejal, zato je bila vsem veliko bolj všeč vesela nevesta.

Strašno so rajali in plesali, pili in se gostili vse popoldne. Ni jih bilo mogoče spraviti narazen in vendar bi se morali na noč odpraviti zopet na ženinov dom, zakaj kuharicam je bilo že vroče. Kar je bilo nakuhanega, vse je že šlo, samo sod je še tekel. Bila je že noč, ko so odhajali. In glej, zopet ni bilo nikjer neveste, še celo ženin ni vedel zanjo. Razleteli so se po hiši, dokler niso našli Tončke. Vsa je bila objokana in silno bleda.

Vsi svatje so se odpeljali, ostal je le še ženin pri nevesti. Sedla sta sama v koleselj. Tončka je bila trudna in nevesela, Andrejko se je šalil in jo izkušal razvedriti, poslušala ga je samo na pol.

Noč je bila temna, ščip se je odpeljal za goro, in zvezde so spale za oblaki. V daljavi je šumela reka,

iz gozda je prihajalo sovikanje sove, in včasih je završal veter votlo v visokih vrhovih. Cesta je tekla pod gozdom tik Gradišča.

„Poglej, tam gori sva nekoč pasla in črna kača se je ženila pri meni.“ Tončka je dremala in samo včasih odprla zaspane oči in trudno vzdihnila. Sedaj so drdrali tik pod razvalinami, a naenkrat je začel konj jezno in razburjeno sopsti in rezgetati. V gori se zasliši žvižg, nastane prasketanje in lomastenje, po hosti je vse šumelo in se lomilo. Tončka odpre oči in zakriči tako pretresljivo, da je Andrejku ledenel mozeg po kosteh.

„Kača, Andrejko, vidiš črno kačo! Reši me, Andrejko!“

Z gore se pripelje velikanska kača. Privalila se je po robu v dolino z vzdignjeno glavo s sovražnimi, bliskajočimi se očmi. Konj na cesti se je vzel na zadnje noge in skočil pokoncu, tik pred njegovim gobcem je vršala kača preko ceste. Nesla se je visoko, in žareč plamen je švigal iz njenega žrela. Zavihtela je glavo, in kakor ognjen curek se je ulil in potegnil proti nevesti.

„Andrejko, kača me bo umorila, Andrejko!“ so drhte in mrle njene ustnice.

Vzel jo je v naročje, drhtečo in ubogo, kača je izginila v noč, in konj je planil in šinil kakor burja proti domu.

Kakšen vesel in razposajen smeh, kakšen razuzdan ju-uj je vriskal na ženinovem domu! Svatje so bili vsi pijani samega veselja, in zdaj so pričakovali samo še ženina in neveste, da prikipi veselje do vrhunca. Na cesti se je zaslišal voz, ženinova mati se je pripravila, da pozdravi nevesto. Vzela je na lesenem krožniku kos kolača, v katerega je bila zataknjena rdeča, suha rožica, in stopila na prag. Za njo so godli godci, dve šemi z režečimi in spačenimi obrazi sta stali tik nje, in nad njeno glavo je držal neki pijan svat oslovsko glavo na dveh drogih in odpiral in zapiral široki gobec. Voz je pridrdral na dvorišče, in konj se še ni ustavil, že je zaklical ženin:

„Mati, mati, naglo luč sem! O-o, kaj je s Tončko!“
Vzdignil jo je, njene roke so omahnile po njem,
in glava z belim poročnim vencem se je nagnila in
povesila.

„Mati, mati!“ je iznova zaklical silno in skoraj
divje.

Nesel jo je v naročju med svate, med režeči se
šemi in pokazal materi mrtvo nevesto.

Popravek :

Na str. 37., vrsta 18.: „smej se“ namesto: „snej se“.

„ . . 46., . . 26.: „Milena je ropotoma“ (brez „pa“).

L30.

V zalogi „Matice Slovenske“ je dobiti še sledeče zvezke „Knezove knjižnice“:

Prvi zvezek:

Fr. Levce: Ant. Knezova ustanova (s podobo).
Dr. Fr. D.: Gospod Lisec. Povest.
Bogdan Vened: Ženitev Ferdulfa vojvode. Povest v verzih.

Drugi zvezek:

Ivan Gorec: Gorski potoki. Povest.
Pavlina Pajkova: Planinska idila. Povest.
Fr. Levce: Matija Valjavec. Životopis (s podobo).

Tretji zvezek:

Anton Funtek: Smrt. Epsko-lirske slike.
Fran Govčkar: Ljubezen in rodoljubje. Povest.

Sedmi zvezek:

Fr. Ks. Meško: Iz mojega dnevnika.
Podgoričan: Za možem . . . Slika.
Dr. Fr. Zbašnik: Pastirica. Povestica.
Jos. Kostanjevec: Čez trideset let.
J. M. Dovič: Z diplomo in brez diplome. Noveleta.
Ivan Cankar: Potovanje Nikolaja Nikiča.
Fr. Levce: Dr. Fr. Prešeren.

Deveti zvezek:

Ivan Cankar: Na klancu.

Deseti zvezek:

Ivan Cankar: Življenje in smrt Petra Novljana.
Jos. Kostanjevec: Ella.

Enajsti zvezek:

Ivan Cankar: Križ na gori.
L. Devetak: Spomini na gospoda Ignacija Brumna.

Dvanajsti zvezek:

Ivan Cankar: Potepuh Marko in kralj Matjaž.
Ivan Cankar: V mesečini.
Jos. Kostanjevec: Brez zadnjega poglavja.

Petnajsti zvezek:

Dr. Janko Šlebinger: Vatroslav Jagić.
Ivan Cankar: Novo življenje.
Coetko Golar: Dve nevesti.

„Knezove knjižnice“ prvi, drugi, tretji, deveti, deseti, enajsti in dvanajsti zvezek stanejo po 80 h izvod, sedmi po 1 K in petnajsti po 1 K 40 h.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

COBISS #

00000077300

